INKलाब

Voice of Youth

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY
DEPARMENT OF COMMUNICATIONS AND JOURNALISM

Editorial Speak By HoD

डॉ. उज्ज्वला बर्वे,
विभागप्रमुख

सध्याच्या युवकांना- मग ते सर्वसाधारण विद्यार्थी असोत की पत्रकारितेचे- माहितीची खातरजमा करण्याची सवय लावणे हे शिक्षकांचे महत्त्वाचे काम झाले आहे. व्हाट्सप, ट्विटरसारख्या माध्यमांद्वारे फार चलाखीने प्रसृत करण्यात येणारा मजकूर वाचायला रोचक वाटला तरी तो खरा आहे की नाही याचा विचार करून, त्याची शहानिशा करून तो पुढे पाठवायचा की नाही हे ठरवावे असे वारंवार सांगूनही विद्यार्थी आपल्या वर्तनात सुधारणा करत नाहीत, करू शकत नाहीत हे आजच्या शिक्षकांपुढचे मोठे आव्हान आहे. मुळात जे आपण लिहिलेले नाही, जे आपले स्वतः चे मत नाही, जो अनुभव आपण घेतलेला नाही तो इतरांना सांगण्यात, त्यांच्यापर्यंत पोहोचवण्यात लोकांना काय समाधान मिळते याचे संशोधन समाजमाध्यमांचे अभ्यासक मोठ्या प्रमाणात करत आहेत.

अशा, स्वतंत्र विचाराला मारक ठरणाऱ्या वातावरणात काही युवक त्यांच्या जिव्हाळ्याच्या विषयासंबंधी विचार करतात, त्या विचारांची योग्य मांडणी करतात आणि जे लेखन कायमस्वरूपी तसेच टिकेल अशा मुद्रित माध्यमात त्याचा आविष्कार सादर करतात ही कोणत्याही शिक्षकाच्या दृष्टीने विशेष आनंदाची बाब आहे. पोस्ट ग्रॅज्युएट डिप्लोमा इन मास मीडिया(पीजीडीएमएम) या अभ्यासक्रमाच्या विद्यार्थ्यांनी अंकाची निर्मिती हा त्यांच्या अभ्यासक्रमाचा, गुणांसाठीचा अनिवार्य भाग नसूनदेखील म ोठ्या कष्टाने हा अंक साध्य केला आहे. त्याबद्दल त्यांचे कौतुक आणि अभिनंदन. विभागातील उपलब्ध तंत्रज्ञानाच्या आधारे हा अंक साकारताना त्यांची अनेकदा तारांबळ उडाली, पण त्याने हताश न होता संपादक मंडळाने चिकाटीने अंक पूर्णत्वास नेला.

अंकात समाविष्ट सत्तावीस लेखांच्या विषयांकडे एक नजर टाकली असता केवढे मोठे अवकाश कवेत घेण्याचा प्रयत्न या तरुणांनी केला आहे ते लक्षात येते. विविध विद्याशाखांतून आलेल्या, विविध व्यवसायांत कार्यरत असलेल्या वैविध्यपूर्ण विद्यार्थी समूहाचे प्रतिबिंबच त्या लेखांत पडले आहे. लेखणीतून क्रांती घडविण्याचे स्वप्नही त्यातून डोकावते.

सर्व लेख उत्कृष्टतेच्या कसोट्यांमधून पार होतीलच असे नाही याची जाणीव लेखक, संपादक आणि शिक्षक या सर्वांनाच आहे. परंतु करके देखो हा शिक्षणातील पहिला टप्पा आहे. तो पार केल्याखेरीज पुढचा मार्ग चाल-ताच येणार नाही, असा विश्वास असल्याने विद्यार्थ्यांना जे, ज्या पद्धतीने मांडायचे आहे, तसे मांडण्याचे पूर्ण स्वातंत्र्य त्यांना देण्यात आले. ते स्वतः, त्यांची मित्रमंडळी, आप्तस्वकीय, गुरुजन त्यांचे लेख वाचून त्यांच्या प्रतिक्रिया देतील त्यातूनच हे तरुण खूप काही शिकतील, असाही विश्वास आहे.

संपादक मंडळ, विद्यार्थी लेखक, मार्गदर्शक सचिन गोरवे या सर्वांचे पुन्हा एकदा अभिनंदन !

संपादक मंडळ : मयुर डुमणे, सागर जाधव, आदित्य शिंदे, सागर रौंदळ, आशिष कोठावदे, रोहिदास खेडकर
मुखपृष्ठ रचना : प्रियंका घोष
मांडणी व सजावट : सागर जाधव **व्यंग्यचित्र :** प्राची कोरपड

अनुक्रमणिका

अनु. क्र.	लेखाचे नाव	लेखकाचे नाव	पान क्र.
१.	लोकसभेचा रणसंग्राम	योगेश येवले	४
२.	'ति' ची अस्मिता खुडू नका	मयुर डुमणे	५
३.	Merger: A Banking Reform	प्रियंका चिंचकर	६
४.	Constructing New World (dis)Order	आदित्य शिंदे	७
५.	अवयवदानाचे पुण्य हवे!	सागर जाधव	९
६.	समलैंगिकतेला सन्मान मिळेल काय?	अनिल माने	११
७.	Insightful Story of Anandgram	निखिल बोरकर	१२
८.	रोजगारीचा सवाल मोठा!	संदीप आरवाडे	१३
९.	A Ray of Sunshine	मधूबनी बॅनर्जी	१४
१०.	एड्सविषयीची मानसिकता बदलणार कधी?	कार्तिक पुजारी	१५
११.	गावाकडं चल माझ्या दोस्ता!	सागर जाधव	१६
१२.	ग्रामव्यवस्थेचा कणा ताठ कधी होणार?	सम्राट कदम	१७
१३.	A Morning Photowalk	सूरज निर्मले	१८
१४.	मराठवाड्याचा टँकरवाडा होतोय	गजानन घायाळ	२०
१५.	पाणीदार बारीपाडा (मुलाखत)	सागर रौंदळ	२१
१६.	जात हरली, प्रेम जिंकलं (कथा)	मयुर डुमणे	२२
१७.	काळ-कला-संस्कृतीचे रेहमानी फ्युजन	आशिष कोठावदे	२४
१८.	Choreography: The Form of Art	मृणाल जगताप	२३
१९.	तापमान वाढ :विध्वंसक राक्षस	योगेश सिंगल	२५
२०.	Elegance of LBS National Academyof Administration	निखिल बोरकर	२६
२१.	संतकवी कबीर आणि तुकाराम यांचा मानवतावाद	रोहिदास खेडकर	२७
२२.	Mask Folk Dance of India: Chhau	प्रियंका घोष	२९
२३.	How Digital Content Is Overtaking Content Market	आदर्श चौरसिया	३०
२४.	अशी ही गॅजेटची प्रलोभने	सुमित सोनवणे	३१
२५.	तुझं-माझं प्रेम...(कविता)	कार्तिक पुजारी	३२
२६.	टीकाकारांच्या दृष्टीतून गांधी	मृदगंधा दीक्षित	३३
२७.	कालवाफुटीस कारण की ...	विक्रम मोरे	३४

लोकसभेचा रणसंग्राम

नरेंद्र मोदी आणि राहुल गांधींना मित्रपक्षांना सांभाळून नव्या छोट्या-मोठ्या पक्षांना सोबत आण्याचे आव्हान असणार आहे.यासाठी जागावाटप अत्यंत महत्वपूर्ण आहेच.पण स्थानिक पक्षांचा असलेला प्रभाव देखील महत्वाचा असल्याने काँग्रेस आणि भाजपा पक्षांना आपल्याकडे आकर्षित करण्याचा प्रयन्त करतील.यामुळे पुन्हा एकदा प्रादेशिक पक्षांना महत्व प्राप्त होऊ शकते.

योगेश येवले

८० लोकसभेच्या जागा असलेल्या उत्तर प्रदेशातून केंद्रातील सत्तेचा मार्ग जातो. असे नेहमीच म्हटले जाते. मात्र, अलीकडेच झालेल्या पाच राज्यातील विधानसभा निवडणूका झाल्या,सदर पाच राज्यात लोकसभेच्या एकूण ९४ जागा आहेत.पाचपैकी तीन राज्यात काँग्रेसने भारतीय जनता पार्टीकडून सत्ता काबीज केल्याने, देशातील हिंदी भाषिक पट्ट्यात लोकसभेला मोदींना लक्ष द्यावे लागणार आहे. सोबतच राहुल गांधींनी काँग्रेस अध्यक्ष म्हणून स्वतःला सिद्ध केले आहे.

भारतात निवडणूक एक उत्सवच असतो. त्याप्रमाणेच २०१९ वर्षाची ओळखच निवडणुकीचे वर्ष अशी झाली आहे. देशात चालू वर्ष अर्थात २०१९ मध्ये लोकसभा निवडणूक होणार आहेत. अद्याप लोकसभा निवडणुकीचा अधिकृत बिगुल वाजला नसला तरी राजकीय पक्षांनी मोर्चेबांधणी सुरु करून प्रचाराचा नारळ फोडला आहे.

२०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीत भारतीय जनता पार्टीने नरेंद्र मोदींच्या नेतृत्वाखाली निवडणूका लढवून एकछत्री सत्ता काबीज केली. आणि पंतप्रधान पदाचा उमेदवार जाहीर केल्याप्रमाणे पंतप्रधानपदी नरेंद्र मोदी विराजमान झाले.देशात मोदी लाट आलेली असल्याने २०१४ च्या निवडणुकीत अनेक पडणारे उमेदवारही मोदी लाटेचा आसरा घेऊन निवडून आले.एकीकडे मोदी देशात बहुमताचे सरकार स्थापन करत असताना, १० वर्ष सत्तेत असलेल्या काँग्रेस आघाडीला आणि विरोधी पक्षांना लाजिरवाण्या जागा मिळाल्याने केंद्रात विरोधी पक्षनेता पद देखील मिळणे अवघड झाले होते.

२०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीत देखील नरेंद्र मोदी विरुद्ध राहुल गांधी यांच्यातच सरळ सामना झाला होता. फरक इतकाच होता, नरेंद्र मोदीना भारतीय जनता पार्टीने पंतप्रधानपदाचे उमेदवार घोषित केले होते. तर १० वर्षांपासून सत्तेत असलेल्या काँग्रेसने विजयाची खात्री नसल्याने पंतप्रधानपदाचा उमेदवार न देता निवडणूक लढविली.

पंतप्रधान नरेंद्र मोदी आणि भारतीय जनता पार्टीचे अध्यक्ष अमित शहा या जोडीने देशातील छोट्या पासून मोठ्या निवडणूक जिंकण्याचा सपाट लावला.आणि 'काँग्रेसमुक्त भारत' हा नरेंद्र मोदींनी दिलेला नारा प्रत्यक्षात उतरवण्यासाठी प्रयन्त सुरु केले. सत्ताधारी भारतीय जनता पार्टी समोर विशेषतः पंतप्रधान नरेंद्र मोदींसमोर काँग्रेस प्रभावहीन झाल्याचे चित्र होते. देशातील अनेक राज्यातील सत्ता काँग्रेसच्या हातून गेली. सलग पराभवाचे तोंड पाहावे लागत असल्याने राहुल गांधींच्या नेतृत्वावर प्रश्नचिन्ह उभे राहू लागले. काँग्रेसचे मित्र पक्षही दुरावू लागले.

बिहारमधील नितीश कुमार यांनी लालू प्रसाद यादव आणि काँग्रेस ची साथ सोडत पुन्हा एकदा भारतीय जनता पार्टीसोबत येत राज्यात सरकार स्थापन केलं. अशा घटनांमुळे काँग्रेस आणि राहुल गांधींचा आत्मविश्वास डळमळीत झाला होता.त्यातच विरोधी पक्षही संघटीत नसल्याने विविध पक्षांचे नेते महाआघाडी करून पंतप्रधानपदाचा उमेदवार म्हणून स्वतःला पाहू लागल्याने विरोधी पक्षात एकता नव्हती.२०१९ जशी जवळ येऊ लागली तशी विरोधी पक्षांना एक करण्याचे आव्हान राहुल गांधींसमोर होते. त्यातच २०१८ वर्षाच्या शेवटी पाच राज्यांची विधानसभा निवडणूक झाली.

काँग्रेस अध्यक्ष राहुल गांधी यांना लोकसभा निवडणुकीच्या तोंडावर झालेल्या मध्य प्रदेश,छत्तीसगढ,राजस्थान, तेलंगणा,मिझोराम राज्यातील निवडणूक निकाल सकारात्मक आले. देशातील मोट्या हिंदी भाषिक राज्य असलेल्या मध्य प्रदेश,छत्तीसगढ,राजस्थानमध्ये भारतीय जनता पार्टीकडून सत्ता खेचून काँग्रेसचे मुख्यमंत्री बसवल्याने निश्चितच राहुल गांधींना आत्मविश्वास -मिळाला.आणि काँग्रेसचे मित्र पक्ष आणि भारतीय जनता पार्टीचे विरोधक पंतप्रधान नरेंद्र मोदींविरोधात लोकसभा निवडणूक लढविण्यासाठी पंतप्रधान पदाचा उमेदवार म्हणून राहुल गांधींकडे पाहू लागले.

लोकसभा निवडणुक लढविण्यासाठी नरेंद्र मोदी आणि राहुल गांधींना मित्रपक्षांना सांभाळून नव्या छोट्या-मोठ्या पक्षांना सोबत आण्याचे आव्हान असणार आहे.यासाठी जागावाटप अत्यंत महत्वपूर्ण आहेच.पण स्थानिक पक्षांचा असलेला प्रभाव देखील महत्वाचा असल्याने काँग्रेस आणि भाजपा पक्षांना आपल्याकडे आकर्षित करण्याचा प्रयन्त करतील.यामुळे पुन्हा एकदा प्रादेशिक पक्षांना महत्व प्राप्त होऊ शकते.२०१४ मध्ये भाजपाने स्वबळावर संसदेत बहुमत मिळवले होते.मात्र पाच राज्यांचा निकालाचा विचार करता जर बहुमतासाठी संख्याबळ कमी पडत असले तर पर्याय हवा आणि मतांचे ध्रुवीकरण रोखण्यासाठी समविचारी पक्षांना एकत्र आणण्याचा जोरदार प्रयन्त होईल.

पाच राज्यातील निवडणूक एकप्रकारे २०१९ च्या लोकसभा निवडणुकांची सेमी फायनल होती.तर राहुल गांधी सातत्याने राफेल प्रश्नी सरकारवर तोफ डागत आहेत. विजयामुळे काँग्रेसचा आत्मविश्वास वाढलेला दिसतो. तर भाजप बॅकफूटवर दिसतो.मात्र लोकसभेला अद्याप काही दिवसांचा अवधी आहे.पाच राज्यातील निकाल पाहता मोदी आणि शहा दूर गेलेल्या मतदारांना जवळ आणण्यासाठी कोणती रणनीती अवलंबतात ? तसेच पाच राज्यातील निकालांचा परिणाम लोकसभेवर होणार का ? या प्रश्नांचे उत्तर मात्र लोकसभा निवडणूक झाल्यावरच मिळेल.

‘ति’ची अस्मिता खुडू नका

प्रत्येक व्यक्तीला श्रद्धा आणि उपासनेच स्वातंत्र्य असल्याचं भारतीय संविधानाच्या प्रास्ताविकेतच नमूद केलेल आहे. शिवाय ८०० वर्ष सुरु असलेली ही शबरीमाला देवस्थानाची परंपरा महिलांना दुय्यम लेखून राज्यघटनेतील कलम १५ म्हणजेच सामाजिक समतेच उल्लंघन करत आली आहे. धर्म,जात, लिंग, जन्मस्थानावरुन कोणीही भेदभाव करु शकत नाही.

मयूर डुमणे

महिलांना मंदिर प्रवेश नाकारणं, हे घटनाबाह्य असून प्रत्येक वयोगटातील महिलेला मंदिर प्रवेशाचा हक्क आहे. त्यांना लिंगभेदावरून प्रवेश नाकारता येणार नाही, असा सर्वोच्च न्यायालयाने ऐतिहासिक निर्णय देऊन अनेक दिवस उलटून गेले तरी शबरीमाला मंदिरात १० ते ५० वयोगटातील महिलांना प्रवेश देण्यात आलेला नाही. महिलांना येणाऱ्या मासिक पाळीमुळे मंदिराचे पावित्र्य भंग पावते, म्हणून १० ते ५० वयोगटातील महिलांना परंपरेचं कारण देत मंदिरात प्रवेश नाकारणे, हा विचारच मुळात कर्मठ प्रवृत्तीचा आहे. मासिक पाळी ही एक नैसर्गिक प्रक्रिया आहे. मासिकपाळीशिवाय मानवी जीवनाचं अस्तित्वच राहू शकत नाही. त्या मासिक पाळीला आपण अपवित्र कसं काय ठरवू शकतो? तीन वर्षांपूर्वी शबरीमाला देवस्थानच्या बोर्डावर नव्याने निवडून आलेल्या प्रयार गोपालकृष्णन यांना महिलांच्या मंदिरातील प्रवेशाबद्दल विचारले गेले, तेव्हा त्यांनी दिलेल्या उत्तरामुळे देशभर एका नव्या चर्चेला तोंड फुटले होते. मंदिरात प्रवेश करणाऱ्या महिलेला मासिक पाळी सुरू आहे की नाही ते तपासणाऱ्या यंत्राचा शोध लागेल, तेव्हा त्यांना प्रवेश देण्याबाबत विचार करता येईल, असे ते म्हणाले होते. त्यानंतर निकिता आझाद नावाच्या महाविद्यालयीन तरुणीने ‘हॅपी टू ब्लीड’ अशी मोहीमच मग चालवली. मासिक पाळीसारखा अपावित्र्याच्या वेष्टनात गुंडाळून ठेवलेला विषय समाज माध्यमांच्या चावडीवर आणण्यात आला. आम्हाला गर्भाशय आहे म्हणून मासिक पाळी आहे. आणि ती अपवित्र कशी? असे विचारत हजारो मुलींनी हातात सॅनिटरी पॅड घेऊन, योनीची चित्रे काढलेले फलक झळकावत प्रश्न विचारले. २०१६ मध्ये यंग लॉयर्स असोशिएशनने सर्वोच्च न्यायालयात जनहित याचिका दाखल केली. गेली दोन वर्षे त्यांनी जिद्दीने हा शबरीमाला मंदिर प्रवेशा संबंधीचा खटला लढवला आणि शेवटी मासिक पाळीच कारण पुढे करून महिलांना मंदिर प्रवेश नाकारणाऱ्या मागास परंपरेला सर्वोच्च न्यायालयाने जोरदार चपराक लगावली. कोल्हापूरच्या अंबाबाईच्या मंदिरात सुद्धा तोकडे कपडे घालून येणाऱ्या महिलांना प्रवेश नाकारण्यात येतोय. देवळाच्या गाभाऱ्यात या लोकांना अर्धनग्न पुजारी चालतो पण तोकडे कपडे घातलेली महिला चालत नाही.

प्रत्येक व्यक्तीला श्रद्धा आणि उपासनेच स्वातंत्र्य असल्याचं भारतीय संविधानाच्या प्रास्ताविकेतच नमूद केलेल आहे. शिवाय ८०० वर्ष सुरू असलेली ही शबरीमाला देवस्थानाची परंपरा महिलांना दुय्यम लेखून राज्यघटनेतील कलम १५ म्हणजेच सामाजिक समतेच उल्लंघन करत आली आहे. धर्म,जात,लिंग किंवा जन्मस्थान या कारणांवरून राज्यसंस्था कोणत्याही प्रकारचा भेदभाव करु शकत नाही त्यामुळे या मंदिर प्रवेशाच्या प्रकरणाबाबतचा निर्णय देताना सरन्यायाधीश दीपक मिश्रा, न्यायाधीश एम. खानविलकर, आर. एफ. नरीमन, डी. वाय. चंद्रचूड यांनी महिलांच्या बाजूने एकमताने निर्णय दिला तर न्यायाधीश इंदू मल्होत्रा यांनी शबरीमाला मंदिराच्या बाजूने निर्णय दिला. न्या. इंदू मल्होत्रा यांच मत असं आहे की, ‘‘धार्मिक परंपरांमध्ये कोर्टाने हस्तक्षेप करू नये. या प्रथांना संविधानाचं संरक्षण आहे. समानतेच्या अधिकाराला धार्मिक स्वातंत्र्याच्या अधिकारसोबत पाहिलं पाहिजे. प्रथा रद्द करणं हे कोर्टाचं काम नाही.’’ प्रथा रद्द करण हे सर्वोच्च न्यायालयाच काम नसलं तरी नागरिकांच्या मूलभूत हक्कांच रक्षण करणे हे सर्वोच्च न्यायालयाच महत्वाच काम आहे, त्यामुळे एखादी परंपरा जर मूलभूत हक्कांचं उल्लंघन करत असेल, तर सर्वोच्च न्यायालयाला हस्तक्षेप करावाच लागेल. भारतामध्ये अठराव्या तसेच १९ व्या शतकात सतीप्रथा मोठ्या प्रमाणात अस्तित्वात होती. या प्रथेला तत्कालीन समाजाने धार्मिक परंपरेचं स्वरूप दिलेलं होत. राजाराम मोहन रॉय यांनी या प्रथेविरुद्ध आवाज उठवून सामाजिक सुधारणेची सुरवात केली. ब्रिटिशांनी १८२९ ला सतिबंदीचा कायदा केला. अखेर महिलांवर अन्याय करणारी ही अनिष्ट प्रथा समाजाला नाकारावीच लागली. परंपरा आणि धर्म या दोन्ही संकल्पना मानवनिर्मित आहेत. या संकल्पनांतून नागरिकांच्या मूलभूत हक्कांच उल्लंघन होत असेल तर त्यांमध्ये बदल करून तो स्वीकारणे हे आपलं सामाजिक कर्तव्य आहे. कलम ३७७ मधील सुरवातीचा भाग रद्द करून सर्वोच्च न्यायालयाने समलैंगिक संबंधांना नुकतीच मान्यता दिली आहे. काही संस्कृती रक्षकांना मात्र हा निर्णय पचलेला नाही. शेवटी निसर्ग हा सर्वात मोठा धर्म मानावा लागतो. मासिक पाळी, लिंग या सर्व गोष्टी नैसर्गिक आहेत. धर्म आणि परंपरेच्या नावाखाली या नैसर्गिक गोष्टी दाबून ठेऊन हा पुरुषप्रधान समाज गेली अनेक वर्षे महिलांवर अन्याय करत आला आहे. मासिक पाळीचे कारण देऊन महिलांना प्रवेश नाकारणाऱ्या मंदिरात आम्ही प्रवेश करणार नाही अशी भूमिका घेऊन महिलांच्या बाजूने उभा राहणे पुरुष वर्गाकडून अपेक्षित आहे.

शबरीमाला मंदिर प्रवेशाच्या प्रकरणात केरळ सरकार सातत्याने महिलांना मंदिर प्रदेश देण्याच्या बाजूने भूमिका मांडत राहील आहे. मात्र भारतीय जनता पक्ष, हिंदुत्ववादी संघटना,मंदिर व्यवस्थापन सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या निकालाच्या विरोधात आवाज उठवून भावनिक राजकारण करण्याचा प्रयत्न करत आहेत. मुस्लिम धर्मातील महिलांवर अन्याय करणाऱ्या तलाक प्रथेविरुद्ध भूमिका घेणारा भारतीय जनता पक्ष आता मात्र सोयीस्कर भूमिका घेताना दिसत आहे. सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय फिरविण्यासाठी सरकारने वटहुकूम काढावा अशी मागणी केरळ काँग्रेसने केली आहे. मंदिरात प्रवेश करणाऱ्या महिलांच्या घरांवर हल्ले केले जात आहेत. मंदिर परंपरेत हस्तक्षेप नको अशी भूमिका घेत अभिनेता रजनीकांतने देखील महिलांच्या मंदीर प्रवेशाला विरोध केला आहे. धर्म आणि परंपरेच्या नावाखाली हा समाज महिलांच्या आत्मसन्मानाला ठेच पोहचवून महिलांना दुय्यम स्थान देत असेल, तर सरकार कडून करण्यात येणाऱ्या ‘बेटी बचाव, बेटी पढाव’ अशा घोषणा फक्त ऐकायलाच चांगल्या वाटतात. स्वातंत्र्य देवतेची विनवणी या फटक्यात कवी कुसुमाग्रज म्हणतात,

समान मानव माना स्त्रीला तिची अस्मिता खुडू नका।
दासी म्हणूनी पिटू नका वा देवी म्हणुनी भजू नका।।

MERGER: A BANKING REFORM

The technology integration will be a big issue. The Bank of Baroda recently upgraded its core banking technology from Finacle 7 to Finacle 10. It was a huge exercise lasting for months

Priyanka Chinchkar

The Government had proposed the merger of Bank of Baroda, Vijaya Bank, Dena Bank in order to make it 3rd largest competitive bank in the economy. This amalgamation will increase banking operations and the employees will have better conditions. The move is basically to deal with the long pending NPA'S (Non Performing Assets). Additionally, mergers will widen the reach of the bank formed and the services provided would be superior. Last year, State Bank of Bikaner and Jaipur (SBBJ), State Bank of Hyderabad (SBH), State Bank of Mysore (SBM), State Bank of Patiala (SBP) and State Bank of Travancore (SBT), Bharatiya Mahila Bank (BMB) were merged with SBI with effect from 1st April 2017, catapulting the country's largest lender to among the top 50 banks in the world.

Currently, the merger of Bank of Baroda, Dena Bank, Vijaya Bank is in news. These banks have decided to appoint three separate Valuers to arrive at "Share Swap Ratios" for their bank merger. These banks have set up committees comprising the Chief Executive Officers (CEOs) and Executive Directors of these three banks to integrate functions (HR, IT, credit functions).

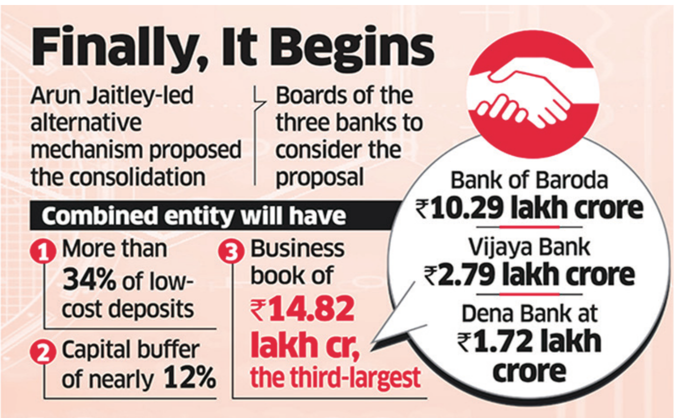

Source: 1: The Economic Times. (18 Sept. 2018).

The existing employees will now be absorbed into the newly merged entity that will be formed (it is expected to take 4 to 6 months to complete the merger process). Once the merger is completed, these banks will inform their customers about any changes in the cheque books, passbook, cards etc. This will all be free of cost. They will include the new codes, logos, and the name of the bank. Customers will also be given enough time to change them. In the meantime, customers can continue to use the existing cards and chequebooks, they are definitely valid. Fixed deposits or other kinds of deposits will remain safe and earn the interest as supposed till the time of maturity. Savings accounts will earn the interest that will be offered by the newly formed bank. The new entity will also have a new internet banking portal. During the initial time soon after the merger (transitional phase), bank's existing link will be redirected to the new one. The IFSC and MICR codes of the branches used in online transactions will also be changed over time and will be duly informed to the customers. All the loan rates and terms and conditions associated with the existing loan will remain unchanged.

All three banks combined would have a total loan book of Rs 6.40 lakh crore and total deposits of Rs 8.41 lakh crore, making it the third-largest bank in India. Total branches will increase to 9,489. But many of these branches could be overlapping, which means they may have to cut branches that are near to each other. A Government statement said the merger will lead to synergies of a shared network, low cost deposits and subsidiaries. The merged bank will have a current and saving account ratio of 34.06% and capital adequacy of 12.25%.

The technology integration will be a big issue. The Bank of Baroda recently upgraded its core banking technology from

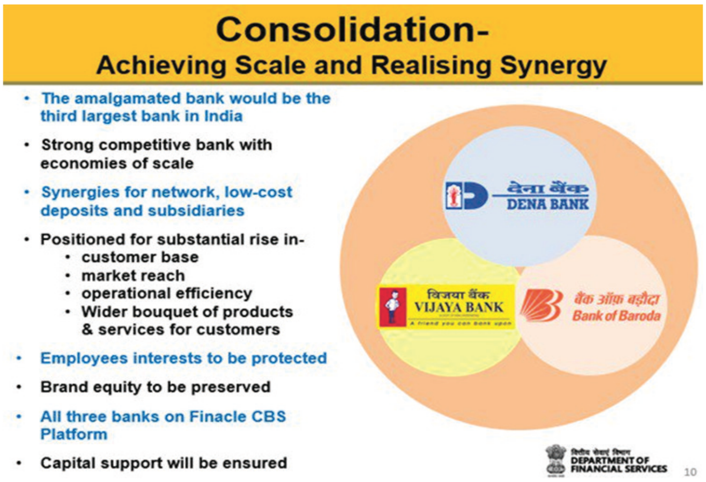

Finacle 7 to Finacle 10. It was a huge exercise lasting for months.

Source: 2: as per the Twitter account of Rajiv Kumar.

This merger will create India's third largest bank in terms of total business at Rs 14.82 lakh crore. The idea behind this initiative is to make these public sector banks (PSBs) stay competitive in the market, enable realisation of synergies for networks, low-cost deposits and subsidiaries, rise in customer base, operational efficiency, market reach and wider range of products and services. The Government had asked the Reserve Bank of India to prepare an action plan and a list of banks for consolidation, the Government is going ahead in full swing with its plan to clean up the banking sector by converting them into a stronger and better-capitalised lenders.

Constructing New World (dis)Order

Aditya Shinde

Post-Trump and Post-Brexit west challenges the very rules-based world order which west itself had created. Along with the emergence of assertive China and power-conscious India, these events mark a clear shift of geopolitical centre from Euro-North Atlantic to Indo-West Pacific.

Prime Minister of India, President of People's Republic of China and President of United States of America. (File Photo)

'Watershed moments'in the modern world history are those when world shifts its gears and gets adapted to new rules. Such watershed moments in recent past are many like end of Cold War, 9/11, 2008 Sub-prime crisis, Arab spring. Recent developments around the world from Trump's election to murder of journalist Jamal Khashoggi, seem to suggest world is again on the cusp of experiencing another 'watershed moment'.

.

Historical Background

The world order which we are witnessing today was devised by United States of America (US) in 1945. Soon after the World War II ended in 1945, United Nations (UN) and Bretton Woods Institutions (like World Bank, International Monetary Fund) were established with the aim to maintain peace and international order. But as against the expectations, world was soon divided into two military camps i.e.US and Soviet Union or USSR.

1) Cold War era (from around 1949 to 1991) : Cold War era was marked by bipolarity where two superpowers existed simultaneously. Though both US and USSR avoided direct military confrontation, world witnessed high degree of tension, arms race, thrust for nuclear weapons and space militarization. There were two systems of economy and governance existed. Thus the tussle was not only between 'US and USSR' but also between 'capitalism and communism' as also between 'liberal democracy' and 'dictator state'.

2) Post- Cold War era (from 1991 onwards) till beginning of Trump era (2016) :USSR disintegrated into 15 different nation-states in 1991. World became unipolar with US as the sole superpower. US-promoted economic liberalization was adopted by most of the countries. Globalization became transformative tool in the hands of US to use fiercely for bringing world in order of its accordance. Using its military might, US invaded Iraq in 2003 and rendered it directionless without any future re-building plan. Announcing 'Global War on Terrorism' after 9/11 incident, it deployed its military personnel into yet another country - Afghanistan and placed its feet in Asia. With the aim oftoppling the Syrian government, it started supporting and fuelling rebellious movements in Syria, the move which gave ISIS – one of the deadliest terrorist organization – space and time to spread world over.

Post-Trump World (towards de-globalization ?)

1) Trump's withdrawal from World Order : After assuming the

world'smost powerful office, Trump started unscrewing the order-construct created by US, the step which apparently could be seen towards de-globalization. As promised in his election campaign, which was painted by slogan 'Make America Great Again', he first pulled out of 'Paris Agreement on Climate Change', showing how seriously President of lone superpower looks at danger of climate change. He abandoned Trans Pacific Partnership (TPP) which was part of America's 'Pivot to Asia' to contain China. With imposing additional sanctions on Iran, he unilaterally pulled out of Iran deal which his predecessor was successful to bring about with help of other P5+1 powers, showing once again his recklessness towards world order. He frequently threaten to pull US out of NATO (North Atlantic Treaty Organization), military alliance between US and other European countries. Citing reasons of injustice being done against US at WTO (World Trade Organization),the biggest rules-based multilateral trade body, he threatens to pull out of it.

2) US relationship with Russia and China : US sees Russia-China axis with suspicion. And this is evident from the fact that,under Trump's presidency, as unveiled in US's new 'Security Strategy' last year in December, US calls China and Russia as "main threats". Since last few months, US – China trade rivalry has reached to an unprecedented level. Recently in this month, US has pulled out of Intermediate-range Nuclear Forces (INF) Treaty with Russia, which was cold-war era treaty banning medium range nuclear missiles. This could mark beginning of new arms race.

3) Post-Brexit : Brexit phenomenon can be seen more of weakening of European Union (EU) than of rationalisation of world politics. After several waves of de-colonisations in last century, European colonial powers like that of United Kingdom no longer remained superpowers. Marred with problems of migration from Africa, economic slowdown in countries like Greece, and Trump's protectionist, non cooperative stance towards EU countries, their influence in world affairs has been severely marginalized.

Emergence of assertive China

China's rise is reflected in its more assertiveness. President Xi Jinping's "two guides" policy announced earlier in 2018 says, China should guide 'the shaping of the new world order' and safeguarding international security. Through projects like 'Belt and Road Initiative', China has increased its presence in Eurasia and IOR (Indian Ocean Region). Also because China is so integrated into economic, political and cultural spheres of world that west, unlike erstwhile USSR, will not be able to contain China easily. Along with all this, China's territorial assertion in its surrounding, its naval presence in Indian Ocean, its heavy economic engagement with African countries and its alleged influence in politics of some countries like Australia, show China's thrust to play a bigger role in shaping new world order.

India as the leading global power and champion of rules-based world order(NAM 2.0)

Traditionally, India has been following middle path shown by 'Gautam Buddha', which reflects in its Foreign Policy also. Even during era of Cold War, where world was divided between two military camps, India had adopted path of 'Non-Alignment' i.e. not to enter into any of the camps for war purpose, but receive support from both for developmental purpose. India's this "middle-path" stand is reflected in recently concluded India-Russia Annual Summit 2018, where India signed 'Forgo S-400' system deal, successfully handling US pressure of imposing sanctions. BRICS, of which India is founding member,was established to cooperate between its members and minimize their dependence on western economic order of WB, IMF etc. Through forums like G4, India asserts need for more inclusive and progressive reforms in Security Council of UN. Also in WTO, it is de facto leader of the developing world and wants to promote rules-based world trade.

Inevitability of US in New World Order

Though US has been protectionist since post-Trump era, its influence in international affairs is not likely to vanish in near future and it will remain a key player in world politics. In its document "Security Strategy", where US called China and Russia "main threats", it called India "an ally" and "a leading global power and strategic and defence partner". Thus US wants India to play bigger role in strategic affairs. While India should cautiously move ahead without blatantly following any one camp, it should also not mistaken 'Non alignment' as 'Non involvement'.

Being run by world's biggest rule-book – the Indian Constitution – India knows importance of rules-based order. With shifting of world's geopolitical centre from Euro-Atlantic to Indo-Pacific, India is set to play a major role in world affairs.

अवयवदानाचे पुण्य हवे!

सागर जाधव

जन्माला आलेल्या प्रत्येक मनुष्याला जीवनाचं सार्थक करायचं असेल तर इंद्रियांचा उपयोग स्वकल्याणासाठी करणे योग्य आहे. कारण हा देह नाशवंत असल्याने कधीतरी नाश पावणार आहे. त्यासाठी प्रत्येकाने देहरूपी चंदनाचा उपयोग लोककल्याणासाठी व्हावा, या दृष्टिकोनातून देहाला महत्त्व देणे गरजेचे आहे. मृत्युनंतर अवयवाची माती होण्यापेक्षा मृत्यूला कवटाळून जीवन जगत असणाऱ्या अनेकांचे जीव वाचावेत, अशी भावना समाजात निर्माण व्हावी. त्यामुळे अवयवदान ही संकल्पना मोलाची आहे.

अवयवदानाच्या माध्यमातून मृत्यूनंतरही जिवंत राहता येते. हे काम पुण्य कमावण्याचे आहे. तुकोबांच्या भाषेत सांगायचे झाले तर, दिली इंद्रिये हात पाय कान। डोळे मुख बोलाया वचना।। या शब्दांत तुकोबांनी शरीराची महत्त्व सांगितली आहे.

अवयवदान हा शब्द अनेकांना संजीवनी देणारा ठरतो. विशेषतः महत्त्वाच्या मुख्य अवयवांचा प्रश्न निर्माण होतो; त्यावेळी अवयवदानाला महत्त्व येतं. अनेक गैरसमजांमुळे पूर्वीच्या काळी अवयवदान केलं जात नसे; परंतु अलीकडच्या काळात अवयवदानाच्या बाबतीत कमालीची जागृती झाली असून अवयवदानच नव्हे; तर देहदान करणाऱ्यांच्या संख्येतही सातत्याने मोठी वाढ होत आहे.दुर्दैवाने मागणीच्या तुलनेत अवयवांची संख्या अत्यंत तोकडी आहे. वैद्यकीय क्षेत्राला सध्या त्वचेपासून अंतर्गत अवयवांपर्यंत सर्व प्रकारच्या अवयवांची मोठी गरज भासत आहे. भारतात दर वर्षी मूत्रपिंड, यकृत, हृदय आदी अवयव निकामी झाल्यामुळे सुमारे पाच लाख लोकांचा मृत्यू होतो. नॅशनल ऑर्गन अँड टिश्यू ट्रान्सप्लांट ऑर्गनायझेशनतर्फे (नोटो) यकृत आणि मूत्रपिंड यांच्या प्रतीक्षेत असलेल्यांची यादी दर वर्षी तयार केली जाते. त्यानुसार देशात सरासरी दीड ते दोन लाख रुग्णांना मूत्रपिंडाची गरज असते. परंतु तेवढ्या प्रमाणात मूत्रपिंड उपलब्ध नसल्यामुळे केवळ पाच हजारांपर्यंतच शस्त्रक्रिया होऊ शकतात. याखेरीज ३० हजार यकृतांची गरज असताना केवळ एक हजार रुग्णच यकृत मिळण्याबाबत सुदैवी ठरतात. याचाच अर्थ उर्वरित लोक एक तर यातना भोगत काही काळ कसंबसं आयुष्य जगत राहतात आणि नंतर मृत्युमुखी पडतात.

जागतिक स्थरावर १३ ऑगस्ट जागतिक अवयवदान दिवस म्हणून साजरा केला जातो. ऑगस्ट२०१६ पासून राज्यात अवयवदानाविषयी विविध उपक्रम राबवण्यात आले. या पार्श्वभूमीवर वैद्यकीय शिक्षण मंत्री गिरीश महाजन यांनी २९ ऑगस्ट हा अवयवदान दिन म्हणून साजरा करण्याची घोषणा केली.

अवयवदानाची सुरुवात.

अमेरिकेतील बोस्टनमध्ये किडनी प्रत्यारोपणानं अवयवदानाची सुरुवात झाली. या शस्त्रक्रियेत एका जुळ्या भावाची किडनी त्याच्या आयडेंटिक जुळ्या भावाला बसवण्यात आली. त्या आधीही नेत्रदान आणि त्वचादान सुरू झालं होतं; मूत्रपिंड प्रत्यारोपण हे एक मोठे पाऊल होते.

अवयवदान कसे करतात?

एखाद्या जिवंत अथवा मृत मानवी शरीरातील अवयव वा पेशी त्या शरीरातून काढून दुसऱ्या मानवी शरीरात त्यांचे प्रत्यारोपण करणे म्हणजे अवयवदान. याला दान म्हणतात कारण असे करण्याबाबत त्या दात्याची संमती घेतलेली असते.

अवयवदान कायदेशीर आहे.

अवयवदान करणे भारतात कायदेशीर आहे. मानवी अवयव प्रत्यारोपन कायदा १९९४ नुसार अवयवदान आणि ब्रेनडेड या संकल्पना स्विकारल्या गेल्या आहेत. मात्र अवयव खरेदी-विक्रीवर कायद्याने बंदी आहे, म्हणजे या व्यवहारात पैशाची देवाणघेवाण कायदेशीर नाही.

मानवी शरीरातील कोणकोणते अवयव दान करता येतात?

हृदय, यकृत, मूत्रपिंड यासारखे अवयव तसेच त्वचा, कॉर्निया, बोन मॅरो सारख्या टिश्यूज दान करता येतात. यातील काही जिवंतपणीही दान करता येतात तर काही मरणोत्तर करता येतात. जिवंत असताना आपण आपल्या आरोग्याला सांभाळून आपण किडनी, रक्त, बोन मॅरो, बोन्स, त्वचा, ब्लड सेल्स आणि काही अवयवांचा (यकृत, फुफ्फुसं आणि दुर्मिळ केसेस मध्ये स्वादुपिंड आणि आतडी) यांचा काही भाग दान करता येतो. तर मरणोत्तर अवयवदानात वर दिलेल्यां व्यतिरिक्त अजून कितीतरी अवयव आणि टिश्यूज दान करू शकतो - फुफ्फुसं, आतडी, स्वादुपिंड, हृदयातील व्हॉल्व्हज, हृदय, रक्तवाहिन्या असे एकूण ३४ अवयव व टिश्यूज दान करता येतात.

अवयवदान दोन प्रकारे केले जाते.

जागतिक पातळीवर अवयवदानाकरता स्वसंमतीच्या 'ऑप्ट इन' आणि 'ऑप्ट आऊट' या दोन पध्दती आहेत.

१. ऑप्ट-इन पद्धत : ऑप्ट-इन पद्धतीत ज्या दात्यांनी खास फॉर्म भरून आपली संमती जाहीर केली असेल अशांनाच दाते समजण्यात येते. भारतात 'ऑप्ट-इन' ही पद्धत अवलंबली जाते.

२.ऑप्ट-आऊट पद्धत : ऑप्ट-आऊट पद्धतीत अवयवदान करायचे नाही असा नकार दिला नसलेल्या उर्वरीत सगळ्यांना ते दाते आहेत असं गृहीत धरलं जातं. 'ऑप्ट-आऊट' पध्दतीचा स्वीकार केल्यास दात्यांची संख्या लक्षणीयरित्या वाढते. उदा. जर्मनीसारख्या देशात 'ऑप्ट-इन' पध्दत आहे.

किती वेळेत अवयव प्रत्यारोपण झाले पाहिजे.

डोळे	:	काही महिने
त्वचा	:	सहा तासांच्या आत
फुफ्फुस	:	सहा तासांच्या आत
किडनी	:	४८तासांच्या आत

अवयवदान कोण करू शकते ?

किमान ३वर्ष व त्याहून अधिक कोणीही व्यक्ती ती अवयवदान करु शकते. लाईफ सपोर्ट सिस्टीमवरील ब्रेनडेड रुग्णांच्या नातेवाइकांनी मंजुरी दिल्यास, त्यांचे अवयवदान होऊ शकते. नैसर्गिक मृत्यू झाला असल्यास त्या व्यक्तीचे अवयवदान करता येऊ शकते. पण या दानाबाबत समाजात अनेक समज आणि गैरसमज पसरलेले आहेत.जाणून घेऊयात, या गैरसमजांमागील सत्य काय आहे ते...

✲ बऱ्याच लोकांना असं वाटतं की, ते अवयव दान करणार आहेत, असं हॉस्पिटलमधील डॉक्टर आणि इतर कर्मचाऱ्यांना समजलं तर ते त्यांना वाचवण्याचा प्रयत्नच करणार नाहीत; पण हा समज अत्यंत चुकीचा आहे. कारण प्रत्येक डॉक्टर रूग्णांचा जीव वाचवण्यासाठी नेहमी प्रयत्नशील असतात. ते उगाच कोणालाही मरणाच्या दारी पाठवत नाहीत.

✲ आपल्या शरीराला अनेक व्याधी असतात. असे असताना अवयवदान करू शकत नाही असा प्रत्येकाचा समज असतो. पण हा समज अत्यंत चुकीचा असून प्रत्येकजण अवयदान करू शकतात.

✲ वृद्ध माणसांना अवयव दान करता येत नाही असं अनेक जणांना वाटतं पण हा समज अत्यंत चुकीचा आहे. अवयव दान करण्यासाठी वयाची कोणतीही अट नाही. फक्त अवयवांचं सुदृढ असणं गरजेचं असतं.

✲ अवयव दान करण्यासाठी कोणताही खर्च येत नाही. अनेक जणांचा असा समज आहे की, अवयव दान करणासाठी फार मोठा खर्च करावा लागतो.

✲ अवयवदान केल्यानंतर कोणीही तुमचा कोणताही अवयव विकू शकत नाही. असे कोणी करत असेल तर कायद्याने त्यांना कडक शिक्षा होऊ शकते.

✲ जर एखादी व्यक्ती कोमामध्ये असेल तर ती व्यक्ती अवयवदान करू शकत नाही असा अनेक जणांचा समज असतो. एका संशोधनातून असं सिद्ध झालं आहे की,अवयवदान करणाऱ्या लोकांमध्ये सर्वात जास्त संख्या ब्रेन डेड असणाऱ्या लोकांची आहे; त्यामुळे जर ब्रेन डेड झालेली लोकं अवयव दान करू शकतात तर कोमात गेलेली लोकही नक्कीच अवयव दान करू शकतात.

✲ अवयवदान करण्यासाठी व्यक्तिच्या शरीराचं सुदृढ असणं गरजेचं असतं. त्यासाठी लिंगभेद केला जात नाही. त्यामुळे एलजीबीटी कम्युनिटी असणारी लोकंही अवयव दान करू शकतात.

ससून रुग्णालयात नुकतेच दहावे किडनी प्रत्यारोपण आणि दुसरे यकृत प्रत्यारोपण शस्त्रक्रिया यशस्वी करण्यात ससूनला यश मि ळाले.

सातारा येथील ५२ वर्षे वयाची महिला पतीसह बाईकवरून जात असतांना गतिरोधकावर अपघात झाला आणि महिलेच्या डोक्याला गंभीर इजा झाली. साताऱ्यात उपचार घेतल्यानंतर सदर महिलेला नातेवाईकांनी ससूनमध्ये दाखल केले. उपचाराची शर्थ केल्यानंतरही तिचा ब्रेन डेड झाला. समुपदेशनानंतर नातेवाईकांनी अवयवदानास संमती

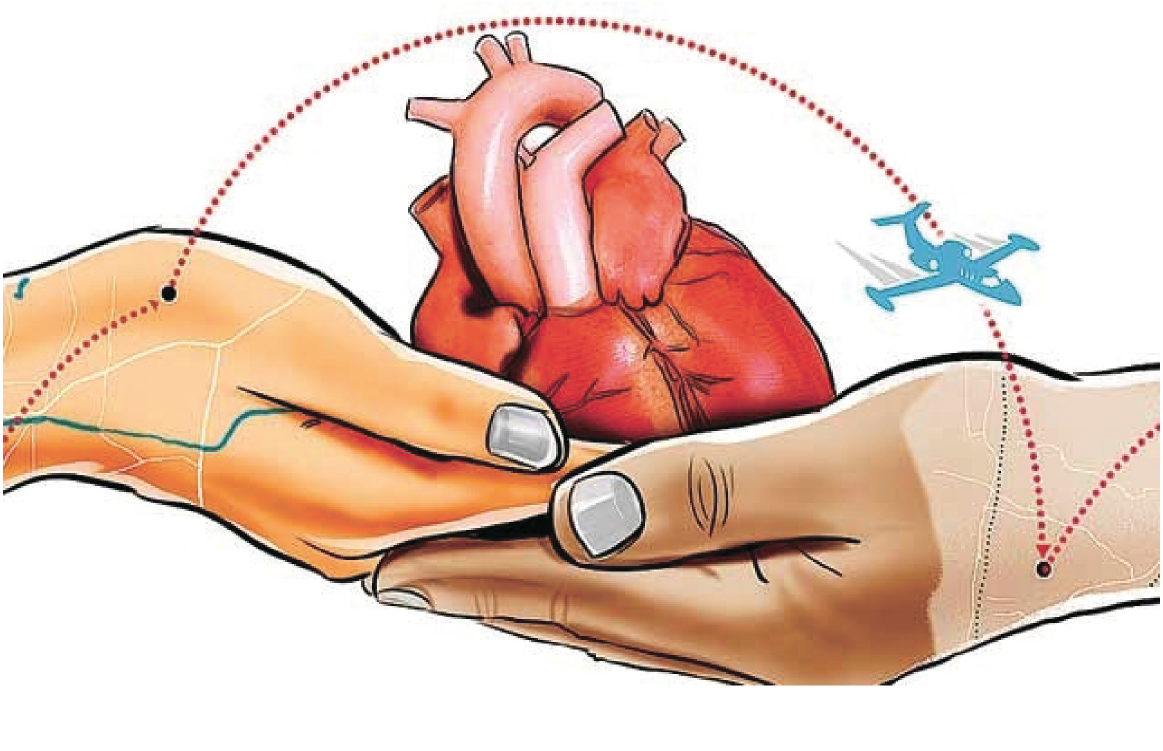

दर्शविली. इंदापूर (जि. पुणे) येथील ३८ वर्षे वयाचा रिक्षाचालक असलेला रुग्ण २०१२ पासून किडनी विकाराने ग्रस्त होता. २०१४ पासून त्यास आठवड्यातून दोन वेळा डायलिसिसवर उपचार घ्यावे लागत होते. कुटुंबामध्ये पत्नी, गृहिणी, बारा वर्षाची एक मुलगी व नऊ वर्षाचा एक मुलगा आहे. प्रतिकूल आर्थिक परिस्थितीमुळे महात्मा ज्योतिबा फुले जनआरोग्य योजनेच्या माध्यमातून ससूनमध्ये किडनी प्रत्यारोपण शस्त्रक्रिया करण्यात आली.

मु. पो. जकातवाडी (ता., जि. सातारा) येथील निवृत्त सैनिक वय वर्षे ५४ हे तीन वर्षांपासून लिव्हर सिरॉसिसने त्रस्त होता. खाजगी रुग्णालयात औषधोपचार सुरु होते. दोन भावांचे एकत्रित कुटुंब होते. दोन मुले शिक्षणाने एमएसडब्ल्यू आहेत. ससूनच्या वैद्यकीय सामाजिक अधिक्षक विभागामार्फत ससूनमध्ये यकृत प्रत्यारोपण होत असल्याची त्यांना माहिती मिळाली, म्हणून ससूनमध्ये त्यांनी यकृत प्रत्यारोपणासाठी नाव नोंदविले. यकृत प्रत्यारोपण शस्त्रक्रिया यशस्वी झाली. त्यांना लिव्हर सिरॉसिसच्या त्रासातून मुक्तता झाली.

मुंदडा यांचा तीन महिन्यापूर्वी दुपारी साडेचारच्या सुमारास अपघात झाला होता. घरी परतत असताना स्पीड ब्रेकरवर झटका बसल्यामुळे दुचाकीवरून त्यांचा तोल गेला. त्यामुळे त्या रस्त्यावर पडल्या असता, त्यांच्या मेंदूला मार लागला. त्यानंतर त्यांना तात्काळ परभणी येथील रुग्णालयात दाखल करण्यात आले. मात्र या अपघातामध्ये त्यांचा ब्रेनडेड झाला होता.

आई हरपल्याच दुःख सावरून ब्रेनडेड झालेल्या आईचे अवयवदान करण्याचा निर्णय त्यांच्या मुलांनी व कुटुंबीयांनी घेतला. त्यानंतर त्यांना नांदेडला हलविण्यात आले. येथून त्यांचे अवयव विमानाने मुंबईला पाठविण्यात आले. या अवयवदानाने अनेकांना जीवदान मिळाले.

नांदेडमध्ये प्रथमच खासगी रुग्णालयातून अवयवदान झाले. ते अवयव पाठविण्यासाठी विशेष कॉरीडॉर करण्यात आले होते.

अवयदान हीच श्रंद्धाजली

उज्वला मुंदडा यांचे ब्रेनडेड झाल्यानंतर त्यांच्या कुटुंबीयांनी तात्काळ अवययदान करण्याचा निर्णय घेतला, त्यानंतर नांदेडमध्ये अवयदानाची शस्त्रक्रिया झाली.अवयदान हीच आईस दिलेली श्रंद्धाजली असल्याची प्रतिक्रिया मृत मुंदडा यांचा मुलगा विशाल मुंदडा यांनी दिली.

समलैंगिकतेला सन्मान मिळेल काय?

अनिल माने

भारतीय समाजाला या मागासलेल्या मानसिकतेतून बाहेर काढण्यासाठी लैंगिकता आणि लिंगभाव याचे खरेखुरे शिक्षण देण्याची गरज आहे; त्यामुळे या समाजावर असणारा कलंक आणि त्यांच्याबाबत केला जाणारा भेदभाव कमी होईल.

सहा सप्टेंबर, २०१८ रोजी सर्वोच्च न्यायालयाने ऐतिहासिक निकाल देताना समलैंगिकता हा गुन्हा ठरवणाऱ्या भारतीय दंड संहितेतील कलम ३७७ मधील समलैंगिक व्यक्ती संदर्भातील अन्यायकारक तरतुदी रद्द केल्या. ह्या निर्णयाचे समलैंगिक आणि विशेषतः तृतीयपंथीय व्यक्तींनी मोठ्या उत्साहाने स्वागत केले. आज कायद्याने समलैंगिक संबंधांना संरक्षण मिळाले असले तरी समलैंगिक व्यक्तींना समाज स्वीकारेल काय हा प्रश्न उभा राहतो. मुळात ज्या प्राचीन भारतीय संस्कृतीत लैंगिकतेबद्दलच्या साऱ्या गोष्टींचा खूप विचार केलेला आहे. आज संस्कृती रक्षणाच्या नावाखाली समाजाची विद्रोहीकरण चालू आहे.

समलैंगिक संबंधांचा इतिहास पाहिला तर चाणक्याच्या अर्थशास्त्र या ग्रंथात समलैंगिक संबंधांना मान्यता आहे. खजुराहो येथील मंदिरावर सुंदर अशी कामोत्तेजक शिल्पे आहेत. त्यामध्ये समलैंगिक संबंधित सुद्धा शिल्पे आहेत. सल्तनत आणि मोघल काळात समलैंगिक संबंधांना अनैसर्गिक संबंध समजून त्यावर निर्बंध लादले गेले. ब्रिटिश काळात १८६१ भारतीय दंडसंहितेत कलम ३७७ नुसार समलैंगिक संबंध हा गुन्हा ठरवण्यात आला. भारतात समलैंगिकतेचा स्वतंत्र अभ्यास बंगाली साहित्यिक शकुंतला देवी यांनी केला. आज समलैंगिकतेचा मुद्दा चर्चिला जाण्याचे कारण म्हणजे समलैंगिकतेच्या हक्कासाठी लढणारी 'नाझ' या स्वयंसेवी संस्थेने २००९ मध्ये दिल्ली उच्च न्यायालयात समलैंगिक संबंधांना कायदेशीर मान्यता द्यावी यासाठी याचिका दाखल केली. तेव्हापासून खऱ्या अर्थाने समलैंगिक संबंध संदर्भातील कायदेशीर लढाई सुरू झाली. ६ सप्टेंबर रोजी सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाने एक टप्पा पूर्ण झाला. आज जरी समलैंगिक व्यक्तींना कायदेशीर संमती मिळाली असली, तरी समाज त्यांना स्वीकारेल का? कारण की गे, लेसबियन आणि किन्नर यांना समाज एका विशिष्ट चाकोरीबद्ध दृष्टिकोनातून बघत आला आहे. तृतीयपंथी दिसला की त्याची टिंगल उडवली जाते. लेसबियन किंवा गे व्यक्तीकडे कुटुंबासाठी लाजिरवाणी गोष्ट म्हणून पाहिले जाते. समलैंगिक मुलींवर होणारे अत्याचार घरातच दाबून टाकले जातात. तृतीयपंथी मुलांना आपल्या कुटुंबाकडून कोणताच आधार मिळत नाही. त्यांना घरातून हाकलून दिले जाते. समलैंगिक व्यक्तींना मूल दत्तक घेण्याचा हक्क येथील व्यवस्थेने नाकारला आहे. त्यांना एचआयव्ही किंवा लैंगिक कृतीमधून संसर्ग होऊ शकणारे रोग लवकर होतात; असा समज असल्यामुळे रक्तदान करण्याची परवानगी दिली जात नाही. अशा प्रकारे वेगवेगळ्या मार्गाने समलैंगिक व्यक्तींना समाजाच्या प्रवाहातून काढून कलंकित केले जाते. भारतीय समाज एखाद्या मानवाची स्वतंत्र लैंगिक ओळख असेल, हे मान्य करायला सहजासहजी तयार होत नाही. ते स्त्री-पुरुष हे दोनच लिंग प्रकार समाजमान्य आहेत असे मानतो.

ज्या ब्रिटिशांनी आपल्यावर कायदा लादला त्यांनी स्वतःच्या देशात समलैंगिकांना एक व्यक्ती म्हणून कधीच स्वीकारले; पण हा कायदा रद्द करण्यासाठी आपल्याला दीडशे वर्षांपेक्षा जास्त काळ वाट पाहावी लागली. ही कायदेशीर लढाई समलैंगिक समूह बहुसंख्य समाज व राजकारणी यांच्या पाठिंब्याशिवाय लढली. खरेतर न्यायालयाने ३७७ कलमाबाबत दिलेला निर्णय व्यक्तिस्वातंत्र्याचा पुरस्कार करणारा आहे. केवळ समलैंगिक समूहाने या निर्णयाचे स्वागत न करता संपूर्ण समाजाने त्याचे स्वागत केले पाहिजे. एक सकारात्मक दृष्टिकोन निर्माण होण्यासाठी संपूर्ण समाजानेच समलैंगिक व्यक्तींना कौटुंबिक व व्यक्तिगत पातळीवर आधार दिला पाहिजे. नाही तर त्यांच्यामध्ये नकारात्मक प्रवृत्ती वाढीस लागेल; जे एक सदृढ समाजासाठी चांगले लक्षण नाही. भारतीय समाजाला या मागासलेल्या मानसिकतेतून बाहेर काढण्यासाठी लैंगिकता आणि लिंगभाव याचे खरेखुरे शिक्षण देण्याची गरज आहे. या समाजावर असणारा कलंक आणि त्यांच्याबाबत केला जाणारा भेदभाव कमी होईल. सर्वोच्च न्यायालयामध्ये समलैंगिकतेच्या संदर्भात निर्णय देत असताना न्यायमूर्ती धनंजय चंद्रचूड यांनी तर लोकांना समलैंगिकतेबद्दल जागृत करणे ही सरकारची जबाबदारी असल्याचे नमूद केले आहे. त्यांच्या या निर्णयाला राजकीय व्यवस्थेने कायद्याची योग्य जोड दिली तर समलैंगिक व्यक्तींना समाजाच्या मुख्य प्रवाहात सामील होणे सोपे जाईल. समलैंगिक व्यक्तींना समाजात सन्मानपूर्वक सहभाग वाढवणारी धोरणे शासन व्यवस्थेने आखली पाहिजे. तरच भारतीय राज्यघटनेला अपेक्षित असणारी समता आपण प्रत्यक्षात आणू शकू.

Insightful story of AnandGram

"Awareness campaigns should inform that a person affected with leprosy can lead a normal married life, can have children, can take part in social events and go to work or school as normal. Acceptability of leprosy patients in society would go a long way in reducing the stigma attached to the disease," Chief Justice Misra observed.

Nikhil Borkar

Anand gram a village whose inhabitants are all leprosy patients found asylum after the bitter experience of rejection and alienation in world outside is perched on hillock of Dudhalgaon,26 km from Pune.

Indu Patwardhan the lady who sow the seed for this Anand gram with the help of six labourer was started in 1961, when Oxfam international offered Patwardhan a grant of pound 1,111 (Rs. 17,776) for land for a colony for leprosy patient, Said by Jay Kadpatti (Anandgram Society trustee).For two years after the Oxfam offer, she had no land for her colony. Angered by what they assumed was her apathetic attitude, Oxfam officials demanded their money back. After a tearful Patwardhan explained how no one was willing to sell land for the leprosy patients, the officials joined forces and helped her acquire the barren, rocky piece of land which later became Anandgram, in Dudhalgaon, near Alandi, a pilgrim centre for the devotees of Lord Gyaneshwar.

As Anandgram grows, it gives its inhabitants the sense of dignity that they lacked in their earlier existence. Didha Patil, lived from 2002 in Anandgram,saidno one accepted her even after getting cured. Went through the battle for permanent shelter from Anandwan (warora) to Anandgram (Dudhalgaon) she further said,'' this is now her home where she will be till her last breath, ''Patwardhan Mai gave shelter to us, which was unprecedented.

Leprosy patients who have been swept away from the mainstream of society, has offered their existence in Anandgram,

where a Dighe a Mumbaikar, said he went through many of financial and social hurdles where no one supported him, except this Ashram of Patwardhan. Dighe,81, arehabilitated patient, in his eighties added further that, ''this ashram gives them a life''. Place Situated in hillock had no identity earlier, as place were fully surrounded by forest, now ashram premises have about 250 children studying from class first to seven in Marathi medium school, all were from economically backward class.

Leprosy inhabitant in ashram, existed with themonthly financial support of Rs450 including two times food,Anandgram which gives shelter to more than 350 inhabitants, now has only 11 left, ''Patil an attendant in ashram said,'' few of them died, while he didn't sure about others where they are?

Even after successful rehabilitation, inhabitant need special affection, few of students who knows our significance, they came and celebrate festivals with us, said by Jayanti Bai, a lady inhabitant but society do not accept us that's why we are here, she said,''.

रोजगारीचा सवाल मोठा!

२०१४ मध्ये दिलेल्या रोजगाराच्या आश्वासन सरकारने पूर्ण केले नाही. उलट नोटबंदी सारख्या अनेक निर्णयामुळे आहे त्या नोकऱ्या कमी केल्या. यामुळे मोठ्या प्रमाणवर बेरोजगारीचे संकट आज युवकांपुढे आहे.

संदीप आखाडे

सरकारने केलेल्या घोषणा ह्या मेक इन इंडिया व मेक इन महाराष्ट्र हे असे नुसत म्हणण्यापुरत्याच राहिल्या आहेत. आज या देशातील लोकसंख्येत निम्म्याहून अधिक युवकांची संख्या आहे. युवकांना २०१४ च्या लोकसभेच्या निवडणुकी पूर्वी सध्या असणारे प्रधानमंत्री यांनी दरवर्षी एक कोटी नोकऱ्या निर्माण करू असे प्रचार सभेत भारत भर आश्वासन देत फिरत होते. यावर मोठ्या प्रमाणवर युवकांनी विश्वास ठेवला होता, आणि त्यांनी नरेंद्र मोदी यांना सर्वात जास्त मतदान हे युवा वर्गानीच केले होते. मात्र हे कोटी युवकांचे स्वप्न सध्या परिस्थितीत धुळीस मिळालेले आहे. याउलट सत्तेत असलेले काही नेते युवकांनी भजे बनविले पाहिजे अशी थट्टा करीत आहेत. दैनंदिन आयुष्य जगत असताना अनेक आव्हानांना सामोरे जावे लागत आहे. शिक्षणापासुन ते रोजगारापर्यंतचे मोठे आव्हाणे समोर आहेत, यात मला सर्वात महत्वाचा मुद्दा वाटतो तो युवकांच्या हाताला काम नाही. मोठ्या प्रमाणवर बेरोजगारीचे सावट युवकांच्या पुढे आहे.

देशात आज तीन कोटींहून अधिक तरुण नोकरीच्या शोधात आहे. तर महाराष्ट्रमध्ये हा आकडा ३८ लाख १९ हजार इतका आहे. यामध्ये सुशिक्षितांचा मोठ्या प्रमाणात समावेश आहे. देशात असणाऱ्या सरकारी नोकऱ्यामध्ये मोठ्या प्रमाणावर कपात केली आहे. तसेच ही सर्व वाटचाल ही भयावह आहे. मागील वर्षी सेंटर फॉर मॉनिटिरग ऑफ इंडियन इकॉनॉमी या संस्थेने नोटाबंदीनंतर केलेल्या एका सर्व्हेप्रमाणे जानेवारी २०१७ ते एप्रिल २०१७ या काळात १५ लाख कामगारांच्या नोकऱ्या गेल्या असा निष्कर्ष काढला. हे कामगार बहुतेक अति लघुउद्योग, लघु आणि मध्यम उद्योगांमधील होते. त्याचप्रमाणे आयटी क्षेत्रातील ब-याच कर्मचाऱ्यांच्या नोकऱ्या गेल्या आहेत. आधीच बेरोजगारी वाढत आसताना सरकारच्या चुकीच्या धोरणामुळे मोठया प्रमाणावर आर्थिक संकटे तयार होत आहेत. खाजगीकरनाच्या दिशेला चालली आहे. मोठ्या प्रमाणावर कंत्राटदारी वाढत आहे. यासर्व गोष्टीचा देशाच्या अर्थव्यवस्थेवर परिणाम होत आहे. युवकांच्या मध्ये मोठ्या प्रमाणावर असंतोष पसरला जात आहे.

आज राज्यात मोठ्या प्रमाणात दुष्काळ पसरला आहे, पिकाचे उत्पादन येत नाही. त्याच बरोबर वाढता कर्जबाजारीपणा, यामुळे मोठ्या प्रमाणावर लोकांचे लोंढे समूहाने रोजगारासाठी पायपीट करत शहराकडे जात आहेत. स्थलांतर मोठ्या प्रमाणावर होत आहे. मात्र शहराकडे येवून देखील तीच परिस्थिती येथेही आहे. सरकारच्या चुकीच्या धोरणामुळे कंपन्या देखील मोठ्या प्रमाणवर बंद पडत आहे. अशा परिस्थितीमध्ये युवकांच्या पदरी नुसती निराशा येत आहे. मागे उत्तर प्रदेश येथे एक शिपाई पदाची भरती निघाली होती. त्यासाठी पी.एच.डी धारकांनी देखील अर्ज केले होते. यावरून बेरोजगारीचा तीव्रता किती मोठी आहे हे लक्षात येते.

शासनाकडे असलेल्या अडीच लाखाहून अधिक रिक्त जागा आहेत. या जागा भरण्यासाठी शासनाकडून कुठलेही अनुकूल व ठोस असे नियोजन दिसत नाही. स्पर्धा परीक्षाच अभ्यास करण्यासाठी लाखो मुल वर्षागणिक शहरात येवुन राहत आहे, शिक्षणासाठी कर्जे घेवून, जमिनी विकून मोठ्या आशेने येणारी ही युवा पिढी विविध ठिकाणी क्लास लावत असते, वाचनालय ह्यावर मोठा खर्च त्यांचा होत असतो, अर्धपोटी राहुन अभ्यास करणारी युवक भविष्य दिसत नसल्याने हाताश होत असल्याचे दिसून येते. याचे कारण आयोगाकडून ज्या जागा निघतात. त्या जागा ह्या दोन ते तीन अंकीच असतात. असा अस्वस्थ झालेला युवक मानसिकदृष्ट्या खचत चालला आहे. रोजगारनिर्मितीवर कुठल्याच पातळीवर कुणीही भूमिका घेत नाही. यामुळे युवकांना बेरोजगारी सारख्या मोठे आव्हान किती दिवस राहणार माहिती नाही.

खेड्यामध्ये शेती व्यवसाय तोट्यात चालला आहे, आणि दुसरीकडे नोकऱ्या निर्माण होत नाही. यामुळे युवकांना ना घर का ना घाट का अशी परिस्थिती निर्माण झाली आहे. ही समस्या जोपर्यंत सूटत नाही तोपर्यंत देश हा महासत्तेकडे वाटचाल करूच शकत नाही.

A Ray of Sunshine

Madhuboni Banerjee

The first uterine transplant in the world was done in 2002. Since then, there have been 27 such transplants, with only 11 women going on to have successful deliveries.

On Oct 20, India's first baby was born through uterus transplant

"The hospital erupted in cheers hearing the robust cry of the baby. It was the best baby cry I had ever heard." says Neeta Warty, one of the gynaec surgeon who successfully operated on Meenaxi Valand, a beautician hailing from Gujrat. The couple went to several places before coming to Mumbai.

After years of unsuccessful trials, undergoing extreme trials and tribulations, Meenaxi and Hitesh Valand are parents to a healthy baby girl At 12.12 am, after a 12-minute Cesarean section operation - thanks to the team of doctors at Galaxy Care Hospital in Mumbai.

The healthy baby girl of 1.4 kgs is the first baby girl, not only in India but also all over Asia Pacific born through uterus transplant.

Meenaxi and Hitesh Valand were trying to have a baby for the last 8 years. Meenaxi had 4 abortions and 2 miscarriages, which left her uterus scarred. Then her mother decided to give the uterus to her daughter, and Meenaxi underwent the uterus transplant a year ago.

Neeta Warty says, "The uterus in which Meenaxi was born was the same in which Meenaxi's daughter is born. The nature's play is simply beautiful."

Meenaxi adds, "Her cry was like music to my ears."

Dr Shailesh Puntambekar, the director of the hospital and a laparoscopic surgeon, who conceptualised the entire transplant to ceaserian opeation says, "We did it," he said. "Creating life out of a transplanted organ is the biggest medical feat we have achieved. Rest of the organs give life to a patient. We have created life out of a patient — yes, that is the biggest feeling I have."

The first uterine transplant in the world was done in 2002. Since then, there have been 27 such transplants, with only 11 women going on to have successful deliveries. Meenakshi, a beautician from Bharuch in Gujarat, is now the 12th, points out in-vitro fertilisation specialist Dr Pankaj Kulkarni, who was part of the team monitoring Meenakshi. Nine of the other 11 babies were born in Sweden, and two in the US.

In April this year, an embryo was transferred into Meenakshi's womb and resulted in a pregnancy. In between, after she developed mild diabetes because of the immuno-suppressant drugs she was on. The maximum doctors wait before they carry out C-secs in uterine transplant cases is 34 weeks. While

Meenakshi was in the 32nd week of pregnancy, the C-sec had been already scheduled for October 21 as she had pregnancy-induced

hypertension plus the doctors did not want to take a chance with the transplanted uterus having last seen a pregnancy 25 years ago.

The first uterine transplant in the world was done in 2002. Since then, there have been 27 such transplants, with only 11 women going on to have successful deliveries. "Nine of the other 11 babies were born in Sweden, and two in the US, and this is the 12th baby born for the first time in India, and the entire Asia Pacific region."

A ray of hope still shines for women who yearn to be mothers, thanks to the technology and the medical advancements in this century.

एड्सविषयीची मानसिकता बदलणार कधी?

एड्स झालेल्या व्यक्तींना समाजात वावरताना अनेक अडचणींना सामारे जावे लागते. जगभरात भारताचा एड्स रुग्णांच्या बाबतीत तिसरा क्रमांक असून, देशातील २१ लाख नागरीकांना एचआयव्हीचे संक्रमण झाले आहे. समाजात या रोगाबद्दल जागृती झाली, तर हे प्रमाण आणखी कमी केले जावू शकते. १ डिसेंबर एड्स दिनानिमित्त.......

कार्तिक पुजारी

तुम्हाला ताप आला आहे, म्हणून तुम्ही डॉक्टरांकडे गेला असता डॉक्टरांनी तुम्हाला रक्त तपासणी करायला लावली. काही दिवसानंतर आलेल्या रिपोर्टकडे पाहत डॉक्टरांनी म्हणाले की, तुम्हाला एच आयव्ही संसर्ग झाला आहे, तर तुम्हाला काय वाटेल? तुम्हाला माहिती आहे की, तुम्ही आतापर्यंत शारीरिक संबंध ठेवलेले नाहीत, मग तुम्हाला हा आजार कशामुळे झाला? असाच प्रश्न काही वर्षांपूर्वी अनेक लोकांना पडला होता. त्यांनी जेव्हा या गोष्टीचा अधिक विचार केला, तेव्हा त्यांच्या असं लक्षात आले की, काही महिन्यांपूर्वी त्यांना रक्ताच्या गरजेमुळे रक्त चढवण्यात आले होते. ज्या व्यक्तींचे त्यांना रक्त चढवण्यात आले होते. त्या व्यक्तींच्या रक्तामधे एचआयव्हीचे संक्रमण झाले होते, आणि त्यामुळे त्यांच्याही रक्तात एचआयव्हीचे विषाणू शिरले होते.

भारतासारख्या एका विशाल देशात जेथे कोट्यवधी लोक राहतात. त्या ठिकाणी किती लोक जन्मतात आणि किती लोक मरतात याला फारसे महत्व नाही. पण जेव्हा मानवी चुकांमुळे वा अज्ञानामुळे काही लोकांना हकनाक मृत्यूला सामोरे जावे लागते, हे खूप वेदनादायी असते.

काही वर्षांपूर्वी एड्स या रोगाने असेच थैमाण घातले होते. अनेक लोकांना याची लागण झाली होती. पण त्याचं कारण कुणाला समजत नव्हतं. शास्त्रज्ञांना अभ्यासानंतर असं लक्षात आलं, की हा रोग एचआयव्ही नावाच्या विषाणूमुळे जगभर पसरत आहे. एड्सचा पहिला रुग्ण अमेरिकेत १९८१ मध्ये सापडला. त्याच्या अगोदर जवळजवळ ६० ते ७० वर्षांपासून हा रोग अस्तित्वात होता. तसेच त्याने लोकही मरत होती. पण त्या रोगाला तेव्हापर्यंत ओळखलं गेलं नव्हतं. एड्सने १९८१ नंतर या आपले भयानक स्वरूप दाखवण्यास सुरुवात केली. आफ्रिकेतील माकडापासून माणसापर्यंत आलेल्या या रोगाने आपला प्रवास सर्व जगभरात सुरु केला. अन पाहता पाहता सर्व देशात एड्सचे रुग्ण सापडू लागले.

भारतात एड्सचा पहिला रुग्ण १९८६ मध्ये सापडला आणि आज भारत एड्स रुग्णांच्या संख्येच्या बाबतीत जगात तिसऱ्या क्रमांकावर आहे. जवळजवळ २१ लाख एड्स बाधित रुग्ण भारतात आहेत. यावरूनच आपल्याला एड्सच्या वाढीचा वेग लक्षात येईल. जगात दक्षिण अफ्रिकेमध्ये (७१ लाख) सर्वाधिक एड्सबाधित रुग्ण आहेत. त्यानंतर अफ्रिकेतील नायजेरियाचा (३२ लाख) क्रमांक लागतो. जगात सध्या ३.४ कोटी लोक एड्सबाधित आहेत. २०१७ पर्यंत या रोगाने साडेतीन कोटी लोकांचे जीवन उध्वस्त केले आहे. तरी सध्या एड्सबाधित व्यक्तींचे प्रमाण कमी होताना दिसत आहे. काही प्रमाणात समाजात झालेली एड्सबद्दलची जागृती आणि प्रतिबंधात्मक उपायांमुळे हे शक्य झाले आहे. तरीही भारतासारख्या विकसनशील देशात एड्स बाधितांचे प्रमाण मोठे असल्याने याकडे अधिक लक्ष देणे गरजेचे आहे.

एड्स हा रोग जितका शारीरिक त्रासदायक आहे; त्याहीपेक्षा तो जास्त मानसिक खचीकरण करणारा आहे. एड्स झालेल्या रुग्णाला जीवनात नेहमी अवहेलना सहन करावी लागते. कारण सर्व समाज त्याला संशयाच्या नजरेने पाहायला लागतो. तसेच त्याच्यापासून दूर जाणे पसंत करतात. कधीकधी ज्या लोकांनी अशा कठीणप्रसंगी साथ देणं अत्यंत महत्वाचे असते, तेच लोक सोडून जातात. त्यामुळे त्यांची परिस्थिती अधिकच भयानक होते. कामाच्या ठिकाणी त्याला तुच्छपणाची भावना मिळत असल्याने किंवा कामावरून काढून टाकल्यामुळे तो अधिकच एकलकोंडा होतो. समाजापासून तूटत गेल्याने अशा व्यक्ती निराशेच्या खाईत लोटल्या जातात. एड्स हा संधीसाधू रोग असल्याने तो याच संधीचा फायदा घेऊन त्या व्यक्तीचे संपूर्ण जीवनच नासवून टाकतो.

एड्सबद्दलची चुकीची माहिती किंवा अज्ञान यामुळे या रोगाला आपल्या समाजात खूप भयंकर समजले जाते. एड्स हा जीवघेणा रोग जरी असला तरी योग्य उपचाराने त्याला आटोक्यात आणता येते. तसेच हा रोग संसर्गजन्य नाही ही माहिती अनेकांना नसते. मुळात आपल्याला एड्स झाला आहे, याचीच कल्पना अनेकांना नसते. एड्सची स्वतंत्र अशी कोणती लक्षणे नसून एड्समुळे अनेक रोगांना आमंत्रण दिले जाते. आपल्या शरीराची प्रतिकारक शक्ती कमी होत जाऊन अनेक आजारांची आपल्याला लागण होते. याकडे जर आपण वेळीच लक्ष दिल नाही तर आपले शरीर खंगत जाते व आपल्याला त्याचे गंभीर परिणाम भोगावे लागतात. एड्स हा संसर्गजन्य जरी नसला तरी यामुळे जर समजा एड्सबाधिताला टीबीची लागण झाली, तर त्याच्या सान्निध्यात राहणाऱ्या इतर व्यक्तींनाही टीबीची लागण होऊ सकते. कारण टीबी हा संसर्गजन्य रोग आहे. त्यामुळे या भितीमुळेही कधीकधी लोक एड्सबाधितांपासून अंतर ठेवतात.

समाजात एड्सविषयी अनेक गैरसमज प्रचलित आहेत. त्यामुळे समाजात जनजागृती करणे गरजेचे आहे. एड्सबाधित व्यक्तीचा सहवास, त्याला स्पर्श करणे, त्याची गळाभेट घेणे, त्याच्या सोबत जेवण करणे, त्याच शौचालयाचा वापर करणे, इत्यादीमुळे एड्सचा प्रसार होत नाही. याबद्दलची समाजात जागृती असणे महत्वाची आहे. ती जोपर्यंत नाही, तोपर्यंत एड्सबाधितांना समाजाकडून अवहेलनाच सहन करावी लागणार. एड्सबधित व्यक्तीसोबत निरोध न वापरता शारीरिक संबंध ठेवल्याने किंवा बाधित व्यक्तीच्या रक्तासोबत आपल्या रक्ताचा संबंध आल्याने एड्सचे संक्रमण होऊ शकते. त्यामुळे या खबरदारी घेऊन जर आपण बाधित व्यक्ती सोबत राहिलो, तर आपल्याला या रोगाचे संक्रमण होणार नाही. पण आपल्या सोबतीमुळे त्या व्यक्तीला मोठा आधार मिळून, त्याचं आयुष्य सुधारू शकते. एड्सची लागण झालेला व्यक्ती लागण झाल्यापासून सरासरी ९ ते ११ वर्षे जगतात. डॉक्टरांच्या म्हणण्यानुसार बाधित व्यक्ती जर सकारात्मक राहून नियमित औषधे घेत असेल, तसेच नियमित व्यायाम व योग्य आहार घेत असेल तर ती व्यक्ती एका निरोगी व्यक्तीपेक्षा फक्त दोन वर्ष कमी जगते. याचा अर्थ एड्स झालेली व्यक्ती एक चांगलं आयुष्य जगू शकते.

एड्समुळे होणारी सगळ्यात वाईट गोष्ट म्हणजे एचआयव्हीचे विषाणूचे आईकडून मुलाकडे होणारे संक्रमित होतात. नवीनच जगात येणाऱ्या लहान मुलाला विनाकारण या त्रासाला सामोरे जावे लागते, हे खूप दु:खद आहे. योग्य ती काळजी आणि औषधे घेतली तर आईकडून मुलाकडे होणारे संक्रमण वेळीच रोखले जाऊन, जन्माला येणारे मुल एक सुदृढ आयुष्य जगू शकते. परंतु समाजात असणाऱ्या अज्ञानामुळे आणि अपुऱ्या माहितीमुळे लहान मुलानंमध्ये एचआयव्हीचे संक्रमण मोठ्या प्रमाणात झाले आहे. आज जगात २१ लाख लहानमुले एड्सबाधित आहेत. अश्या लहान मुलांना समाजात वावरताना अनेकदा समाजाकडून तुच्छतेला समोर जावं लागत. अशा मुलांना शाळेत वेगळेपणाचा अनुभव येत असतो. घडण्याच्या काळात या लहान मुलांना न्यूनगंड आणि अपराधीपणाच्या भावनेने ग्रासलेलं असत. अनेकदा अशा मुलांना शाळेत प्रवेशच नाकारल्याने या मुलांचा विकास खुंटतो. त्यामुळे समाजात जागृती करून त्यांना सामावून घेण्याचे प्रयत्न करणे गरजेच आहे.

स्थानिक पातळीवर अनेक स्वयंसेवी संस्था एड्स बाधितांसाठी कार्य करत आहेत. तसेच उपचारासाठी रेट्रोव्हायरल थेरपी केंद्राची उभारणी सरकारर्फे करण्यात आली आहे. त्यांच्या मार्फत सर्व रुग्णांचा मोफत उपचार केला जातो. एड्सचे प्रमाण १५ ते ४९ वयाच्या व्यक्तींमध्ये जास्त प्रमाणात आढळून येते. तसेच वैश्याव्यवसायात करणाऱ्या स्त्री व पुरुषांमधे, तसेच नेहमी स्थलांतर करणाऱ्या व्यक्तींमध्ये एड्सचे प्रमाण जास्त आहे. आपल्या आजूबाजूलाही अनेक एड्स झालेल्या व्यक्ती आपल्याला दिसून येतात. अश्या व्यक्तीबद्दल पूर्वग्रहदूषित विचार न ठेवता जर आपण त्यांना आपल्यासारखाच एक माणूस म्हणून वागणूक दिली तर ते सन्मानानं जगू शकतील आणि आज त्याचीच आवश्यकता आहे.

गावाकडं चल माझ्या दोस्ता!

सागर जाधव

वास्तवातील भारत समजुन घण्यासाठी आपण खेड्यात जाणं गरजेचं आहे. ग्रामीण भारत समजून घेण्यासाठी महात्मा गांधीजींनी खेड्यांकडे चला असा संदेश दिला. गांधीजीच्या मंत्राकडे अजूनही पूर्णपणे लक्ष दिलेले दिसून येत नाही. स्वातंत्र्यप्राप्तीच्या सत्तर वर्षानंतरही अनेक खेड्यांच्या मुलभूत गरजा पूर्ण होऊ शकल्या नाहीत, हे दुर्दैव म्हणावे लागेल.

खरंतर भारतासारख्या खंडप्राय देशाचा विकास करताना गेल्या सत्तर वर्षात ग्रामीण भागाचा विकास करण्यासाठी, अनेक योजना राबिवल्या मात्र अजूनही अपेक्षित ध्येय आपण साध करू शकलो नाही. पंचवार्षिक योजनेच्या माध्यमातून नियोजन मंडळाने योजना आखून, त्या साकार करण्यासाठी प्रयत्न केला,मात्र त्या योजना तळागळा पर्यंत पोहचविण्यात अनेक अडचणी आल्या. अगदी १२ व्या पंचवार्षिक योजनेचे उदिष्टय सर्वसमावेशक विकास करणे हे आहे. मात्र त्यात अनेक सम स्यांना तोंड द्यावे लागले आहे. १९५० मध्ये स्थापन झालेल्या नियोजन मंडळाने ग्रामीण क्षेत्राचा सर्वांगीण विकास करणे असे उदिष्ट असून देखील ग्रामीण भागातील अनेक घटक विकासापासून वंचित असल्याचे आढळून येते. ग्रामीण भागाचा विकास म्हणजे काय? असा प्रश्न आपल्याला पडतो, त्याचे उत्तर शोधताना आपल्यासमोर ग्रामीण भागातील अनेक सम स्या आपल्या समोर येतात. जसे की, रस्ते विकास करणे , पाणी, वीज, रोजगार,आरोग्य, शिक्षण, स्वच्छता,शेतकरी आत्महत्या किंवा शेतकऱ्यांचे प्रश्न, स्त्रियांच्या समस्या आदि समस्या आपण सोडवू शकलो तर ग्राम विकासाचे स्वप्न आपण नक्की पूर्ण करू शकतो.

ग्रामीण भागाचा विकास करण्यासाठी शासन स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर तत्पर आहेच, मात्र खासकरून नागरिकांनी सहभागी होणे महत्वाचे आहे. शासन स्तरावर यासाठी प्रयत्न चालूच आहे, अगदी चौदाव्या वित्त आयोगाने ग्रामपंचायतींना थेट १०० % निधी देण्याचे ठरविले आहे. फक्त शासनाने ग्रामविकासाच्या चळवळीत भाग घेण्यापेक्षा ग्रामीण भागातील युवकांनीच प्रत्यक्ष ग्राम विकासाच्या चळवळीत भाग घेण्यासाठी प्रयत्न करण्याची गरज निर्माण झाली आहे. तेव्हाच आपले अधिकाधिक प्रश्न सुटू शकतात. ग्रामविकासात युवकांचे योगदान असल्याशिवाय आपण अधिक गती घेणार नाहीत, कारण भारतासारख्या देशाचा विचार करताना अगदी युवक व क्रीडा मंत्रालयाच्या २०१७/१८ च्या वार्षिक अहवालानुसार २०२० पर्यंत भारताचे वय हे सरासरी २८ वर्षे असेल.जे कि, दक्षिण आशियायी देश व चीन यामध्ये ३८ असणार आहे. अशा वेळी ग्रामीण भागातील युवकांनाच स्थानिक रोजगार दिला तर, ग्रामीण भागाचा विकास करताना अडचणी येणार नाहीत. हा विचार शासनाकडून होणे अपेक्षित आहे, त्यानुसार युवकांचे धोरणे शासनाने आखणे महत्त्वाचे आहे.

ग्रामविकासासंदर्भात अभ्यास करताना एक गोष्ट प्रकर्षाने दिसून येते, ग्रामीण भागातील युवक सक्षम असून त्यांना योग्य व्यासपीठ मिळून देणे गरजेच आहे. आपल्या देशात अनेक व्यक्तींनी ग्रामविकासासाठी योगदान दिले आहे. त्यात राजेंद्र सिंह, आण्णा हजारे, पोपटराव पवार असे कितीतरी नावे आपल्याला सांगता येतील. अशा सर्व सकारात्मक व्यक्तीचा आदर्श घेऊन युवकांनी ग्रामविकासाची चळवळ सक्षम केली पाहिजे.

ग्रामविकासाच्या चळवळीत नेमके काय पाहिजे असा प्रश्न युवकांना पडणे, साहजिक आहे. तेव्हा उत्तर शोधताना शेतीचा विकास करणे, दुष्काळावर मात करणे असे अनेक प्रश्न मार्गी लावण्याची जबाबदारी युवकांनी घेतली पाहिजे. सगळ्यात महत्वाचे म्हणजे शासनाने गावातच शेतीपूरक व्यवसायाची निर्मिती जसे की दुग्धव्यवसाय,कुकुटपालन,रेशीम उदयोग, मच्छीपालन, असे अनेक गोष्टी शेती सोबत करता येऊ शकतात यांचे योग्य मार्गदर्शन युवकांना करून युवकांना गावातच काम दिले पाहिजे, आणि सध्या महाराष्ट्रात दुष्काळजन्य स्थिती निर्माण झाली आहे. तर दुष्काळाची स्थिती लक्षात घेऊन युवकांनी शेतीत आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून पाण्याचे नियोजन व जमिनीतील पाण्याची पातळी टिकून ठेवण्यासाठी पाणी आडवा पाणी जिरवा या संकल्पनेच्या माध्यमातून युवकांनी श्रमदानातून शेततळी, डोंगरउतारावर बांध घालणे, यासारखे सकारात्मक काम केले पाहिजे,

आज प्रत्येक शेतकऱ्याला स्वत:चा मुलगा शेती करता कामा नये असे वाटते, यामुळे ग्रामीण भागातील बहुतांश मुले स्पर्धापरीक्षा करण्यासाठी शहरांच्या ठिकाणी जाऊन मोठया प्रमाणात शेतीवर कर्ज काढून कलासेसच्या भरमसाठ फी भरतात. व लवकर नोकरी मिळाली नाही तर ते पूर्ण कुटुंब अडचणीत सापडते याचबरोबर अजूनही काही कारणे आहेत. मागील वर्षामध्ये शिक्षण क्षेत्रातील नामवंत लेखक हेरंब कुलकर्णी यांनी नगर जिल्ह्यातील अकोले व संगमनेर तालुक्यातील ४५ गावांत शेतकऱ्यांच्या मुलांचे सर्वेक्षण केले असता, त्यात ३०६८ मुलांची लग्न रखडलेली दिसून आली. यात ३१ ते ४० या गटात ७७४ मुले तर २५ ते ३० या वयोगटात २२९४ मुली आढळली, यात ४ मुलांचे तर (एम बी ए) असून शेतीत काम करताना आढळले. हे सर्व अभ्यासाताना शेतीचा विकास झालेला नाही, भरघोस उत्पन्न मिळत नाही, मिळाले तर भाव नाही, वीज पाणी यासारख्या समस्या आहेतच,तरीसुद्धा युवकांनी शेतीतल्या समस्या सोडवण्याची प्रत्यक्ष आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या साह्याने शेतीत काम करून, शेतीपूरक व्यवसायांची निर्मिती करून, रोजगार शोधण्यापेक्षा, आता सरकारच्या धोरणातील स्टार्टअपच्या माध्यमातून रोजगार देण्याची जबाबदारी युवकांनी घेतली पाहिजे. पाण्यासारख्या विषयावर काम करताना युवकांना गावातल्या लोकांना संघटीत करून शासनाच्या योजनेवर अवलंबून राहण्यापेक्षा लोक सहभागातून गावात पावसाचे पाणी अडवण्यासाठी काम केले पाहिजे. पाण्याची समस्या मिटली, तर शेतीही समृद्ध होईल. अगदी अलीकडच्या काळातील महाराष्ट्रातल्या काही भागांत पाणी फाउंडेशन माध्यमातून लोकसहभागातून दुष्काळमुक्त महाराष्ट्रासाठी काम चालले आहे, यात युवकांनी भाग घेतला पाहिजे.

शिक्षण हक्क प्रत्येकाला मिळायला पाहिजे, यासाठी आदिवासी पाड्यांपर्यंत युवकांनी प्रत्येक मुलासाठी शिक्षण दिले पाहिजे. जेणेकरून शेतीही समृद्ध होईल. ग्रामसभा हे संसदीय लोकशाहीतील विकेंद्रीकरणाचे महत्वाचे साधन आहे, याचा उपयोग युवकांनी गावातल्या प्रत्येक नागरिकांच्या विकासासाठी केला पाहिजे . ग्रामसभेत भाग घेऊन शासनाच्या योजना तळागाळापर्यंत पोहोचवण्याचे काम युवकांनी केले पाहिजे. मायकेल ग्रीन यांनी "Youth As Active Agents Of Social Change" या शोधनिबंधात असे म्हटले होते कि, सकारात्मक युवक विकासाची व विस्तारणारी चळवळ ही आपल्यातील उणिवा दूर करण्यासाठी व प्रश्नांची उकल करण्यासाठी आवश्यक आहे. अगदी सामाजिक-राजकीय व नागरी चळवळीचा विचार केला तर युवक हे या चळवळीचे केंद्र आहेत.आता युवकांनी ग्रामविकासाच्या चळवळीत हिरीरीने भाग घेतला पाहिजे.

अलीकडच्या काळात महाराष्ट्र शासनाने ग्रामविकास फेलोशिप हा कार्यक्रम राबिवला. यात युवकांनी भाग घेऊन प्रत्यक्ष, ज्या ठिकाणी ग्रामीण भागात समस्या आहेत, तेथे जाऊन काम करणे तेथील स्थानिक प्रश्नांचा अभ्यास करणे व शासनासमोर अहवाल मांडणे, असा प्रयोग चांगलाच आहे,पण अधिकाधिक युवकांनी यामध्ये सहभाग घेतला पाहिजे, शासनाचे फेलो म्हणून काम करण्यापेक्ष्या स्वयंस्फूर्तीने सहभाग नोंदवून बदल करण्यासाठी काम केले पाहिजे.

युवक व क्रीडा मंत्रालयाने चालविलेले नेहरू युवा केंद्र संघटन असो, की विद्यापीठ स्तरावरील राष्ट्रीय सेवा योजना (एन एस एस) यांनी ग्रामीण विकासासाठी काम करणे गरजेचे आहे. अनेक तरुण मुले उच्चशिक्षित असूनही गावांत अगदी शेतीत काम करताना दिसत आहेत, हाही एक महत्वपूर्ण बदल आहे, शेतीचे पोट भरण्याचे साधन बनवण्यापेक्षा व्यवसाय म्हणून पहिले पाहिजे .आशा पद्धतीने काम केले तर नक्कीच येणाऱ्या कालावधीत आपण आपले ध्येय साकार करू शकणार, महात्मा गांधीजीच्या स्वप्नानातील भारताची रचनाही पूर्ण व्हायला वेळ लागणार नाही.

या नव्या दिशेचे ,या नव्या उषे:चे
गीत हे सूर गाती,या मंगल देशाचे
भविष्य युवकांच्या हाती !!

ग्रामव्यवस्थेचा कणा ताठ कधी होणार?

सम्राट कदम

देशातील जवळपास ६८% लोकसंख्या ज्या खेड्यांमध्ये राहते तिथेही सध्या बेरोजगारी वाढत आहे. देशातील ५८.६0% कामगार हे ग्रामीण भागात राहतात. त्यातली बहुतांश लोकसंख्या ही कोरडवाहू शती करत असल्यामुळे स्थलांतरित कामगार बनत आहे. २0१२-१३ पर्यंत एकूण शेतीयोग्य जमिनीपैकी ४७.७% जमीनच ओलिताखाली आहे. बाकीच्या जमिनीवर मान्सून पावसाच्या आधारे शेती केली जाते. ग्रामीण भागातील सर्व अर्थकारण हे शेतीशी निगडीत आहे.

दिवाळीतील लक्ष्मीपूजनाच्या दिवशी एक अल्पभूधारक शेतकरी व्यापाऱ्याकडे स्वत:च्या कापसाचे पैसे मागत होता. गेली चार महिने कष्टाने पिकवलेल्या कापसाला आज फळ लागणार. मागच्या सुगीनंतर आज दिवाळसणाच्या दिवशी घरात लक्ष्मी येणार. पण नव्यानेच कापूस संकलनाची सुरवात करणाऱ्या या छोट्या व्यापाऱ्याकडे ५००-६०० रुपयांशिवाय देण्यासाठी काहीच नव्हते!. होती ती फक्त उरलेल्या देयकाची पावती!. वरकरणी ही घटना साधी वाटेल पण, या घटनेत देशाच्या आर्थिक, राजकीय आणि सामाजिक धोरणाचें प्रतिबिंब अगदी स्पष्ट दिसते. देश म्हणून आपण आजपर्यंत घेतलेल्या निर्णयांचा तो परिपाक आहे. जागतिकीकरणाच्या गाजावाज्यात दबलेल्या आवाजाच हे प्रतिक आहे!

१९९१ साली देश म्हणून आपण जागतिकीकरणावर स्वाक्षऱ्या केल्या आणि खुल्या अर्थव्यवस्थेचे घटक बनलो. देशात मोठ्या प्रमाणावर सोई-सुविधा आल्या. त्याचबरोबर दळणवळण,कारखाने, शिक्षण, आरोग्य, शहरीकरण यांची मोठ्या प्रमाणावर वाढ झाली. पण हा 'मधुचंद्र' १०- १५ वर्षांपेक्षा जास्त टिकला नाही! वाढत्या शहरीकरणामुळे अनारोग्य,बेरोजगारी, ढासाळलेल शिक्षण यांसारख्या समस्या निर्माण झाल्या. विकासामध्ये प्रादेशिक असमतोल निर्माण झाला. प्रादेशिक,उपप्रादेशिक वाद उदयाला आला. शिक्षित तरुण व त्यांना उपलब्ध नोकऱ्या यांचे प्रमाण व्यस्त झाल्यामुळे बेरोजगारीचे मोठे संकट आज आपल्या पुढे आ वासून उभे आहे. आज जगभरात चाललेले व्यापार युद्ध, ढासळणारी जागतिक अर्थव्यवस्था याचे थेट परिणाम आता देशाच्या आर्थिक आणि सामाजिक जीवनावर पडत आहे.

देशातील एकूण लोकसंखेच्या ३१.१६% लोक आज शहरात राहतात. संयुक्त राष्ट्राच्या २००७ च्या अहवालामध्ये लोकसंख्येतील हे प्रमाण २०१३ पर्यंत ४०.७०% पर्यंत जाण्याची शक्यता आहे. शहरामध्ये एवढ्यामोठ्या प्रमाणावर स्थलांतर होण्याची अनेक कारणे आहे. गावामध्ये उपलब्ध असलेल्या रोजगाराच्या संधीची कमतरता, वाढती सुशिक्षित बेरोजगारी,शेती व त्यावर आधारित उद्योगधंद्यांची खुंटलेली वाढ,शहरी जीवनाचे आकर्षण या प्रकारची अनेक कारणे सांगता येतील. परंतू शहरांची सध्याची स्थिती बघता एवढ्या मोठ्या लोकसंख्येलाल शहर सामावू शकतील का? हा प्रश्नच आहे. शहरातील वाढते प्रदूषण, बदलत्या जीवनशैलीमुळे ढासळते आरोग्य, कामगारांच्या जगण्यासंदर्भातल्या समस्या, व्यवस्थांवर पडलेला ताण यामुळे शहरी जीवन अधिकच घातक बनत चाललेय. २०१२ साली राष्ट्रीय मुल्यांकन आयोगाने घोषित केलेल्या आकडेवारीनुसार शहरातील प्रत्येकी १००० कामागरांमागे ५२ कामगार बेरोजगार आहे. आणि याचे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढत आहे.

देशातील जवळपास ६८% लोकसंख्या ज्या खेड्यांमध्ये राहते तिथेही सध्या मोठ्या प्रमाणावर बेरोजगारी वाढत आहे. देशातील ५८.६०% कामगार हे ग्रामीण भागात राहतात. त्यातली बहुतांश लोकसंख्या ही कोरडवाहू शेती करत असल्यामुळे स्थलांतरित कामगार बनत आहेत. २०१२-१३ पर्यंत एकूण शेतीयोग्य जमिनीपैकी ४७.७% जमीनच ओलिताखाली आहे. बाकीच्या जमिनीवर मान्सून पावसाच्या आधारे शेती केली जाते. ग्रामीण भागातील सर्व अर्थकारण हे शेतीशी निगडीत आहे. गेल्या काही वर्षांपासून शेतीतली उत्पादकता जरी वाढली असेल तरी उत्पन्नात मोठ्या प्रमाणावर घट झाली आहे. पावसाचा लहरीपणा, ढासळणारा बाजारभाव, अवर्षण आणि दुष्काळ यामुळे शेती करणे म्हणजे घर-घालू धंदा झाला आहे. यामुळे शेतीवर आधारित मजुरी,असंघटीत क्षेत्रातील व्यवसाय, ग्रामीण उद्योजक यांच्यावर परिणाम झाला आहे. यातच भर घातली ती मोठ्याप्रमाणावर शिक्षित झालेल्या बेरोजगार तरुणांनी. गावागावी सुरु झालेल्या व्यावसाईक अभ्यासक्रम महाविद्यालयांनी मोठ्या प्रमाणावर डिग्रीधारक अकुशल कामगार तयार केले. आज मोठ्या प्रमाणावर हा तरुण रोजगाराच्या अपेक्षेने शहरांकडे स्थलांतर करत आहे. ग्रामीण समाजव्यवस्थेवर आर्थिक दुष्परिणामांची परिणीतीचा कळस म्हणजे लग्नासाठी शेतकऱ्याच्या मुलाला शेतकरीच मुलगी देत नाही!

आज या सर्व गोष्टींचा उहापोह करण्याचे कारण, हे जगातील ढासळलेली आर्थिक गणिते व त्याचा देशातील अर्थव्यवस्थेवरील वाढते दुष्परिणाम आहे. देशाच्या शाश्वत आर्थिक विकासासाठी ग्रामीण अर्थव्यवस्था मजबूत करणे निकडीचे ठरत आहे. आज जर पावले उचलली गेली नाही तर, ग्रामीण आर्थिक आणि सामाजिक जीवनावर मोठ्या प्रमाणावर दुष्परिणाम होईल. आणि देशाचा सर्वांगीण विकास खुंटेल. देशाला बेरोजगारी, शैक्षणिक समस्या यांना समर्थपणे तोंड द्यायचे असेल तर, ग्रामीण अर्थव्यवस्थेच्या उभारीसाठी शेती आणि उद्योगांवर लक्ष केंद्रित करायला हवे. सरकार, प्रशासन, छोटे-मोठे उद्योगपती,व्यावसाईक यांच्या एकत्रित प्रयत्नांची नितांत आवशकता आहे. नाहीतर, एक दिवस अन्नदात्याबरोबरच राज्यकर्त्यालाही आत्महत्या करावी लागेल!

A morning photowalk...

.An entrance gate of the Mandai.

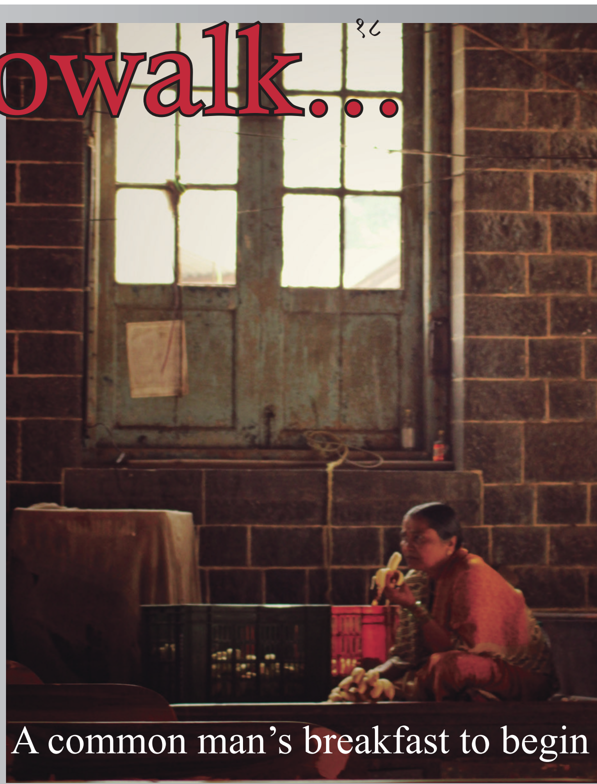

A common man's breakfast to begin

Suraj Nirmale

Mahatma Phule Mandai i
year old British era struc
ket in the city. The buildi
architecture with large e
ly allingned columns. An
scene where vendors and
ing and sprinkling show
lously arranging their i
with Gothic arches at th
thronged by Punekar's to get f

Salvation lies within

a day

From farm to PLATE

ocated in Shukrawar peth area is a 132
cture and the biggest vegetable and fruit mar
ing showcases beautiful features of Indo-Gothic
expanses of glass,ribbed vaults and symmetrical-
early morning scene takes you to a vintage film
d shopkeepers get ready for the day with broom-
vers of water in the courtyards and then meticu-
tems for sale. The building has eight entrances
he end of each wing. During the day the place is
resh veggies and fruits for best the price.

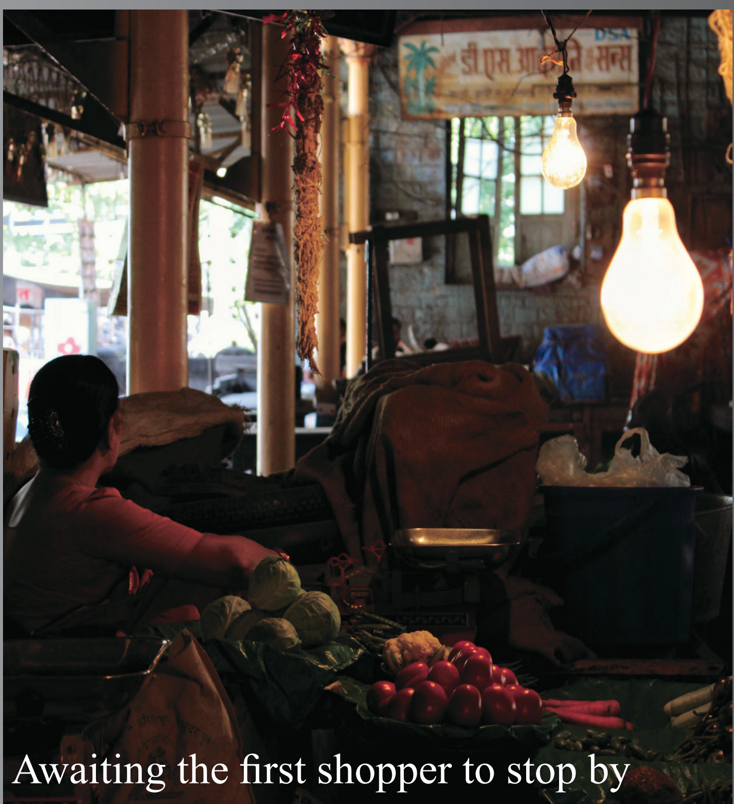

Awaiting the first shopper to stop by

Symmetrical colunns supporting the structure.

मराठवाड्याचा टँकरवाडा होतोय

गजानन घायाळ

असेच हे कसेबसे कसेतरी जगायचे, या सुरेश भट यांच्या कवितेतील पंक्तीप्रमाणे आज मराठवाड्यातील नागरिक जीवन जगत आहेत. गेल्या पाच वर्षांपासून मराठवाड्याला सतत कमी पावसाला सामोरे जावे लागत आहे. जर हे दुष्टचक्र असंच चालू राहिलं आणि त्यावर जर मूलभूत असा काही उपाय केला गेला नाही तर मराठवाड्यातील नागरिकांचे जगणे अधिक खडतर होत जाईल.

यंदाच्या वर्षीही मराठवाड्यात परतीच्या पावसाने ऋतू संपण्याच्या आधीच दडी मारल्याने शेतकरी हवालदिल झाला आहे. पावसाळ्याच्या सुरुवातीस समाधानकारक पाऊस झाल्याने खरिपाच्या पेरण्या जोरात झाल्या होत्या, मात्र उगवून आलेल्या पिकांच्या वाढीसाठी पावसाअभावी पुरेसे पाणी न मिळाल्याने खरीप पिकाची अवस्था अत्यंत बिकट झाली व ऐन दाणे भरण्याच्या कालावधीत पावसाने दडी दिल्याने खरिपाची पिके माना टाकू लागली आहेत, त्यामुळे हातचे पीक जाणार अशी अवस्था निर्माण झाली आहे यामुळे सोयाबीन,तूर, कापूस या खरीप पिकांची अवस्था बिकट आहे तसेच मागील महिन्यातील पावसाच्या हलक्या सरी व तापमान वाढ यामुळे खरीप पिकांवर रोगांचा व किडींचा प्रादुर्भाव झाला यामुळे उत्पादनात फटका बसणार आहे, पाण्याच्या अभावामुळे फळबागा जगविणे देखील मश्कील झाले आहे फळबाग एकदा जळली तर तो शेतकरी पाच वर्षे मागे जातो.अगोदरच कोरडवाहू शेतकरी संकटात सापडला होता आता बागायतदार शेतकऱ्याची पण जवळपास तशीच अवस्था झाली आहे खरीप पिकाच्या भरघोस उत्पादनाच्या आशा मावळत चालल्या आहेत. याचा परिणाम पुढील वर्षी कडधान्याच्या अल्प उत्पन्न अभावी डाळींची साठेबाजी होणार व परिणामी भाव वाढणार मग सरकार मध्यमवर्गीयांना नाराज न करण्यासाठी जास्त दराने डाळ आयात करणार व गरजेची तूट भरून काढणार असे एकंदरीत याचे व्यापक परिणाम होणार आहेत, पूर्वी पिकाचे भरघोस उत्पन्न व्हायचे पण हमी भाव मिळायचा नाही, आता सरकारने हमीभाव लागू केला आहे पण, पिके शेतकऱ्यांच्या हाताशी नाही त्यामुळे शेतकऱ्यांना यावर्षी त्यांच्या कष्टाचे फळ चाखता येणार नाही. अपुऱ्या पावसाचा दुसरा विपरीत परिणाम म्हणजे चारा टंचाई निर्माण होण्याची दाट शक्यता आहे शेतातील पिकाची अवस्था आधीच वाईट आहे त्यात हिरवा चारा तर दुर्मीळच झाला आहे. त्यातुन चाऱ्याचा गंभीर प्रश्न निर्माण होणार आहे. याचा अप्रत्यक्ष परिणाम दूध उत्पादनावर होणार व परिणामी दुधाची दरवाढ होणार व एकंदरीत शेतकरी, शेतीपूरक उद्योग व सर्वसामान्यांना या दुष्काळाचा फटका बसणार आहे

एकवेळ दुष्काळग्रस्त शेतकऱ्यांना आर्थिक मदत देता येईल पण पिण्याच्या पाण्याच्या संभाव्य टंचाईला तोंड देणे सर्वात मोठे आव्हान शासनापुढे आहे. एक वेळ शहरी भागाला रेल्वेने पाणी पुरवले पण ग्रामीण भागात कृत्रिम रीतीने पाणीपुरवठा करण्यास अनेक मर्यादा आहेत. आपल्याकडे नेहमी शहरी भागात पाणी टंचाई झाली की विविध माध्यमाद्वारे त्याची ओरड होते, ती सहाजिक आहे, पण ज्या दुष्काळी ग्रामीण भागात पाणीटंचाई निर्माण होते. त्या ठिकाणच्या लोकांना व्यथा मांडण्यासाठी माध्यम उपलब्ध नसतात, या भागात पर्याप्त साधनांची मर्यादा असल्यामुळे शहरी भागापेक्षा ग्रामीण भागात परिस्थिती अधिक गंभीर दिसून येते. अशा ठिकाणी एखादा टँकर पोहोचला तर तेथे लोकांची झुंबड उडते व परिणामी आवश्यक तेवढे प्रति व्यक्ती गरजेचे पाणी लोकांना मिळत नाही व त्यासाठी संघर्ष करावा लागतो. हे दुष्काळाचे चित्र गेल्या वर्षापासून असेच चालू आहे. जरी एखाद्या वेळी चांगला पाऊस पडला तरी येथील पीक रचना लगेच बदलते आणि नगदी पिके घेण्याकडे ओढा वाढतो. तिकडे लातूर सारख्या दुष्काळी भागात उसाचे पीक मोठ्या प्रमाणात घेतले जाते व या पिकाच्या लागवडीसाठी प्रोत्साहन देणारे साखर कारखाने प्रत्येक तालुक्यामध्ये निर्माण झाल्यामुळे जास्तीत जास्त आर्थिक फायदा मिळण्यासाठी शेतकरी या पिकाकडे वळतो तसेच ऊस हे एक राजकीय पीक असल्यामुळे त्यातून येणारे हितसंबंध कारखान्याचे राजकारण ती एक वेगळी बाजू आहे.

काहीवेळा निसर्गामध्ये विविध बदल होतात. अतिवृष्टीत, नैसर्गिक आपत्ती, पावसाची अनियमिता,दुष्काळ या सर्वांना तोंड देण्यासाठी आपल्याकडे सरकारी स्तरावर पर्यायी यंत्रणा आहे. पण ती घटना होऊन गेल्यानंतर कार्यान्वित होणारी पूर्व उपाय योजना करण्यास शासनाला अनेक वेळा अपयश आलेले आहे. मागील वर्षी ही असाच दुष्काळ अनुभवला तो यावर्षी अनुभवावा लागत आहे असे का घडत आहे. याचे कारणे पाहिली तर शाश्वत धोरणाचा अभाव, पाण्याचा वापर काटकसरीने करण्यासंदर्भात स्थानिक स्वराज्य संस्थाना जाणीवजागृती करण्यात आलेले अपयश, शेती तंत्रज्ञान आणि प्रगतवाण यांच्या संशोधनात कृषी विद्यापीठाची निराशाजनक कामगिरी, रेन वॉटर हार्वेस्टिंग ची सक्ती नाही, पाण्याचे असमान वितरण, चुकीची पीक पद्धती ही विविध कारणे दिसून येतात.

मराठवाड्यातील दुष्काळ हटवण्यासाठी राज्य सरकारच्या वतीने जलयुक्त शिवार अभियान व स्वयंसेवी संस्थांच्या मदतीने मोठ्या प्रमाणात जलसंधारणाची कामे करण्यात आली पण मोसमी पाऊस समाधानकारक झाला नसल्यामुळे जलसंधारणाच्या कामांचा काही उपयोग झाला नाही. पुढच्या पावसाळ्यात आणखी आठ महिने बाकी असताना सद्यस्थितीत मराठवाड्याला पाणी पुरवठा करणाऱ्या धरणांमध्ये अल्पसा पाणीपुरवठा बाकी राहिलेला आहे. त्यामुळे दिवाळीच्या आधीच मराठवाडा हा टँकरवाडा होण्याच्या वाटेवर आहे त्यातून सरत्या वर्षात पाणी टंचाई निर्माण होण्याची चिन्हे निर्माण झाली आहेत. दुष्काळाचा परिणाम प्रथमता पिण्याच्या पाण्यामुळे वैयक्तिक जीवनावर नंतर शेती व औद्योगिक क्षेत्रावर झाला पाण्याअभावी मराठवाड्यातील आहेत, ते थोडे औद्योगिक उद्योग स्थलांतरित होण्याच्या मार्गावर आहेत, काही स्थलांतरित झालेले आहेत त्यामुळे तेथील अनेक लोक बेरोजगार झाले आहेत. परिणामी ते पुणे मुंबईसारख्या शहरांकडे रोजगारासाठी स्थलांतर करू लागले. अशा प्रकारे मराठवाड्याच्या जनतेच्या जीवनावर दुष्काळाचे व्यापक परिणाम झाले. हे दुष्काळी वर्ष नापिकी, बेकारी, कर्जबाजारीपणा, नैराश्य, आत्महत्या अशी नानाविध संकटे आणून समाजात अस्वस्थता निर्माण करते. गेल्या तीन वर्षांपासून दुष्काळ व पाणी व्यवस्थापन या विषयावर फार मोठी चर्चा होते पण त्यावर प्रत्यक्ष उपायात्मक कृती करून हा दुष्काळ आपत्ती न समजता त्यावर योग्य शास्त्रीय पद्धतीने व्यवस्थापन करून दीर्घकालीन उपाययोजना करणे गरजेचे आहे.

पाणीदार बारीपाडा

सागर रौंदळ

धुळे जिल्ह्यातील साक्री तालुक्यात असणाऱ्या बारीपाडा या आदिवासी पाड्याने दुष्काळावर मात करत समाजात आदर्श घालून दिला आहे. जलसंपदा, पशुसंपदा वनसंपदा यांची सांगड घालून विकासाकडे वाटचाल केली. १९९०-९१ दरम्यान पाण्याची वानवा असणारा असलेला हा ओसाड प्रदेश आज हिरवाईने नटून पाणीदार झाला. ही किमया साधली आहे, चैत्राम पवार यांनी! एम.कॉम. पर्यंत शिक्षण घेऊनसुद्धा नोकरी करण्यापेक्षा त्यांनी आदर्श गाव निर्माण करण्यासाठी स्वत:ला झोकून दिले. आदर्श गाव बारीपाड्याचे मार्गदर्शक चैत्राम पवार यांच्याशी साधलेला संवाद...

प्रश्न:-बारीपाड्याच्या प्रवासाबद्दल आपण काय सांगाल?

उत्तर:-१९९२ च्या आधीची परिस्थिती पाहिली तर बारीपाडा सारखा एक आदिवासी पाडा अत्यंत संघर्षमय अशा हलाखीच्या परिस्थितीत जगत होता. आणि आपण जर पाहिलं तर अत्यंत उजाड ओसाड असलेल्या या परिसरात बदल होत गेला. यासाठी लोकसहभागातून गावात ३०० पेक्षा जास्त ठिकाणी बंधारे बांधले. यामुळे शेतीचा विकास झाला, गावाच्या शेजारी ४४५ हेक्टर जमिनीवर झाडे लावली. यामुळे गावात वनसंपदा, जलसंपदा, पशुसंपदा निर्माण झाली. याचा फायदा गावात रोजगार निर्माण झाला. आणि आज बारीपाडा आदर्श गाव म्हणून नावारुपास आले आहे.

प्रश्न :- या वर्षी राज्यात दुष्काळ आहे,दुष्काळावर मात करण्यासाठी इतर गाव-वाड्यावस्त्यांनी काय केले पाहिजे?

उत्तर :- खरं तर दुष्काळे हा सर्व दूर असतो दुष्काळाचा विचार आपण सर्वांनी केला पाहिजे, यासाठी बारीपाडा या गावाने लोकसहभागातून सामूहिक प्रयत्न केले. आणि त्याच्यातून आम्ही वनसंपदा विकसित केली, यामुळे जंगले विकसित झाले. अनेक ठिकाणी श्रमदानातून पाणी अडवण्यासाठी दगडी बांध बांधले, याचा फायदा असा झाला की, शेती विकसित झाली, पाणी मिळाल्यामुळे जंगले विकसित झाली आणि याच्यातून गाव दुष्काळमुक्त झालं हा प्रवास गेल्या अनेक वर्षांपासून सुरू होता, आणि तो फक्त बारीपाडा मर्यादित राहू नये तर अनेक गावांनी यासाठी अशा पद्धतीने प्रयत्न केले पाहिजेत. नुसते एका पाड्याने प्रयत्न केले तर त्याचा विचार न करता बारीपाड्याच्या आसपास काय करता येईल का या दृष्टिकोनातून सुद्धा आम्ही प्रयत्नशील आहोत, इतरही गाव दुष्काळमुक्त झाली पाहिजे. यासाठी आपण सगळ्यांनी अशापद्धतीने प्रयत्न केले पाहिजेत.

प्रश्न:-शेतीपूरक व्यवसाय बद्दल काय सांगाल ?

उत्तर :- शेतीपूरक व्यवसाय हे गावामध्ये आम्ही सुरू केले, म्हणजे आज पाहिलं तर आमच्या गावात शेती ही अत्यंत फुललेली आहे शिवार पूर्णपणे हिरवे आहे. आणि म्हणूनच शेतीपूरक व्यवसाय सुद्धा येथे मोठ्या प्रमाणात विकसित झाले. शेतकरी आता स्ट्रॅबेरीचे उत्पादन घेऊ लागले आहेत, आणि नगदी पीकसुद्धा घ्यायला लागेल आहेत. त्याचबरोबर शेळीपालन, कुक्कुटपालन, मत्स्यपालन पशुपालन, याच्या माध्यमातून मोठ्या प्रमाणात गावाने प्रगती केली असुन त्याचबरोबर शेतीपूरक व्यवसायाच्या बाबतीत आपल्या सांगता येईल जसं की इंद्रायणी हा तांदूळ पॅकेजिंग करून विकला जातो. हिरव्या पालेभाज्या त्यांचे पॅकिंग करून त्या विकल्या जातात, यामुळे शेतकऱ्यांचा फायदा झाला जेणेकरून शेतीही विकसित झाली. आणि म्हणून बारीपाड्याने शेतीपूरक व्यवसायासाठी सुद्धा एक वेगळी ओळख निर्माण केली.

प्रश्न :- वनभाजी स्पर्धा ही येथील खूप महत्त्वपूर्ण स्पर्धा ठरली आहे, विविध ठिकाणांहून पर्यटक यासाठी येतात याबद्दल काय सांगाल?

उत्तर:-खरं तर वनभाजी पाक स्पर्धा हे बारीपाड्याच्या आगळेवेगळे वैशिष्ट्य आहे. नुकतीच १५ ऑक्टोबर रोजी ही स्पर्धा पार पडली. अनेक वर्षांपासून ही स्पर्धा सुरु आहे. ही स्पर्धा सुरू होण्यामागील कारण असे की , २००४ मध्ये कॅनडास्थित भारतीय नागरिक पीएचडी साठी आले होते, त्यांना असा लक्षात आलं की येथील महिला लाजतात, जास्त बोलत नाही म्हणून त्यांनी वनभाजी पाक स्पर्धा ही संकल्पना मांडली. आणि या कल्पनेतून २००४ मध्ये पहिल्यांदा ही स्पर्धा घेण्यात आली यामध्ये पहिल्या वर्षी २७ महिलांनी भाग घेतला आणि आजपर्यंत ही स्पर्धा सुरू आहे. म्हणजे अगदी यावर्षी दीडशे महिलांनी भाग घेतला तेसुद्धा शंभर रुपये प्रवेश फी भरून. आणि म्हणून बारीपाड्याच्या ही स्पर्धा ही आगळीवेगळी आहे. आणि विविध परिसरातील गावातल्या महिला या स्पर्धेमध्ये भाग घेतात म्हणून महिलांना एक उत्तम व्यासपीठ याच्या माध्यमातून मिळालेले आहे.

प्रश्न:-दुष्काळमुक्त गाव निर्माण करण्यासाठी तसेच आदर्श गाव निर्माण करण्यासाठी आपण इतर गावांना काय संदेश द्याल?

उत्तर :- हेच की प्रत्येक गावातील भौगोलिक परिस्थितीही वेगळी आहे तिथली संस्कृती, भाषा वेगळी आहे यासाठी गावातल्या तरुणांनी किंवा गावातल्या लोकांनी लोकसहभागातून गावाच्या विकासासाठी प्रयत्न केला पाहिजे. अगदी जंगल आहे आहे तर जल आहे, जल आहे आहे तर शेती आहे, शेती असेल तर मग आपोआपच माणसाचा विकास होत जाईल आणि म्हणून जंगल, जल, शेती हे विकसित होत गेलं तर आपोआपच गावे दुष्काळमुक्त होतील. आणि आदर्श गावही निर्माण होईल. त्यासाठी सगळ्यांनी प्रयत्न करणे काळाची गरज आहे.

प्रश्न :- बारीपाड्याचा सन्मान आंतरराष्ट्रीय पातळीपर्यंत झालेला आहे, याबद्दल तुमचा नेमका प्रवास कसा होता याविषयी सांगाल?

उत्तर:- हो बरोबर आहे. २००३ मध्ये आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार आमच्या गावाला मिळाला. आयएफडी या संस्थेच्या वतीने झालेल्या चांगले गाव कसे असावे ? या सर्वेक्षणातून ७८ देशांमध्ये पहिला क्रमांक चीन या देशातील गावाला, तर दुसरा क्रमांक भारतातल्या बारीपाडाल्या मिळाला. त्याचबरोबर विविध २२ पुरस्कारांनी आम्हाला आजपर्यंत सन्मानित करण्यात आलेले आहे. खरतरं प्रसिद्धीपासून आम्ही दूर आहोत, प्रसिद्धी आमचा विषय नाही तरी सुद्धा आमच्या गावाचा सन्मान झाला, यापासुन आम्हाला प्रेरणा मिळाली, अभिमानाची गोष्ट म्हणजे आमच्या बारीपाड्यावर कॅनडा आणि जर्मनी येथील भारतीय नागरिकांनी पीएचडी केली. त्याचबरोबर २० प्राध्यापकांनी शोधनिबंध लिहिले.

प्रश्न:-खेड्यांकडून मोठ्या प्रमाणात शहरांकडे तरुणांचे स्थलांतर होत आहे, त्यांनी गावाच्या विकासासाठी काय केले पाहिजे?

उत्तर :- आधुनिकता आणि परंपरा यांचा मेळ तरुणांनी घातला पाहिजे. खेड्यातून शहराकडे जावे लागेल म्हणुन असं काही नाही की गावाचा विकास होणार त्यासाठी अंतर्मनातून आपल्या गावासाठी आपल्याला काय करता येईल,या विचार केला पाहिजे. पुण्या-मुंबईत राहून सुद्धा गावासाठी योगदान दिले पाहिजे. त्याचबरोबर तरुणांनी शेती व्यवसायाकडे वळणे गरजेचे आहे. शेतीकडे आपण उद्योग म्हणून पाहिले पाहिजे, असं मला वाटतं कारण भविष्यामध्ये शेतीशिवाय पर्याय नाही. शेती शाश्वत आहे. आणि बारीपाड्यात आम्ही तेच केलं शेतीपूरक व्यवसायांची निर्मिती केली. त्यामुळे गावातल्या तरुणांना रोजगार मिळाला म्हणून बारीपाडा तयार झाले, प्रत्येक गावातील तरुणांनी वनसंपदा, जलसंपदा, पशुसंपदा जोपासली पाहिजे, याच्यातुन आपोआपच शेतीचा विकास होईल. असं मला वाटतं, म्हणून युवकांनी शेतीकडे लक्ष देण्याची गरज आहे.

जात हरली,प्रेम जिंकलं!

समाजाने उभी केलेली जातीची भिंत पाडून त्यांनी लग्न केलं होतं. ही भिंत पाडताना दोघांनाही खूप संघर्ष करावा लागला. दोघांच्याही नातेवाईकांनी त्यांच्यावर बहिष्कार टाकला होता, अशा प्रकारे समाजाचाही विरोध सहन करावा लागला. विविध धमक्यांचा सामना करावा लागला पण या लढाईतून त्यांनी कधीच माघार घेतली नाही. एकमेकांवरील जीवापाड प्रेम हीच त्यांची ताकद होती.अखेर जातं हरली होती आणि प्रेम जिंकलं होत .

मयूर डुमणे

गावाकडचा मुलगा पुण्यासारख्या ठिकाणी उच्च शिक्षण घ्यायला आला. मोठा अधिकारी बनायचं स्वप्न त्याने उराशी बाळगलेल होतं.येथील हिरवळ बघून तो कावराबावरा होऊन गेला. सारसबाग, झेड ब्रिज, फर्ग्युसन रोड यांसारख्या तीर्थक्षेत्री फिरायला गेल्यावर त्याला एकटेपणाची जाणीव व्हायला सुरवात झाली.नवीन असल्याने कोठेही तो एकटाच फिरायला जायचा. असाच एकदा रात्री झेड ब्रिजवरून सहज फेरफटका मारताना त्याला एका लाईव्ह चुंबन दृश्याचे दर्शन झाले. चित्रपटात कधीतरी पाहायला मिळणारे चुंबन श्श्याचे अशाप्रकारे त्याला थेट दर्शन झाले होते,ते दृश्य पाहून सिंगल असल्याचे त्याला खूप दुःख झाले पण तो खचला नाही. त्याचवेळी येणाऱ्या दोन ते तीन वर्षात याच ब्रिजवर मी माझ्या प्रेयसीचे चुंबन घेईल अशी शपथच त्याने घेतली. पौगंडावस्थेत सुरु झालेली हार्मोन्सची चलबिचल अजूनच तीव्र व्हायला लागली होती.मग तो कॉलेजातील हिरवळीत बागडत असताना तिचा शोध घेण्याच्या कामाला लागला.कॉलेजातील एका मोठ्या ग्रुपचा तो एक सदस्य झाला. अनेक जिवाभावाचे मित्रमैत्रिणी त्याने जोडले. त्याला सगळ्याच मुली आवडायला लागल्या. काय करणार वयच तसं होतं कोणी दिसायला भारी वाटायचं तर कोणी स्वभावाने प्रेमळ वाटायचे. कोणाची निवड करावी हा पेच त्याच्यापुढे उभा राहिलेला होता. तरीपण ह्या हिरवळीत एक मुलगी अशी होती की, जी ह्याला खूप आवडायला लागली. तो तिच्याशी जवळीक वाढवण्यासाठी खूप प्रयत्न करू लागला. ती पण ग्रामीण भागातून आलेली. तिच्यासाठी हे सर्व नवीन होत. शालेय वयात असताना डीडीएलजे सारखे प्रेमकथात्मक चित्रपट तिला खूप आवडायचे त्यामुळे गावाकडून शहरात आल्यावर तिनेही तिच्या स्वप्नातल्या राजकुमाराचे स्वप्नरंजन केलेले होतेच आणि तो पण दिसायला स्मार्ट होता त्यामुळे ती पण त्याला हळूहळू प्रतिसाद द्यायला लागली. त्याच्या प्रयत्नाला हळूहळू यश मिळायला सुरवात झाली. तो पण मग हूरळून गेला. कॉलेजातील सांस्कृतिक गटाचे ते दोघेही सदस्य होते. दोघांनी मिळून अनेक नाटकात एकत्रितपणे काम केले त्यामुळे दोघेजण अजून जवळ यायला मदत झाली. तिलाही तो खूप आवडू लागला. त्याने मग १४ फेब्रुवारीचा मुहूर्त साधुन एक सुंदर पत्र लिहीलं. त्याने तिच्या सौंदर्याचं आणि तिच्या व्यक्तिमत्वाचं कौतुक त्या पत्रात केलं होतं. तिला ते पत्र खूप आवडलं.तिच्या मनासारखंच सगळं घडत होतं. तिनेही मग या प्रेमाच्या धुंदीत त्याला होकार दिला.तेव्हापासून कधीतरी होणाऱ्या भेटी आता रोजरोज होऊ लागल्या.सारसबाग, देशपांडे गार्डन, संभाजी उद्यान अशा रोमँटिक ठिकाणी ते फिरायला जावू लागले.एका रात्री झेड ब्रिजवर ते दोघेही गप्पा मारत बसले होते. त्याचवेळी त्याला त्याने घेतलेल्या शपथेची आठवण झाली. तिला आवडेल का नाही ? ती चिडेल का ? यामुळे आपलं ब्रेकअप तर नाही ना होणार? असे अनेक प्रश्न त्याच्या मनात येऊ लागले. शेवटी त्याने त्याला त्रास देणारे हे सगळे प्रश्न मनातून काढून टाकले.प्रथम तिला मिठीत घेतलं, मान पकडली, तीच बोलणं थांबलं. क्षणाचाही विचार न करता त्याने त्याचे ओठ तिच्या ओठांवर ठेऊन दिले.तिने कसलाही प्रतिकार न करता डोळे बंद केले. जणू ती पण याच प्रसंगाची वाट पाहत होती. ४४० व्होल्टेजचा करंट काय असतो याचा दोघांनीही अनुभव घेतला. ती जेव्हा भानावर आली तेव्हा त्याला म्हणाली, एवढं ठीक आहे पण अजून तरी याच्या पुढे जाण्याचा विचार देखील मनात आणू नकोस तिच्या या प्रेमळ धमकीने तो जाम लाजला, अशाप्रकारे त्यांच प्रेम वृद्धिंगत होत राहील.

एकदा असच सायंकाळी बागेत दोघे बसले असताना त्याला ती थोडीशी निराश वाटली. तेव्हा त्याने विचारलं काय झालं तू दररोजच्या पेक्षा आज एवढी उदास का आहेस ? तेव्हा ती म्हणाली, आपल्या दोघांच एकमेकांवर खूप प्रेम आहे आणि आपण पुढे जाऊन लग्न करायचं अस देखील ठरवलंय पण अस बोलून ती थांबली तेव्हा त्याने तिचा हात हातात घेऊन विचारले पण काय ? तेव्हा ती म्हणाली, मी दलित म्हणून हिणवल्या जाणाऱ्या खालच्या जातीतली आणि तू मराठा म्हणजे वरच्या जातीतला. आपण दोघेही आधुनिक विचाराचे आहोत त्यामुळे जात पात असलं काही पाळत नाही पण आपल्या दोघांच्या घरचे समाजाचं दडपण झुगारून आपल्या लग्नाला होकार देतील का? तेव्हा तो म्हणाला, एवढंच ना.अगं माझे पप्पा शिक्षक आहेत आणि मम्मीला थोडं समजावून सांगितलं की तयार होईल ती. आणि तुझे बाबा तर इंजिनीअर आहेत त्यांना थोडं समजावून सांगितलं की ते पण तयार होतील आपल्या लग्नाला त्याने अगदी सहज उत्तर दिलं पण त्यावर तिचे समाधान झाले नाही लग्न करील तर फक्त तुझ्याशीच अस जेव्हा तो तिला म्हणाला तेव्हा तिचा चिंताग्रस्त चेहरा थोडा फार खुलून आला. ती म्हणाली,आपण दोघांनी आपल्या प्रेमाविषयी घरी सांगायल हवं त्यालाही हे पटलं. त्यांनी घरी सांगायचं ठरवलं. लगेच सांगायला नको म्हणून सुरवातीला त्याने काही सांगितलं नाही . मम्मीपेक्षा पप्पांनाच सांगणं योग्य राहील असा (पुढील पानावर)

त्याने विचार केला.

एका दिवशी त्याने ठरवलंच आज सगळं सांगायचं. त्याचे पप्पा पेपर वाचत बसले होते. तो त्यांच्या जवळ जाऊन म्हणाला,पप्पा मला तुम्हाला काहीतरी महत्वाचं सांगायचंय पप्पा म्हणाले सांग ना मग मी काय अनोळखी हाय का, सांग बिंधास्त पुण्यात तू काय काय करतोस हे मलाही कळू दे की जरा माझं एका मुलीवर प्रेम आहे आणि आम्ही दोघांनी लग्न करायचं ठरवलंय तो घाबरत घाबरतच म्हणाला. त्यावर पप्पा म्हणाले अरे वा ! तू तर माझं, तुला मुलगी बघण्याच काम कमी केलंस की,पण काय रे जात काय हाय मुलीची ? आता मात्र तो चांगलाच घाबरला आणि म्हणाला,महार जातीची आहे ती तेव्हा डोळे मोठे करून त्याचे पप्पा म्हणाले काय ! अरे वेड्या निदान मुलीची जात बघून तरी प्रेम करायचंस. मराठा जातीतल्या मुली मेल्यात की काय ? आपल्या मराठा समाजात ९२ कुळ्याची पोरगी ९६ कुळ्याला चालत नाही आणि तू तर महाराच्याच मुलीशी लग्न करायला निघाला, ते काय शक्य नाय पेशाने शिक्षक असलेल्या बापाची ही प्रतिक्रिया ऐकून त्याला थोडं आश्चर्य वाटलं आणि पुढे तो म्हणाला या तंत्रज्ञानाच्या आधुनिक युगात आपण कशाला जातपात पाळायची पप्पा. त्यावर त्याचे पप्पा म्हणाले, समाजाचं दडपण असत रे आपल्या समाजातील लोक, नातेवाईक काय म्हणतील ? याचा पण विचार करावा लागतो. तुला जर एवढीच घाई झाली असेल तर आता मराठा वधू वर सूचक संस्थेकडे तुझ्या नावाची नोंदणी करून टाकतो. तुला चांगली शिकलेली मराठा जातीतली मुलगी मिळेल तू त्या महाराच्या मुलीचा विचार मनातून काढून टाक हे ऐकून तो सुन्न झाला तिकडे तिनेही तिच्या घरी सांगितले.तिला तर तीच शिक्षण बंद करण्याची धमकीच तिच्या बापाने दिली होती. दोघांच्याही घरून त्यांच्या लग्नाला तीव्र विरोध झाला होता काय करावं त्यांना काही कळेना . घरून होत असलेला तीव्र विरोध पाहून दोघांनी घरी न सांगता कोर्ट मॅरेज करण्याचे ठरवले जीवापाड प्रेम करणाऱ्या आई वडिलांना न सांगता लग्न करण त्या दोघांनाही पटत नव्हतं पण दुसरा पर्याय त्यांच्यापुढे नव्हता आणि दोघांनीही कोर्ट मॅरेज केलं. समाजाने उभी केलेली जातीची भिंत पाडून त्यांनी लग्न केलं होतं. ही भिंत पाडताना दोघांनाही खूप संघर्ष करावा लागला. दोघांच्याही नातेवाईकांनी त्यांच्यावर बहिष्कार टाकला होता, अशा प्रकारे समाजाचाही विरोध सहन करावा लागला. विविध धमक्यांचा सामना करावा लागला पण या लढाईतून त्यांनी कधीच माघार घेतली नाही. एकमेकांवरील जीवापाड प्रेम हीच त्यांची ताकद होती.अखेर जातं हरली होती आणि प्रेम जिंकलं होत .

पुढे दोघांचाही संसार सुरळीत चालू झाला, सुरवातीला समाजाचा होणारा विरोधही कमी झाला. दोघांच्याही घरच्या लोकांनी त्यांच्या लग्नाचा स्वीकार केला. नायब तहसीलदार या पदासाठी त्याची निवड झालेली होती.आता तिच्या प्रेमळ धमकीचा प्रश्नच नव्हता. लग्नानंतर एका वर्षातच तिने एका गोंडस मुलाला जन्म दिला. मुलगा मोठा झाला सहा वर्ष पूर्ण झाल्यामुळे त्याचे नाव शाळेत घालण्यासाठी तो मुलाला शाळेत घेऊन गेला. शिक्षकाने दाखला तयार करताना जात आणि धर्म विचारला. तेव्हा तो म्हणाला, मुलाची जात भारतीय लावा आणि धर्म भारतीय संविधान असा लावा. आता त्यांचा मुलगा भारतीय या जातीने आणि भारतीय संविधान या धर्माने जगतोय.

मित्रहो, विषमतेची बीजे रोवणारी जातीव्यवस्था ही लोकशाही भारतावरील काळा डाग आहे. महात्मा फुले शाहू महाराज डॉ. आंबेडकर यांचे इतिहासातील कार्य जेव्हा मी वाचतो तेव्हा मला प्रश्न पडतो की अजूनही भारतात विषमतेची बीजे पेरणारी जात जिवंत का आहे ? वरचेवर जात एवढी नसानसात का भिनत चालली आहे ? टोकाच्या जातीय अस्मिता का वाढत चालल्या आहेत ? ज्या महापुरुषांनी जातीव्यवस्थेविरुद्ध लढा दिला त्यांनाच आपण जाती जातीत का विभागतोय? हा आपल्या इतिहासाचा पराभव आहे. येथे कोणी मराठा म्हणून जगत असतो कोणी महार तर कोणी माळी तर कोणी ब्राम्हण. आज प्रत्येकाने ही जात मनातून काढून टाकून एक भारतीय एक माणूस म्हणून जगण्याची गरज आहे.

Choreography: The form of art

Mrunal Jagtap

people from different cultures and religions are interrelating through technology, migration, hitech communication, dance also wants to be involved in this process

Man needs much more than the basics in order to exist; man must do more than survive and art is a testament to that. One of our most fundamental of 'needs' is to celebrate; and dance like all art forms, has always played an important role in the act of celebration.

In our festivals we need dance as much as we need music, colours, lights etc, it functions as a device to make one's life fuller, to provide meaning to this thing we call existence. This must be, why, for centuries, there was no need for contemporary choreography in the field of classical Indian dance. The forms of Indian classical dance themselves were so rich, so full of life and content that there was no need for change. We are a society of traditions, where traditions are held in deep reverence and preserved with care.There is a whole new generation of Indians who belong to an international and cosmopolitan community. The world is closing in on us, so to speak, and just as people from different cultures and religions are interrelating through technology, migration, hitech communication, dance also wants to be involved in this process. We are no longer living in the temples or courts; hence we must make a great leap into the international arena of dance. But beyond this need to expand and explore the world, dance needs to be able to express one's personal emotions and thoughts. Every artist has to have an intimate relationship with the art form that he or she practices. Most of our classical dance forms have been choreographed at some time by the great masters and are passed on to the next generation in that form, hence creating tradition. Choreography, as understood today, requires the dance form to be put into a different kind of space. This requires a new approach of the known structures to suit new concepts.

It is simply safer to keep looking over your shoulder for material from the past rather than facing the vast, open plain before you. We must come out of this safe corner and have the courage to confront this thing called creation. However, choreography can only come after a base is built within you. First and foremost you must master the form and technique and have a strong command over it. Beyond this, you must have motivation, a need to create, then a concept of design for a theme.

काळ-कला-संस्कृतीचे रेहमानी फ्युजन

आशिष कोठावदे

'हार्मनी' या संगीत मालिकेतून पारंपारिक आणि आधुनिक संगीताचा अप्रतिम असा मेळ साधला आहे. भारताला लाभलेला समृद्ध संगीतकलेचा वारसा आणि भौगोलिक व ऐतिहासिक विविधता ह्या संगीत मालिकेतून आपल्याला बघावयास मिळते. काळानुसार लोप पावत चाललेल्या पारंपारिक वाद्यांचा आणि पारंपारिक संगीताचा आधुनिक भारतीय संगीत संस्कृतीमध्ये खुप छान पद्धतीनें ए. आर. रेहमान यांनी योग जुळवून आणला आहे. ह्या मालिकेत वाद्यांची हस्तकला खूप सुंदररित्या दाखवण्यात आलेली आहे. वाद्यनिर्मात्यांचा वाद्य बनवण्यावेळेची आव्हानं आणि देखभाली बद्दलची आपली मतं मांडतांना दाखविली गेली आहेत. ह्या मालिकेसाठी ए. आर. रेहमान यांनी भारतीय उपमहाद्वीपांभोवती भारतभ्रमण करीत दिग्गज संगीतकारांची भेट घेऊन त्यांचे त्यांच्या काळातील संगीत क्षेत्रातील अनुभव ऐकून घेतल्याचे कळते.

भारताच्या ७१ व्या स्वातंत्र्यदिनी ए. आर. रेहमान यांनी त्यांच्या 'हार्मनी' या संगीत मालिकेची घोषणा केली. अमेझॉन प्राईमवरील ह्या मालिकेत त्यांनी एका निवेदकाची भूमिका निभावली आहे. ह्या संगीत मालिकेचे एकूण पाच भाग आहेत. मालिकेच्या सादरीकरणाचा प्रवास उत्तम रितीने दाखविण्यात आलेला आहे. मालिकेच्या प्रत्येक भागात रेहमान दुर्मिळ होत चाललेल्या भारतीय संगीताच्या शोधात प्रवास करतात. यातून गवसलेल्या पारंपारिक संगीत कलेचे रेहमान अन्वेषण करतात आणि संगीताबरोबरच त्या कलाकारांच्या गोष्टी मालिकेत गुंफल्या आहेत.

मालिकेचा पहिला भाग केरळमधील चेरुथुरीती ते कलामंडलंम, भारत सरकार प्रमाणित कला आणि सांस्कृतिक विश्वविद्यालय येथे घेण्यात आलेला आहे. येथे साजीथ विजायन ह्यांच्या कलेतून 'मिझावू' ह्या वाद्याची ओळख होते. ते वाद्य तांब्याचे भांडे असून, त्याचे तोंड ड्रम बनावे म्हणून झाकलेले असते आणि ते पूर्णतः हाताने वाजवले जाते. मालिकेचा पहिला भाग ४० मिनिटांचा आहे.

मालिकेच्या दुसऱ्या भागात रेहमान आपल्याला मुंबईमध्ये घेऊन जातात, ज्याठिकाणी आपल्याला उस्ताद मोही बहाउद्दीन दागर यांची ओळख होते. त्यात ते त्यांच्या परिवाराबद्द्ल माहिती सांगतांना सुरुवातीला त्यांच्या दिवंगत वडिलांबद्दल माहिती सांगतात. दागर घराण्याची वडिलोपार्जित परंपरा ते सांभाळत आहेत. त्यांचे वडील वाजवत असलेले 'रुद्र वीणा' हे वाद्य आत्मसात करण्यासाठी त्यांना सात ते आठ वर्ष लागली. मालिकेचा दुसरा भाग ४७ मिनिटांचा आहे.

मालिकेच्या तिसऱ्या भागात हार्मनीची पहिली गायिका दाखविण्यात आली आहे. लोरेम्बाम बेदाबाती ह्या गायिकेचे मणिपूरच्या सुरम्य देखाव्यात चित्रीकरण करण्यात आले आहे. यामध्ये जन्मभूमि, परंपरा, वनस्पती आणि प्राणी यांपासून प्रेरित असलेले 'खुनुंग एशेई' हे लोकगीत आहे. ह्या लोकगीताला त्यांच्या शक्तिशाली आवाजाने उभारी आली आहे. मालिकेचा तिसरा भाग ४२ मिनिटांचा आहे.

मालिकेच्या चौथ्या भागात रेहमान सिक्किमला जातात, जेथे ते मिक्मा शेरिंग लेपचा यांना भेटतात, जे पांगथोंग पालीथ, बांस बांसुरी वाजवितांना दिसतात. त्यांचा मिक्मा हा एक बँड आहे. ते जुन्या, काळानुसार लोप पावत चाललेली लोकगीत घेतात आणि त्यांना पाश्चात्य संगीतासोबत एकत्रित करतात. त्यांचा विश्वास आहे की या प्रकारचा 'लेपचा' हा एकमेव बँड आहे. या कलाकारांची आणि त्यांच्या वाद्यांची कथा त्यांच्या संघर्षाप्रमाणेच बदलते. मालिकेच्या चार भागांमध्ये पारंपारिक आणि आधुनिक संगीताच्या फ्युजनबरोबरच, कलाकारांच्या आयुष्यांमधील वास्तवता आपल्याला पहायला मिळते. मालिकेचा चौथा भाग ४२ मिनिटांचा आहे.

काळ-कला-संस्कृती यांचं अप्रतिम असे फ्युजन हे या मालिकेने मिळवलेले सर्वांत मोठे यश असे म्हणता येईल. अस्तित्व टिकवण्यासाठी संघर्ष करीत असलेल्या पारंपारिक वाद्यांची निवड ह्या मालिकेत करण्यात आलेली आहे. हार्मनी या संगीत मालिकेतून आपल्याला शास्त्रीय कलेचे दर्शन घडते.

श्रुती हरिहर सुब्रमण्यम यांचे दिग्दर्शन प्रेक्षकांना आकर्षक कथा सांगते आणि विराज सिंग गोहिल यांचे डोळे दिपवणारे अप्रतिम छायाचित्रण सुमधुर संगीताबरोबरच प्रेक्षकांना मालिकेत गुंतवून ठेवते. विजयी शंकर यांचे संपादन आपल्याला त्यांची संकल्पना स्पष्ट करून देते. ॲल्विन रेगो आणि संजय मौर्य यांची ध्वनी रचना प्रत्येक भागात खूप छान आहे. काही ठिकाणी हवेचा आवाज, पाण्याचा त्रास, काही भागात पार्श्वभूमीचा अभाव ह्या गोष्टी वगळता ही संगीत मालिका समाधान देणारी आहे.

मालिकेच्या शेवटच्या भागात सर्व कलाकार चेन्नईला जातात आणि ए. आर. रेहमान यांनी संगीतबद्ध केलेल्या ङ्मन मौज मीन' ह्या अद्भुत गाण्यासाठी एकत्र येतात. गाण्याच्या नावातच त्या गाण्याचा अर्थ स्पष्ट होतो. ह्या गाण्यातून भारतीय संगीताची विविधता आपल्याला दिसून येते. मालिकेचा पाचवा भाग ४५ मिनिटांचा आहे. ए. आर. रेहमान शेवटी म्हणतात की , संगीत आपल्या सर्वांमध्ये एकजुट आणण्याचे महान कार्य करते'. हार्मनी ह्या मालिकेमधून ए. आर. रेहमान यांनी केलेला हा प्रामाणिक प्रयत्न सर्व रसिक प्रेक्षकांसाठी एक अद्भुत कलाविष्कार आहे.

तापमानवाढ विध्वंसक राक्षस!

योगेश सिंगल

जागतिक तापमानवाढीमुळे वाढणारी समुद्राच्या पाण्याची पातळी, घटणारी शेती उत्पादन, जैवसंस्था व जैवविविधतेची हानी, मानवी आरोग्यावर होणारे परिणाम आपल्या सामाजिक-आर्थिक जीवनात मूलभूत बदल घडविणारे असल्याने, या संकटाकडे डोळसपणे बघण्याची गरज आहे.

वसुंधरेवर हजारो-कोटी वर्षांपासून अस्तित्वात असलेली जीवसृष्टी अचानक संकटात आली आहे. या संकटाला कारणीभूत आपण आहोत असं मानायला आपण तयार नसल्याने, राक्षसरुपी संकटाच्या विळख्यात जीवसृष्टी अडकलेली असताना, आपण एवढ्या निवांतपणे कसे राहू शकतो?

आयपीसीसीने नुकताच जागतिक तापमान-१.५ अंश सेल्सिअस असा विशेष अहवाल सादर केला आहे. हवामान बदलाला कारणीभूत ठरणारी तापमान वाढ किती आव्हानात्मक आहे हे अहवालातील मुद्यावरून लक्षात येते. सातत्याने पडणारा दुष्काळ असो की येणारे महापूर, चक्रीवादळे, उष्ण व शीतलहरी या हवामान बदलाचे परिणाम आहेत. या परिणामामुळे होणारे नुकसान आपण कधी लक्षात घेणार? मग असे कितीही अहवाल आले तरी आमच्या वृत्तीमधे काहीच बदल होणार नाही, अशीच भूमिका आपण घेतली आहे.

आर्टिक महासागर आणि अंटार्टिका खंडावरील बर्फ वितळते आहे, या मागे तापमान वाढ हेच कारण आहे. बर्फ वितळल्याने अंटार्टिकावरील जीवसृष्टी धोक्यात आली आहे आणि सोबतच सागरीय जलात वाढ होऊन सागरी बेटे पाण्याखाली गेली असता होणारी मानवी हानी तर किमान लक्षात घ्यावी लागणार. मालदीव, फिजी व मारिशस हे देश बेटांवर वसलेले आहेत, त्यामुळे त्यांच्या अस्तित्वाचाच प्रश्न निर्माण झाला आहे. तरीही आपल्याला किती आत्मभान आहे? हा वेगळाच मुद्दा.

जागतिक तापमान वाढ रोखण्यासाठी वैश्विक स्तरावर १९९२ च्या वसुंधरा परिषदेपासून सुरुवात झाली. मागच्या सव्वीस वर्षाच्या कालखंडाचे मुल्यमापन केले असता असे लक्षात येते की परिस्थिती जैसे थे आहे, मग आपण हवामान बदलाच्या समस्येबद्दल किती गंभीर आहोत? हे वेगळे सांगण्याची गरज नाही. आयपीसीसीच्या अहवालानुसार १.५ अंश सेल्सिअस पेक्षा जास्त तापमानवाढ झाली तर उद्धभवणाऱ्या समस्या या गरिब व विकसनशील देशांना आर्थिक हानी करणाऱ्या आहे. म्हणून भारताने या अहवालाकडे गांभीर्याने बघणे अपेक्षित आहे.

जागतिक तापमान वाढीमुळे वाढणारी समुद्राच्या पाण्याची पातळी, घटणारे शेती उत्पादन, जैवसंस्था व जैवविविधतेची हानी, मानवी आरोग्यावर होणारे परिणाम आपल्या सामाजिक-आर्थिक जीवनात मूलभूत बदल घडविणारे असल्याने, या राक्षसरुपी संकटाकडे डोळसपणे बघण्याची गरज आहे. UNFCCC ने घडवून आणलेला पॅरिस करार अमेरिकेच्या अविचारी धोरणांमुळे प्रलंबित पडण्याच्या मार्गावर आहे, अशा स्थितीत तापमान वाढ रोखणे जगाला किती जिकरीचे ठरणार? याचे चिंतन करणे समस्त जगाची गरज आहे.

हरितग्रह वायु कार्बन डायोक्साइड, मिथेन, नायट्रोजन ऑक्साइड, क्लोरोफ्लुरोकार्बन आणि ओझोन हे तापमान वाढ करणारे घटक वातावरणात सातत्याने सोडले जात आहे. परिणामतः पर्यावरणाचे प्रदूषण वाढत आहे. आज हवा प्रदूषणामुळे संपूर्ण जीवसृष्टी मुक्तश्वास घेण्यासाठी मानवाला प्रदूषण रोखण्याचे अवाहन करते आहे, पण आपण त्याकडे लक्ष देणार आहोत का? मग वातावरणातील ओझोन थराला पडलेले भगदाड आपल्याच माथी पडणार! अशा वेळी आपले रक्षण कोण मसीहा करणार? अनुत्तरित तोंड घेऊन पर्यावरणापाशी प्रार्थना करणेही व्यर्थ ठरेल.

तापमान वाढीचा भारतावर प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष परिणाम पडताहेत वा पडणार आहेत. १२५ कोटी लोकसंख्या असलेला भारत शेतीप्रधान देश आहे. शेती व यानिगडीत क्षेत्रावर २/३ लोक अवलंबून आहे. ही लोकसंख्या प्रामुख्याने ग्रामीण भागात राहते. रोजगार व चरितार्थ चालवण्याचे साधन शेती असल्याने, हवामानावरील अवलंबत्व आपली आवश्यकता दर्शविते. मग मान्सून पावसावर अवलंबून असलेली शेती हवामान बदलाचे फटके सहन करायला सक्षम आहे का? देशाच्या आर्थिक विकासाला हातभार लावणारे कृषी क्षेत्र हवामान बदलांमुळे कमकुवत पडत असेल तर अन्न सुरक्षा, रोजगार व कृषीद्योग यांची हमी कोठून येणार? म्हणून शासन व लोकांनी हवामान बदलापासून संरक्षणार्थ प्रतिबंधात्मक व संर्वधनात्मक उपाय करण्याची गरज आहे.

भारताचा कोळसा हा ऊर्जेचा प्रमुख स्रोत आहे. एकुण ऊर्जा निर्मितीमध्ये ५७ टक्के वाटा कोळशाचा आहे. एकुण वीजनिर्मितीपैकी औष्णिक विद्युतप्रकल्प ७६ टक्के वीज निर्माण करतात. या प्रकल्पांमध्ये वापरला जाणारा कोळसा धूर निर्माण करतो, जो की मोठय़ा प्रमाणात हवेचे प्रदुषण करतो. कार्बन उत्सर्जन करणारा कोळसा हा प्रमुख घटक आहे. याला पर्याय म्हणून अपारंपरिक ऊर्जा स्रोतांचा वापर वाढविण्याची गरज आहे. भारतात अपारंपरिक ऊर्जा स्रोत वापरणे परवडणारे आहे का? पण पर्यावरण आणि विकास यामधे संतुलन निर्माणासाठी याशिवाय दुसरा पर्याय आपल्याकडे नाही!

भारताने पॅरिस कराराशी बांधिलकी दाखवताना, एकुण ऊर्जा वापरात २०३० पर्यंत ४० टक्के स्वच्छ ऊर्जा वापरण्याची ग्वाही दिली आहे. हे लक्ष्य गाठण्यासाठी वित्त, तंत्रज्ञान आणि मनुष्यबळ लागेल. भारताची आर्थिक स्थिती गंभीर असताना ही भांडवल गुंतवणूक आपणाला परवडेल का? या प्रश्नाच्या भोवतीच गुरफटून राहिल्यास वेळ निघून जाईल, शेवटी आपत्तीनंतर केलेली चर्चा व्यर्थ ठरेल. तापमान वाढीला कारणीभूत वायुंचा वापर कमी व्हावा यासाठी पर्यायी वाहतूक व्यवस्था निर्माण करणे गरजेचे आहे. यासाठी आपणाला सार्वजनिक वाहतूक वापर वाढवावा लागेल, जेणेकरून हवेच्या प्रदुषणात घट होईल. UNFCCC ने शाश्वत विकासासाठी २०१५ ते २०३० या कालावधीसाठी प्रमुख ध्येय आणि लक्ष्ये देशांसमोर ठेवली आहेत. देशांनी सामाजिक-आर्थिक विकास करताना या शाश्वत मार्गावर चालण्याची तयारी दाखवली असता, हवामान बदलाला सामोरे जाणे शक्य आहे, अन्यथा विनाशाकडे वाटचाल आपण करतच आहोत. मग तापमान वाढीच्या राक्षसाच्या विध्वंसाला तारणे अशक्य आहे!

आपल्या हव्यासापोटी गरजेपेक्षा जास्त उपभोग घेण्याच्या सवयीमुळे निसर्ग कोपला आहे. म्हणून नैसर्गिक आपत्ती वाटणाऱ्या घटना, निर्माण करणारे आपणच आहोत, हे मान्य न करण्याची वृत्ती धोक्याची असल्याने प्रायश्चित्त करून, कामाला लागणे जरुरीचे आहे. पृथ्वीच्या गळ्याला फास आवळून तिचा जीव घेण्याच्या तयारीला आपण लागलो आहे, पण यामध्ये आपलाही जीव जाईल याची पर्वा आहे का कोणाला? असेल तर पर्यावरण संवर्धन व संरक्षणाची जबाबदारी प्रत्येकाची आहे, या भावनेने विचार व कृती करणे अपेक्षित आहे.

१.५ अंश सेल्सिअस अहवालातील ठळक मुद्दे

* जागतिक तापमान वाढ १.५ सेल्सिअस पेक्षा जास्त झाल्यास, परिणाम सहन करणे आव्हानात्मक. हीच वाढ २.० से.पर्यंत गेली, तर त्याचा फटका भारतासारख्या विकसनशील देशांना बसेल.
* सद्यस्थितीत १.० से. तापमान वाढी झाली आहे, ही वाढ १.५ से.पर्यंत २०३० ते २०५२ रोखणे शक्य आहे.
* शतकाअखेरीस तापमानवाढ १.५ से.पेक्षा कमी ठेवणे कठीण पण अशक्य नाही.
* पॅरिस करारातुन अमेरिकेने घेतलेली माघार चिंताजनक, जगाने अमेरिकेच्या निर्णयाचा विरोध करणे अपेक्षित
* हवामान बदलाला सामोरे जाण्यासाठी फक्त पॅरिस करारावर निर्भर न राहता, पर्यायी योजना आखणे आवश्यक
* याप्रश्नी जगाची आघाडी करण्यात भारताने पुढाकार घ्यावा.

Elegance of LBS national academy

Nikhil Borkar

The royalty of being into the Lal Bahadur shastri national academy of administration experienced through amazing fourth month journey of foundation, said by 2017 batch IAS Namami Bansal.

Being from Sausar a place in madhyapradesh, I aimed to being an administrative officer,it was through my father I came to know about UPSC which gives to country the top most bureaucact,everyyear.,after an dedicated four attempt of UPSC I entered into the dream house,''LBSNNA , which I was aspiring for, said by 2017 batch IAS officer Rahul Dhote., who is currently posted as assistant collector at Ratlam, Madhya Pradesh.

The Lal Bahadur Shastri National Academy of Administration (LBSNAA) is a research and training institute on public administration in India. Operated by India's Union Government, LBSNAA is in the remote town of Mussoorie, Uttarakhand in the foothills of theHimalayas. Selected from UPSC as an officer were trained into Himalayan foothills. Four-month foundation training began in the month of September, where all the feeling of "equality" among all the trainees is introduced.

From the main campus built on the Charleville estate, there have been subsequent expansions. The Academy has 6 major complexes housing its basic infrastructure: Main Academy Complex at Charleville, Indira Bhawan Campus, Glen mire Estate, Happy Valley Complex, Polo Ground and Monastery Estate. Also, 17 other campuses provide residential facilities.

The Charleville complex is spread over 69 acres and caters to training of fresh entrants as

well as customized courses. The Indira Bhawan campus offers facilities for in-service training, other specialized courses, programs, workshops and seminars. The culture, customs, arts & crafts and cuisine of the diverse regions of the country are put up on display

- through outdoor and indoor activities by the Officer Trainees. This helps build pride in the country's rich heritage besides sensitizing the OTs about the traditions of regions other than their own.

Being a passionate trekker, academy provide me to explore myself with the nature, where academy offered frequent trek around Himalayas during foundation, ''said by 2017 batch IPS Probationary, Nikhil Borkar. The Charleville complex (karamshila) has occupied with the officers' mess, which provides a delightful food to the trainees.

The area has also main sport complex and games facility, badminton, tennis, squash court, and gymnasium hall with excellent aerobic and strength training machines; one yoga hall and two Table Tennis tables is being there.

The royalty of being into the Lal Bahadur shastri national academy of administration experienced through amazing fourth month journey of foundation, said by 2017 batch IAS Namami Bansal.

संत कबीर-तुकारामांचा मानवतावाद

रोहिदास खेडकर

विश्वसाहित्यामध्ये संत कबीर व संत तुकाराम ह्यांच्या काव्याचा विचार करण्यात आला. ह्या दोन संतांचे विचार मानवता वृद्धिंगत करण्याची प्रेरणा देतात. विशेष म्हणजे संतांनी आत्मचिंतन हेच समाजचिंतन हा दृष्टिकोन ठेवला व समाजातील घडणाऱ्या सामाजिक, मानसिक, धार्मिक, सांस्कृतिक इत्यादी बाबींचा लेखाजोखा त्यांनी त्यांच्या चिंतनात आणला. हे चिंतन अभिव्यक्तीच्या माध्यमातून काव्य स्वरूपात समोर आले. वर्ड्सवर्थच्या भाषेत काव्याची व्याख्या सांगायची झाल्यास, उस्फूर्त भावनांची अभिव्यक्ती म्हणजे काव्य अशा स्वरूपाची संतकाव्याची अभिव्यक्ती नसून आत्मचिंतनातून प्रकट झालेले समाजचिंतन म्हणजे काव्य.

संतांनी स्वतःच्या अभिव्यक्तीमधून सामाजिक हित जोपासण्याचे कार्य केले. प्रत्येक संप्रदायातील संतांनी मानवतेला पूरक असा विचार मांडला तो माणसाच्या भल्यासाठी संत तुकारामांनी तर समाजाबद्दल असणारी संवेदना, आगतिकता त्यांच्या अभंगातून व्यक्त केली आहे. उदाहरण द्यायचे झाल्यास,

"बुडता हे जन न देखवे डोळा। म्हणुनि कळवळा येतो आहे"। किंवा,
न देखवे डोळा ऐसा हा आकांत । परपीडे चित्ते दुःख होते"।।

तसेच त्यांनी समाजातील हित जोपासण्यासाठी एक प्रकारच्या युद्धप्रसंगातून सामोरे जाण्याची वेळ आली हे युद्ध दुसरे तिसरे काही नसून ते संत तुकाराम म्हणतात की,

"रात्रंदिन आम्हा युद्धाचा प्रसंग। अंतर्बाह्य जग आणि मन"।।

इतक्या निःस्वार्थीपणे जगणारे व्यक्तिमत्व हे केवळ संतवृंदांचेच असू शकते, असे मला वाटते.

संत कबीर आणि संत तुकाराम ह्यांच्यामध्ये काही काळाचे अंतर असले, तरी आशय आणि अभिव्यक्तीमध्ये खूप साम्य व सलगता असल्याचे आढळून येते. वारकरी संप्रदायातील संत शिरोमणी नामदेवांच्या भक्तीविचाराचा प्रभाव संत कबीरांच्या व्यक्तिमत्त्वावर पडला. तसेच तुकारामांच्या काव्य निर्मितीमागे संत नामदेवांची प्रेरणा आहे. संत कबीर व संत नामदेव ह्यांच्या संबंधाचा आधार मिळतो 'गुरुग्रंथसाहेब' ह्या ग्रंथामध्ये गुरुनानकांनी

"नाम छिबा कबिरू जुहा हा पुरे गुरुते पाई आणि
नामा जैदेऊ कबिरू त्रिलोचन अऊ जीत रबिदासू चलइआ"

अशा चरणांमध्ये नामदेव व कबीर यांचा उल्लेख येतो. हे दोघे एका संतपरंपरेतील आहेत, इतकेच नव्हे तर नामदेवांच्यानंतर कबिरांनी त्यांचे कार्य पुढे चालवले, असे डॉ. सुमन पाटील त्यांच्या प्रबंधामध्ये म्हणतात. अशाच प्रकारचा संबंध वारकरी संप्रदायाच्या माध्यमातून संत नामदेव संत तुकाराम यांच्यामध्ये असल्याचे दिसून येते. आपल्या काव्यनिर्मितीच्या प्रेरणा वर्णन करतांना संत तुकारामांनी म्हटले आहे,

"नामदेवे केले स्वप्नामाजी जागे।
सवे पांडुरंग येविनिया ।।
सांगितले काम करावे कवित्व ।
वाउगे निमित्त बोलू नय"।।

सांगायचे म्हणजे संत नामदेव, संत कबीर, संत तुकाराम ह्यांच्या विचारांचा अनुबंध काव्यामध्ये आहेच, परंतु वैचारिक दृष्ट्या देखील आहे. संत कबीर, नरसी मेहता, रोहिदास, मीराबाई इत्यादी उत्तरेकडील संतांचे संदर्भ तुकारामांच्या अभंगात आढळून येतात, ते म्हणतात की,

"निवृत्ती ज्ञानदेव सोपान चांगया जिवलगा।
माझ्या नामदेवा नरहरी सोनारा रोहिदास कबीरा सोइरिया"।।

इतर संताप्रमाणेच संत कबीर हे देखील जवळचे सोयरे म्हणजे नातेवाईक आहेत. इतकेच नाही तर संत तुकारामांच्या 'टिपरी' या अभंग प्रकारात संत कबीरांचा उल्लेख आहे,

"रामा बसवंत कबीर खेळिया जोडा मिळाला रे।
पाचा सवंगडी या एकची घाई तेथे नाद बरवा उमटला रे।।
ब्रह्मादिक सुरवर मिळोनिया त्यांनी तो ही खेळी या निवडीला र"।।

अशाप्रकारे संत कबीर ह्यांच्यासारखा मानवतावादी खेळीया संत तुकारामांनी निवडला. व भारतीय विश्वसाहित्यातून मानवतेची विचारधारा जिवंत ठेवण्याचे काम या दोन संतांनी केले. ह्या दोन संतांच्या विचारांचा आदर आणि स्वीकार लोक करतात म्हणून, तर त्यांच्या कार्याची दखल आजवर घेण्यात येत आहे, व येथून पुढे घेण्यात येईल इतका चैतन्यमयी विचार त्यांच्या काव्यातून अखंडपणे प्रवाहित होतो आहे.संत कबीर आणि संत तुकाराम हे दोन संत अवघ्या विश्वाची चिंता करतात, असे म्हणण्यास हरकत नाही. कारण माणूस कोणताही कुठलाही असो प्रत्येकाला जीवनजाणिवा समान असतात ह्या दृष्टिकोनातून संतांनी मानवाला प्रेरणादायी ठरेल व त्यातून सर्वांचे हित होईल अशा स्वरूपाचा विचार ह्या दोन संतांनी समाजाला दिला. आज जगामधील अस्थिरता आणि अशांतता ह्यांचा विचार करायचा झाल्यास जातीय आंदोलने, बलात्कार,खून ,वासनांधता, बेरोजगारी इत्यादींमुळे हरवलेली संवेदनशीलता ह्या प्रचंड चक्रव्यूहात आजचा माणूस अडकून पडला आणि स्वतःचे अस्तित्वच हरवत असल्याचे आढळून येत आहे. निसर्गाने प्रत्येकाला बुद्धीसारखे वैभव देऊन देखील माणूस विवेकाला पारखा झाला व स्वतः च स्वतःची अधोगती करून घेऊ लागला.

हे दृश्य गेल्या अनेक काळापासून ते आज देखील चालत आले आहे, कारण संतांनी सांगितलेल्या सदाचार, नीतीप्रमाणे वागायला कुणीच तयार नाही. कारण संतांनी सांगितलेल्या प्रत्येक विचार हा माणसाला जीवनात आनंद देणारा ठरणार आहे. संत तुकारामांनी स्वतःच्या स्वानुभवातून संत ज्ञानेश्वर संत नामदेव संत एकनाथ संत कबीर इत्यादी संतांच्या विचारांचा अंगीकार केला त्याचबरोबर समाजाला देखील उपदेश दिला ते म्हणतात की,

"उजळवया आलो वाटा । खरा खोटा निवाडा।।

हा समाजातील खरेखोटेपणाचा निवाडा करण्याचे काम संतांनी केले.

संत कबीर व संत तुकाराम यांच्या काव्यातून प्रकट झालेली समानतावादी भूमिकेचा विचार करणे महत्त्वाचे वाटते. वर्णव्यवस्था, जातीयता, धार्मिक अंधश्रद्धा, बाह्यअवडंबर, स्त्रीविषयक, पर्यावरणविषयक, भक्तीविषयक वैज्ञानिक दृष्टिकोनविषयक यांसारख्या अनेक भूमिका आहेत की इत्यादी मधून समानता अविष्कृत होताना दिसते.

संत कबीर व संत तुकाराम यांचा मानवता विषयक विचार:

संत कबीर आणि संत तुकाराम ह्या दोन संतांनी स्वतःच्या काळी लोकांसाठी आवश्यक वाटणारा मानवतावादी दृष्टिकोन दिला. जेणेकरून समाजात ऐक्य प्रस्थापित होईल अशा प्रकारची कार्य ह्या दोन संतांनी केले. त्या काळामध्ये दुःखी पिडीत लोकांमध्ये इच्छाशक्ती प्रबळ करण्याचे काम केले. त्यांनी दिलेल्या उपदेशाच्या आधारे अनेक लोकांनी विचार करून जीवनामध्ये अमुलाग्र बदल घडवून आणण्याचा प्रयत्न केला. संत कबीरांच्या विचारांचा मुख्य आधारस्तंभ म्हणजे मानवतावाद. तो त्या काळी खूप महत्त्वाचा आणि कल्याणाचा विचार ठरला.

माणसाच्या हृदयामध्ये माणसाच्याप्रति सहानुभूती निर्माण करण्याचे कार्य संत कबीरांनी केले. हिंदू धर्म, बौद्ध धर्म आणि सुफी पंथ तसेच नाथपंथ इत्यादी पंथातील विचार अंगीकारला, परंतु त्यांनी मानवता प्रस्थापित करण्याचे कार्य देखील केले. कबीरांनी खंडनात्मक शैलीमध्ये जे काही म्हटले आहे, त्यामध्ये केवळ मानवतेचा दृष्टिकोन आहे, त्यामध्ये कसल्याही प्रकारची वैमनस्य नाही सत्य, अहिंसा, प्रेम, त्याग, शांति, क्षमा, दया, सहनशीलता इत्यादी मानवतावादी गुण विकसित होण्यासाठी मानवताविषयक विचारच महत्त्वपूर्ण ठरतात.

संत तुकारामांच्या प्रगतशील प्रेरणांचा मुख्य आधार देखील मानवतावादी विचार हाच होय. या कारणास्तव त्यांनी अभंगाची निर्मिती केली. बहुजनांविषयी असणारा कळवळा आणि तळमळ त्यांच्या अभंगातून आविष्कृत झालेली दिसते. संत ज्ञानेश्वरांनी ज्या मानवतेचा पसायदानाच्या माध्यमातून विचार केला तसेच एकनाथांनी मानवतावाद प्रत्यक्ष आचरणात आणला. त्याचप्रमाणे संत तुकारामांनी देखील हाच विचार महत्त्वपूर्ण मानला संपूर्ण जीवनात त्यांनी मानवी कल्याण आणि विश्वबंधुत्व या कारणास्तव सर्वसामान्यांविषयी असणारा राग, द्वेष आत्मीयतेने अभिव्यक्त झालेला दिसून येतो. स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुता ह्या त्रिसूत्रीचा स्वीकार करून संत तुकारामांनी मानवताविषयक विचारांचा प्रचार आणि प्रसार करण्याचे कार्य केले. डॉ पद्मा पाटील तुकारामांविषयी त्यांच्या प्रबंधात लिहितात की, स्वातंत्र्य, समता व बंधुता ही आज की ज्वलंत मानव अधिकार संकल्पना की बुनियाद है। हे तुकारामांनी चारशे वर्षांपूर्वी सांगून ठेवले आहे असे पद्मा पाटील म्हणतात.

संत कबीर व संत तुकाराम यांचे सत्यप्रतिपादन:

संत कबीर सत्याविषयीची महत्त्व पटवून देताना आपल्या रचनांमध्ये म्हणतात की,

"साच बराबर तप नही ।
झूठ बराबर माप ।।
जिस हिरदै मे सांच है ।
ता हिरदै हरी आप"।।

सत्याच्या तुलनेत दुसरे कोणतेच तप नाही आणि लबाडी सारखे पाप नाही. ज्यांच्या हृदयामध्ये सत्याची आस आहे, त्याच व्यक्तीच्या हृदयामध्ये ईश्वराचा वास असेल,असे संत कबीर म्हणतात,

"प्रेम प्रीति का चोलना पहिरी कबीरा नाच।
तन मन तापर वार हू जो कोई बोले साच" ।।

यांसारख्या दोह्यांमधून संत कबीरांची सत्याविषयी असणारी आगतिकता दिसून येते.

संत तुकारामांनी देखील सत्याचे महत्त्व पटवून देताना म्हणतात की,

"सत्य असत्याशी मन केले ग्वाही। मानियेले नाही परि बहुमता"।।
किंवा, **"सत्य आठविता देव। जाते भेव पळोनि"।।**
किंवा, **"सत्य साच खरे। नाम विठोबाचे बरं"।।**
किंवा, **"सत्य सत्य देतो। फळ नाही लागताचि"।।**
किंवा, **"तुका म्हणे सत्य नाही पाठी पोट। आहे ते निघोट जाती"।।**

ह्यासारख्या सत्यावर आधारित असणाऱ्या अभंगातून तुकारामांची सत्याविषयीची जाणीव, दृष्टिकोन दिसून येतो.

भेदभावांसारख्या कुप्रथांचा संत कबीर व संत तुकाराम ह्यांनी धिक्कार केला. माणसा-माणसांतील भेद नाहीसा करणे, लहान-मोठा, उंच-नीच यांसारख्या गोष्टींना संतांनी कधी जुमानले नाही. संत कबीर सामाजिक समता वृद्धिंगत करण्यासाठी म्हणतात की,

"जाती पाती पूछो नही कोई।
हरी कहे भजे सो हरी का कोई"।।
"संत तुकाराम म्हणतात की,
शुद्ध हीं काही न पाहासि कुळ।
करिती निर्मळ वास देही"।।

म्हणजेच संत कबीर व संत तुकाराम यांचा सांप्रदायिक संदेश हा समाजाला समतेकडे नेणारा आहे.

अहिंसाविषयक विचार:

समाजात घडणाऱ्या हिंसाचे निर्मूलन व्हावे, यासाठी संतांनी अहिंसा ह्या तत्त्वाचा पुरस्कार केला आहे, तसेच जनसामान्यांना ह्या तत्त्वाचा देखील उपदेश केला आहे. संत कबीर म्हणतात की,

"बकरी पाती खात हैं। ताकी काठी खाल।।
जे नर बकरी खात हैं। तिन कै कौन हवाल"।।

तर संत तुकाराम म्हणतात की,

"मारू नये सर्प संताचिये दृष्टी।
होतील ते कष्टी व्यापकपण"।।

अशाच प्रकारचा अहिंसाविषयक दृष्टिकोन देखील तुकारामांनी मांडला. अहिंसेबद्दलची संवेदना जनमानसात रुजावी ह्यासाठी दोन्ही संतांनी महत्त्वपूर्ण कार्य केले.

वर्णव्यवस्था विषयक विचार:

भारतीय समाजामध्ये असणारी वर्णव्यवस्था ही जातनिर्मितीला कारणीभूत आहे. समाजात असणारा उंच-नीचपणा, लहान-मोठेपणा ह्या दोन संतांना कधीच मान्य नव्हता, अशा खुळचट परंपरांचे निर्मूलन व्हावे, ह्यासाठी त्यांनी वर्णव्यवस्थेविरुद्ध आवाज उठवला.

संत कबीरजी म्हणतात की,

"जो पै करता वरण विचोरे।
तो जनमत तीन दांडी करि सारै।।
नही कोई उंचा नाही कोई नीचा।
जाका प्यंड ताहिका सींचा।।
जे तू बाभन बभनी जाया।
तौं आन बाट व्है काहै न आया"।।

संत कबीर म्हणतात की, या जगात कुणीच लहान मोठा नाही सर्व माणसे समान आहेत. तुम्ही तीन वर्णाचा विचार करत असाल तर तीन प्रकारच्या जन्मावस्था असायला हव्यात, परंतु असे काही नसते कोणीही ब्राह्मण म्हणून जन्माला आला असेल पण तो इतरही माणसे जन्माला येतात, त्याचप्रमाणे ब्राम्हण का जन्माला येतो? दुसऱ्या कुठून का जन्म झाला नाही ? हा प्रश्न संत कबीरांनी कर्मठवाद्यांना विचारला आहे. अशा पद्धतीने संत कबीरांनी वर्णव्यवस्थेविषयीचे परखड विचार मांडले आहेत.

संत तुकारामांनी देखील स्त्री-पुरुष, लहान-मोठा, वर्ण-जाती ह्यापलीकडे जाऊन भक्तीचा विचार मांडला.

"यारे यारे लहानथोर। याती भलते नारी नर"।।

अशा प्रकारचा विचार मांडून समतेचा विचार प्रस्थापित करण्याचे कार्य संत तुकारामांनी देखील केले.

बाह्यअवडंबरा संबंधी देखील ह्या दोन्ही संतांच्या विचारांमध्ये साम्य आढळून येते. धर्म-जाती, संप्रदाय इत्यादीमध्ये असणारे बाह्य अवडंबर तसेच ह्याला कारणीभूत अज्ञान आहे. संत कबीर आणि संत तुकाराम सांगतात की बाह्य अवडंबराची अपेक्षा करत असाल तर त्यासाठी खरी आराधना भक्ती करणे आवश्यक आहे त्याविषयी कबीरजी म्हणतात की,

"कबीर सुमिरण सार हैं और सकल जंजाल,
आदी-अंत सब सोधिया इजा देखो कालङ्क

संत तुकाराम म्हणतात की,

"काय भस्म करील राख। अंतरी पाख नाही ते।।
किंवा, **ऐसे कैसे झाले भोंद। कर्म करुनी म्हणती साधू"।।**

संत कबीर व संत तुकाराम ह्या दोन संतांनी सांगितले की,आत्मज्ञानाचा अभाव असेल तर कोणतेही काम हे केवळ बाह्य अवडंबर असते, असे सांगितले आहे. संत कबीर म्हणतात,

"का नांगे का बांधे चाम। जौ नही चीव्हसी आतम राम।।
तसेच संत तुकाराम म्हणतात की, **अनुभवा वाचुनी सोंग संपादणे।**
नव्हे हे कारण स्वहिताच"।।

अशा पद्धतीने ह्या दोन संतांनी लोककल्याणाचा विचार केंद्रवर्ती ठेवून उपदेश करण्याचा प्रयत्न केला आहे. हा विचार सर्व जनांसाठी सार्वकालिक खुला आहे,केवळ अर्जन करण्याचा प्रयत्न सर्वांनी करणे गरजेचे आहे. म्हणून आज देखील संतसाहित्यातील ह्या दोन संतव्यक्तिमत्वांच्या साहित्याचा, विचारांचा आदर आणि आदर्श प्रत्येक माणसासमोर असावा, जेणेकरून प्रत्येकांसाठी हा कल्याणकारी विचार ठरेल.

Mask folk dance of India: Chhau

Priyanka Ghosh

An Indian folk dance performed with masks from the villages of West Bengal, Odisha and Jharkhand.

Eastern India's Chhau folk dance is a melange of martial arts and acrobatics, depicting various religious themes and stories from Ramayana, Mahabharata, Durgatarini, ancient texts and literature, and even household chores. This is traditional dance wearing big masks while dancing. These masks are integral part of the performance in Purulia

(West Bengal) and Seraikella (Jharkhand) while the Mayurbhanj Chhau (Odissa) doesn't involved masked dancers. Chhau dance is a highlight at festivals especially during spring. Chhau is taught to male dancers from families of traditional artists or from local communities. The dance is performed at night in an open space to traditional and folk melodies, played on the reed pipes mohuri and shehnai. The reverberating drumbeats of a variety of drums hold tightly the accompanying music ensemble.This dance is performed in open areas especially in front of temples.

Different views are found regarding the nomenclature of the Chhau dance. Some people say that the name Chhau is derived from the word 'Chhauni' meaning a military camp where the dance evolved from the martial art. They believed that this folk dance was performed to entertain the Oriya warriors inside the camps and has spread gradually from there. While in Bengal, the word 'Chhau' ordinarily means a mask and because the dance is performed by use of mask, it is called 'Chhau dance'."One has to pass through different stages of training to learn all aspects of the dance:'Chhawk' is Four Corners. It is the first stage of training. In this stage of training one has to pose in a square form by standing on two legs.

'Dharana' is the second stage of learning. In this stage one learns the basic techniques and positions of holding a sword

shield and keep walking. The remaining positions are almost same as the Chhawk.

'Tobka', the third stage means stylized movements. In Seraikella and Purulia Chhau it is known as 'Chhalli'. On the basis of the techniques of walking this Tobka is further divided into six sub-types namely- SadaTobka, LohraTobka, DubaTobka, UskaTobka, DhewTobka and Muda Tobka."

The mask- making knowledge is passed orally in the family of local artisans and is a multi- step process. Mud moulds of various figures depicting mythological figures, birds or animals are made and then covered with layers of paper and glue. Clay facial features are added, followed by layer of cloth and mud are then left to dry in direct sunlight. In final touch the mask is polished, nose and eye holes are drilled and then finally it is painted and decorated to represent character to be portrayed.

How Digital Content Is Overtaking Content Market

Adarsh chourasiya

While the digital sphere has something for everyone, it offers enough filters to alter the scope of information which would make the content more receptive to the audience.

Digital Media Content is taking over the Traditional Media Content, How and Why?

Digital is the trademark of the modern world which has created a whole new reality- the virtual reality- where the global community comes together as one. On the platform of the World Wide Web, the digital content is as diverse as the netizens who create, produce and promote it. It is then not surprising that digital content is steadily taking over the traditional content in all spheres.

The Great Shift

While sifting through traditional forms of content is time-consuming, digital allows access to all sorts of information with just a few finger taps. It is not that people are lazy so they prefer to consume digital content. The audience that used to consume traditional content is same as the dynamic one which has now wholeheartedly adopted digital. It is because digital content is equally stimulating while being more inclusive as well as interactive.

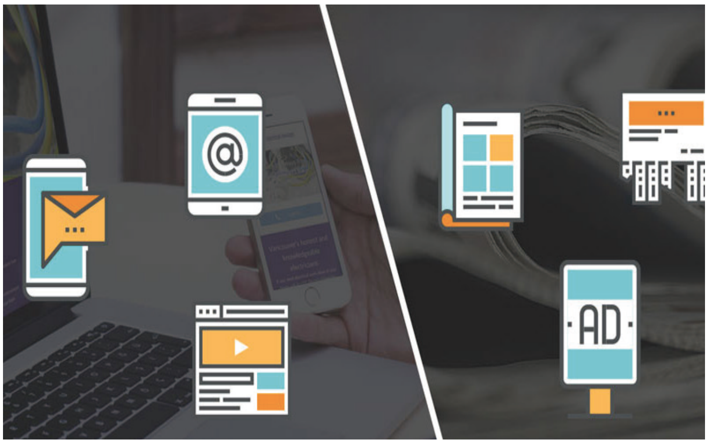

Brands get the chance to interact, one-on-one with their consumers present in any part of the world through the digital medium. Interactive videos, such as ads which tell emotive stories, help a brand promote its product, as well as values, by hitting the right chord with the right audience at the right time. The end result of this type of communication is visible by evaluating the increase in website hits and how many of them get converted to purchases.

While the digital sphere has something for everyone, it offers enough filters to alter the scope of information which would make the content more receptive to the audience. This selection process which helps a person target their search to specific parameters also makes the user feel special. The more concentrated a person's research, and the better the results, the higher is the satisfaction quota.

The Old School

Traditional content generally targets the masses, because creating niche content for a small group is expensive as well as a risky endeavor. But digital has risen above these challenges. Irrespective of which form of digital communication is used, whether text, audio, video or multimedia, brands can now create and market stories which are produced solely for the 'viewer' in particular and not the 'mass' in general. Needless to say, such form of communication that can connect easily and instantly has an advantage over every other.

With better analytical tools at our disposal to understand the behaviour of growing number of netizens, one can now use this data to gain insight about how different types of digital content affects the buying decision of people. This type of information is invaluable for any brand. Getting such deep analysis from traditional modes of communication is a difficult and tedious process. Thus, companies have also started to prefer the use of digital content to reach out to their customers as the result of their efforts is easily calculable.

Advantages of Digi World

Undoubtedly, digital is more real-time than traditional. As soon as product launches, people can go online and review its different aspects. This system can be repeated by different people at different platforms while providing a relatively unbiased and wholesome picture of the product's viability. This is a quick process that compared to traditional seems to happen almost in a jiffy. By the time the traditional modes of communication catch up, the digital citizens are done exploring the deal and move on to the next one.

It is a fast world where no one has the time to watch even three or four minute long videos. If a brand fails to capture the attention of its audience within seconds, it is doomed to obscurity. So unsurprisingly, digital influencers putting out Instagram stories of even something as tempting as a cheesy burger limit the videos to fifteen seconds or less.

Social media has added more value to digital content by making it easily accessible and more importantly, easily 'shared'. In fact, the kind of content a person shares on his/ her social media handles is used to judge their personality by their peers. This value of 'share' button up-scales the worth of any content. This in turn increases the content's marketability.

The increasing smartphone and internet penetration in India is expected to boost the dominance of digital content over traditional by making it more accessible than ever.

अशी ही गॅजेटची प्रलोभने

सुमित सोनवणे

मोबाईलचा सामान्यांच्या रोजच्या जीवनातला वापर जसजसा वाढला तसतसं त्यासाठी विविध सुविधा-सवलती देणं सुरू झालं. अशा प्रलोभनांमध्ये ग्राहक अडकत गेला. यामध्ये सगळ्यात सोपं लक्ष्य होतं तरुणांचं. त्यामुळे त्यांना आकर्षित करतील अशा कॅमेरा, म्युझिक सेल्फी, व्हाट्सअॅप ,फेसबुक यामुळे तरुण बेरोजगार असल्याची साधी भावना पण यात मनामध्ये येत नाही अशा महत्त्वाच्या सुविधा त्यात तयार केल्या.

मोबाईलच्या गरजेचं रुपांतर व्यसनात कधी झालं हे आपल्याला कळलंच नाही. लहानांना त्याची सवय होऊ लागलीय आणि तरुण पिढीवर तर त्याचे थेट दुष्परिणाम दिसायला लागले आहेत. त्यातूनच सोयीपेक्षा हा मोबाइल आपलं जगणंच हैराण करुन सोडताना दिसतोय.

कालच घडलेली एक घटना मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांच्या पत्नी अमृता फडणवीस मुंबई- गोवा क्रुजच्या कार्यक्रमानिमित्त सहभागी झाल्या होत्या, त्यांना पण सेल्फीचा मोह आवरता आला नाही त्यांनी सरळ क्रुजच्या टोकावर जाऊन सेल्फी घेतला आणि पोलिसांची धांदल उडाली. हा व्हिडिओ सगळीकडे वायरल झाल्या नंतर त्यांनी सारवासारव केली.याचा अर्थ असा की तुम्ही कितीही मोठे असले तरी तुम्हाला मोबाईल आणि सेल्फीचा मोह आवरता येत नाही.

आई-वडिलांनी मोबाईल काढून घेतल्यामुळे हरियाणातील चौथीतल्या मुलाचा हाताच्या नसा कापून घेऊन आत्महत्येचा प्रयत्न.. काही वर्षपूर्वी प्रसिद्ध झालेली ही बातमी. या प्रकरणात तो मुलगा वाचला पण इतक्या क्षुल्लक गोष्टीमुळे इतक्या टोकाला जाण्याचा विचार चौथीतल्या म्हणजे साधारण नऊ-दहा वर्षांच्या मुलाच्या डोक्यात येतो कसा? मोबाइलच्या अतिवापराचं हे टोकाचं उदाहरण अर्थात एकमेव उदाहरण नाही.

खूप दिवसापूर्वी नागपूरमध्ये घडलेलं एक दुर्दैवी प्रकरणं. वेणा तलावात नौकाविहार करायला गेलेल्या तरुणाची बोट फेसबुक लाइव्ह करायच्या नादात उलटली आणि त्यांच्यातल्या आठ जणांना जलसमाधी मिळाली.

२१ वर्षीय मुलगा एका फायनान्स कंपनीत इंटर्नशिप करत होता. तिथे त्याला काहीच काम नसायचं. तो इतका कंटाळायचा की वेळ घालवण्यासाठी तो दिवसभर चॅटिंग करायचा. हळूहळू तो डेटिंग साइटकडे वळला. त्यानंतर तासन्तास फोनवर बोलणं, चॅटिंग करणं असं सुरू झालं. रात्रभर तो बोलत बसायचा. अजिबात झोपायचा नाही. त्याच्या पालकांच्या हे लक्षात आल्यावर त्यांनी त्याला डॉक्टरांकडे नेलं. त्याने कौन्सिलिंगला चांगला प्रतिसाद दिला. आता तो त्यातून बाहेर आला आहे.

असं एकेक करत काळानुरूप मोबाईलमधल्या सुविधा वाढत गेल्या. वय, काम, आवडनिवड, प्राधान्यक्रम यांनुसार मोबाईलमध्ये आकर्षक सुविधा आणल्या गेल्या. या सगळ्यात फक्त मोबाईल आकर्षक वाटून चालणार नव्हते. मोबाईलचं नेटवर्क पुरवणाऱ्या कंपन्यांचीही इथे महत्त्वाची भूमिका होती. हे लक्षात आल्यानंतर त्यांनीही आकर्षक सुविधांचा सपाटाच लावला. तरुण अशा रीतीने मोबाईलच्या आहारी जाण्यामागे मोबाईल बनवणाऱ्या कंपन्या आणि मोबाईलचं नेटवर्क पुरवणाऱ्या कंपन्या या दोघांचाही मोठा हातभार आहे

मोबाईलचे अनेक फायदे आहेत म्हणूनच जगभरात मोबाईल इतक्या मोठ्या संख्येने वापरला जातो. नेट बँकिंग, कॅब बुकिंग, सिलेंडर बुकिंग, संबंधित व्यक्तींशी संपर्कात राहणं अशी अनेक महत्त्वाची कामं मोबाइलमार्फत होतात.

जेव्हा एखाद्या गोष्टी शिवाय एखादी व्यक्ती राहूच शकत नाही किंवा त्या गोष्टीचा वियोग त्या व्यक्तीला सहन होत नाही तेव्हा ती व्यक्ती त्या गोष्टीच्या व्यसनाधीन झाली आहे असं म्हटलं जातं. मोबाईल वापरण्याचं सर्वाधिक प्रमाण तरुणांचं आहे. तरुण वर्ग दिवसातले कमीत कमी चार आणि जास्तीत जास्त आठ तास मोबाईलवर असतो. पण खरं तर तज्ज्ञांच्या मते हे प्रमाण २० मिनिटं इतकंच असायला हवं. म्हणजेच मोबाईलचा वापर कित्येक पटींने जास्त वेळ होत आहे. एखादा मुलगा आठ तास मोबाइलवरच असेल तर उरलेल्या १६ तासांमध्ये तो काय-काय करेल? काम, विश्रांती, झोप, कुटुंबासमवेत वेळ, मित्रपरिवारासोबत गप्पा, वाचन, सिनेमा बघणं अशा अनेक गोष्टी १६ तासांमध्ये होणं शक्य नाही. शिवाय यात पुरेशी झोप झाली नाही तर त्या व्यक्तीचं दुसऱ्या दिवशीचं वेळापत्रक कोलमडून गेलंच म्हणून समजा. म्हणूनच तंत्रज्ञान माणसासाठी आहे, माणूस तंत्रज्ञानासाठी नाही, हा फरक लक्षात घ्यायला हवा.

माणसाच्या आयुष्यातल्या काही गोष्टी सोयीच्या व्हाव्यात, यासाठी तंत्रज्ञान विकसित होत गेले आहे. त्यात नवनवीन शोध, प्रयोग होत ते आता प्रत्येकाच्या आयुष्याचा भाग बनलं आहे. तंत्रज्ञानाने माणसाचं आयुष्य सोपं केलं. पण त्याचा अतिवापर, अतिरेक माणूस करत असेल तर तो तंत्रज्ञानाचा दोष नाही. याच तंत्रज्ञानातला मोबाईल हा महत्त्वपूर्ण घटक आहे. भारतात मोबाईल इंटरनेट वापरकर्त्यांचा आकडा या जूनपर्यंत ४२० दशलक्ष इतका होणार आहे, असं इंटरनेट अॅण्ड मोबाईल असोसिएशन ऑफ इंडियाने या वर्षी मार्चमध्ये एका अहवालात जाहीर केलं होतं. इंटरनेटचा वापर हाच मोबाईल अॅयडिक्शनला जास्त कारणीभूत असल्यामुळे ही वाढ महत्त्वाची ठरते.

दिवसेंदिवस ही आकडेवारी वाढतच आहे. मोबाईल वापरण्याची प्रत्येकाची कारणं वेगवेगळी असतात. फोन करणे, फोटो काढणे, गाणी ऐकणे, इंटरनेट सर्फिंग, चॅटिंग करणे, गेम्स खेळणे, व्हिडीओ बघणे अशी मोबाईल वापरण्याची विविध कारणं आहेत. पण हीच कारणं मोबाईलच्या अतिवापराची निमित्तंही ठरताहेत.

पूर्वी घरातल्या लॅण्डलाइनवर फोन आला की तो कोणाचा आहे ते कळायचं. आता मोबाईलमुळे तसं राहिलं नाही. स्वत:चं एक जग तयार झालं आहे. त्यात एकांत मिळाला तर पण त्याबरोबरच एकटेपणाही आला. असुरक्षितेची भावनाही आली. पण फक्त बाजारपेठेचा विचार करणाऱ्या मोबाईल कंपन्या आणि मोबाईल सर्व्हिस पुरवणाऱ्या कंपन्यांना त्यातच सोन्याची अंडी देणारी कोंबडी दिसायला लागली. त्यातच मोबाईलवर इंटरनेटची सुविधा सुरू झाली. मोबाइलने हळूहळू आपल्याला त्यात बांधलं आणि आता आपण त्यांला बांधून राहिलो आहोत. ज्यांना त्याच अडकायचंच नव्हतं त्यांनी आधीच वाटा शोधल्या होत्या.

मोबाईलच्या या चक्रात अडकल्यामुळे येणारा एकाकीपणा आणि सुसंवादाची कमतरता या पूर्वीच्या काळी प्रत्यक्ष भेटून गप्पा मारण्यातली मजा आता हरवत चालली आहे. आताच्या धावपळीत कोणाकडे त्यासाठी वेळच नाही. जागतिकीकरणात लोक चालत नाहीत तर सुसाट पळताहेत. १०० वर्षांचं जगणं त्यांना दहा वर्षांत जगायचंय. लोकांशी व्यक्तिगत पातळीवर असलेला संपर्क मोबाईलमुळे तुटतो. वैयक्तिक संवाद होत नाही. ग्राहकांना आकर्षित करण्यासाठी मोबाईलमध्ये सतत नवनवीन प्रयोग केले जातात. त्यामुळे त्याकडे वळणाऱ्यांची संख्या वेगाने वाढते. शेजारी बसलेल्या माणसाशी पाच मिनिटं बोलणं एखाद्याला कंटाळवाणं वाटतं. पण तीच व्यक्ती फोनवर किंवा चॅटिंग करत एखाद्याशी बराच वेळ बोलू शकते. स्माइलपेक्षा आता सिम्बॉल महत्त्वाची झाली आहे. मोबाईलचे चांगले फायदेही आहेत. पण त्याचा उपभोग घेताना गरजेपेक्षा जास्त वापर झाला की त्यातून वाईटच परिणाम दिसून येतात.

गेल्या काही दिवसांपासून नो मोबाइल डे अशी एक संकल्पना ठिकठिकाणी सुरू झाली आहे. पण मुळात अशी संकल्पना सुरू करावी लागणं हेच वाईट लक्षण आहे. कारण म्हणण्याइतपत मोबाईलचा वापर अति झाला आहे, हे नाकारता येणार नाही. यामध्ये दोन टोकाच्या भूमि का आहेत. एक म्हणजे मोबाईलचा अजिबातच वापर नाही आणि दुसरा म्हणजे मोबाईलचा अतिवापर. पण या दोन्ही टोकाच्या भूमिका चुकीच्या आहेत. सर्व गोष्टींचं तारतम्य ठेवून सुवर्णमध्य गाठणं महत्त्वाचं आहे. पूर्वी शाळेच्या परीक्षेत हमखास विज्ञान शाप की वरदान, असा निबंधासाठी विषय असायचा. शाळांमध्ये यावर अनेकांनी निबंधही लिहिले असतील. पण विज्ञान, तंत्रज्ञान त्यांचं काम करतं. त्यातून किती आणि घ्यायचं हे प्रत्येकावर अवलंबून आहे. कुटुंबातील चारही जण जर आपापल्या कामात व्यग्र असतील, त्यांच्यात संवाद होत नसेल, एकत्र एका वेळी घरात असतानाही आपापल्या मोबाईलमध्ये डोकं असेल, एकमेकांच्या आयुष्यात काय चाललंय हेच माहिती नसेल तर त्याचे भयंकर परिणाम होऊ शकतात, याचा त्यांना अंदाज यायला हवा. मोबाईल हा माणसाचा अवयव नसून त्याची काही कामं सोपी करणारं एक तंत्रज्ञान आहे. त्याला यंत्रासारखंच वागवलं पाहिजे, याचं भान बाळगायची आज गरज निर्माण झाली आहे. आणि आणखी एक मोबाईल आपल्या साठी आहे की मोबाईल आपल्यासाठी आहे हा गांभीर्याने प्रत्येकाने विचार करायला पाहिजे.

तुझं-माझं प्रेम...

– कार्तिक पुजारी

कितीदा आपलं पॅचअप झालं, कितीदा आपलं ब्रेकअप झालं
याची आता गिनतीही लक्षात राहिली नाही.

उदासीनतेच्या आणि एकटेपणाच या वाटेवर परत तू भेटायचीस
मैत्रीचा हातात हात घेऊन राहू म्हणायचीस, प्रेमाला मात्र दूर ठेवू म्हणायचीस,

मीही मग मित्र पणाचा आव आणून राहायचो, काही दिवस
पण ते मला जास्त दिवस जमलच नाही.
प्रेम करण्यासारखा तुझ्यात सर्व काही असताना मैत्री माझ्याकडून निभायची नाही.

तुला ते पटायचं नाही आणि मला ते सहन व्हायचा नाही,
मग परत आपल्यात वाद पुन्हा तंटा, पुन्हा आपलं वेगळे होण,
पुन्हा माझी एकटेपणाची वाट, प्रतीक्षेची

पण आता कित्येक दिवसानंतर सुद्धा तू मला पुन्हा वाटेवर भेटली नाहीस
तुझ्याच ओढीनं मी वाट चालतोय पण आता तू नजरेस पडत नाहीस
मग स्वत:लाच दोष देत राहतो
तुझ्यासोबत मित्र बनून राहिलो असतो तर तू किमान सोबत तर राहिली असतीस
पण ते सर्व अता व्यर्थ आहे

परवाच तुझ्या घरी तुला पाहण्यासाठी पाहुणे येऊ लागलेत असं कळालं
हृदयाचा ठोका चुकल्यासारखं झाल, हा आघात खुप असह्य होता पण ते एक दिवस होणारच होतं.

तू तुझ्या घरच्यांच्या विरोधात जाऊ शकत नाहीस आणि मि तुझ्या निर्णयाच्या विरोधात जाऊ शकत नाही.
म्हणूनच आता एकट्याने जाण्याची पूर्ण तयारी करतो आहे
थोडासा त्रास होतोय, पण पुढे जातोय...

टीकाकारांच्या दृष्टीतून गांधी

– मृदगंधा दीक्षित

मार्क्सवादी व समाजवादी, गांधीवादी, टॉलस्टाय, स्वातंत्र्य, धर्म अशा सहा लेखातून लेखकाने काही संकल्पनांचं देखील टीकाकार म्हणून विश्लेषण केलेलं आहे. यासोबत तत्कालीन घटनांवर भाष्य करण्यात आले आहे. हा लेखप्रपंच वाचकांसाठी एक मेजवाणी ठरणारा असेल. यात तिळमात्रही शंका नाही....

गांधी महात्मा होते तसे त्यांचे टीकाकारदेखील कोणी ऐरेगैरे नव्हते. गांधींना मानणाऱ्या सुरेश द्वादशीवारांनी त्यांच्या टीकाकारांच्या दृष्टीतून गांधींना तावून सुलाखून सिद्ध करण्याचा केलेला प्रयत्न म्हणजे गांधी आणि त्यांचे टीकाकार!

१५ ऑगस्ट २०१७ ते २४ फेब्रुवारी २०१८ या दरम्यान साधना साप्ताहिकातून हे लेख क्रमशः प्रकाशित झाले आणि ते विविध वाचकवर्गाने इतके नावाजले की २८ फेब्रुवारी २०१८ ला साधना प्रकाशनाने ते पुस्तकरूपात आणले. ३० जून २०१८ पर्यंत त्याची तिसरी आवृत्तीही बाजारात आली. लेखक राज्यशास्त्राचे अध्यापक, ललित - राजकीय विषयाचे कादंबरीकार, ज्येष्ठ पत्रकार आणि लोकमत दैनिकाचे संपादक आहेत.

सदर पुस्तकात १८ लेख आहेत. त्यापैकी गांधीजी आणि गोखले व टिळक, सावरकर व हिंदुत्ववादी सशस्त्र क्रांतिकारक, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि नेताजी सुभाषचंद्र बोस हे पाच लेख गांधीजी आणि स्वातंत्र्यप्राप्तीच्या विविध मार्गांच्या इतर तात्कालिक भूमिका यांच्यामधल्या घटना आणि टीका यावर भाष्य करतात. हे पाचही प्रवाह त्यांच्या (कट्टर) भूमिकांवर आजही ठाम आहेत. पण गांधीजींसकट या साऱ्यांची देशभक्ती वादातीत होती. भांडण होतं ते तत्वांवरून! पण महम्मद अली जीना आणि विस्टन चर्चिल यांचा विरोध हा आत्मकेंद्रीपणातून आलेला आहे अशा आशयाचे या दोघांवरचे लेख आहेत. प्रसंगी वाद उभा करणाऱ्यां पण गांधींचा शब्द अंतिम मानणाऱ्या टागोर, नेहरू, पटेल, आझाद यांच्यावरचेही लेख आहेत. हे लेख वादाच्या मुद्यांपेक्षा सदर व्यक्तीच्या गांधींसोबतच्या नात्याला आणि त्यांच्या राजकीय स्थानाला ओळखून वागणाऱ्या या पदाधिका-यांविषयी आहेत.

गांधीजी आणि त्यांचे गूढ, मार्क्सवादी व समाजवादी, गांधीवादी, टॉलस्टाय, स्वातंत्र्य, धर्म अशा सहा लेखातून लेखकाने काही संकल्पनांचं देखील टीकाकार म्हणून विश्लेषण केलेलं आहे. बा ना पुस्तक अर्पण करताना बा ना देखील टीकाकारात स्थान दिलेलं आहे. गांधींच्या सत्याच्या प्रयोगावर अनेक टीका झाल्या, होताहेत. लेखक याविषयी बोलणं टाळतो. पण यातील भूमिका तटस्थ नाही, ती सत्याच्या अधिकाधिक जवळ राहण्याची आहे. असं लेखकाने प्रस्तावनेतच स्पष्ट केलेलं आहे. गांधीजींवर आजतागायत एक लाखांहून अधिक पुस्तके लिहिली गेली पण गांधी आणि त्यांच्या टीकाकारांना एका मंचावर चर्चेला आणणारं आणि भावनिक ओढा बाजूला ठेऊन इतिहासाचं विश्लेषण करणारं दुसरं पुस्तक क्वचितच उपलब्ध असेल.

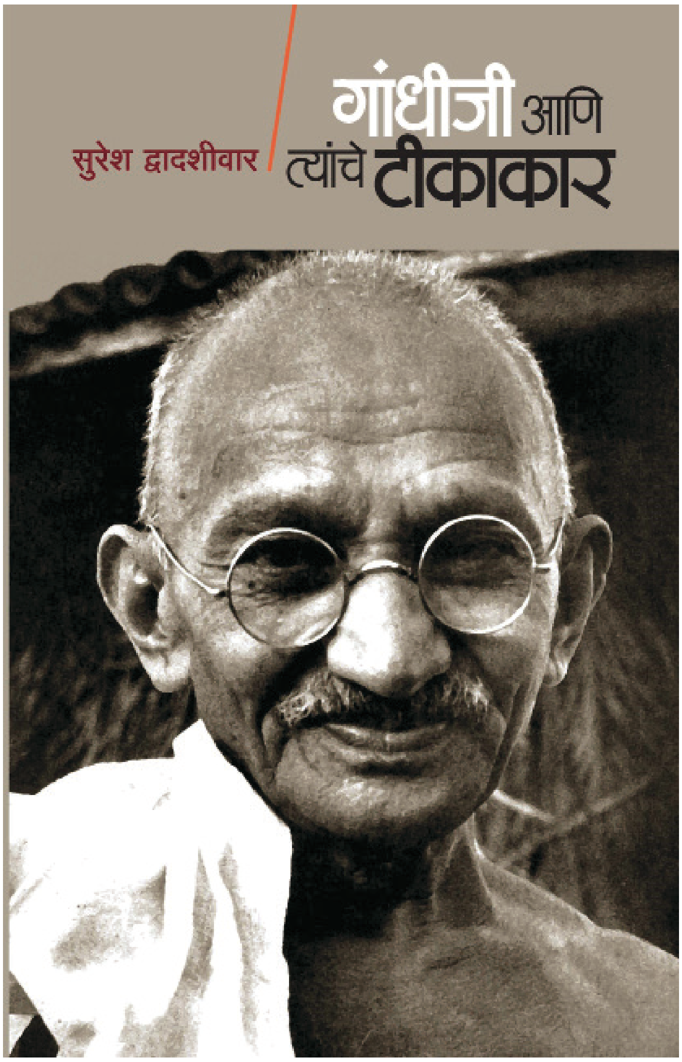

Catrtoon Scape by Prachi Korpad

कालवा फुटीस कारण की...

विक्रम मोरे

नैसर्गिक आपत्ती किंवा दुर्घटना याचा सामना करण्यात देशातील प्रशासन हे कुचकामी ठरल्याचे अनेक घटनांमधून पाहायला मिळते. सतत होणाऱ्या दुर्घटनेत समाजातील प्रत्येक नागरिक लोकप्रतिनिधी किंवा प्रशासन यांचा सहभाग मोठ्या प्रमाणात नजीकच्या कालवा फुटी दुर्घटनेतून पाहायला मिळाले.

२७ सप्टेंबर, २०१८ रोजी पुण्याच्या सिंहगड रोड परिसरातील दांडेकर पूल येथे अचानक तुडुंब वाहत असलेली नदी पहावयाचा योग पुणेकरांना आला. नंतर कळले की जवळूनच वाहत असलेला मुठा उजवा कालवा फुटला आहे. कालवा फुटीचे दृश्य इतके विदारक होते की, अचानक पानशेत धरण फुटीची दुर्घटना डोळ्यासमोर आली. पानशेत दुर्घटनेत त्यावेळेस लाखो लोकांचे संपूर्ण जीवन उध्वस्त झाले होते.

आजच्या मुठा उजवा कलवा फुटीच्या घटनेत जवळपास ५०० ते ६०० घरांमध्ये पाणी शिरले आणि १०० घरे वाहून गेलीत, आणि होत्या चे नव्हते झाले, या घटनेत जवळपस ३० ते ४० हजार नागरिकाच्या आयुष्याला हानी पोहोचली आहे. दुर्घटनाग्रस्थच खऱ्या अर्थाने सांगू शकतो की, दुर्घटनेनंतर त्याने काय गमावले आहे, बाकी मग प्रशासन, लोकसेवक, पुढारी वैगरे सर्व फक्त राजकारण आणि उत्तम अभिनयाचा भागच असतो.

मुठा उजवा कालवा जो पुण्यातील खडकवासला ते इंदापूर तालुक्यादरम्यान वाहतो, ज्यातून वाहणाऱ्या पाण्याचा उपयोग पुण्यातील पूर्व भागातील नागरिकांना त्याचप्रमाणे पुढे इंदापूरपर्यंतच्या गावांना होतो. या कालव्यात वाहणाऱ्या पाण्याचा विसर्ग हा खडकवासला येथून होता. हा कालवा ५० वर्ष जुना असल्याने कालव्याला खडकवासला ते इंदापूर दरम्यान जागोजागी गळती लागलेली आहे. ती गळती दुरुस्त करण्याचे काम प्रशासनाचे असून ते काम करून घेणे हे लोकप्रतिनिधींचे काम आहे. परंतु आपले लोकप्रतिनिधी असोत किंवा अधिकारी प्रत्येकाला स्वतःचे काम इतरांवर ढकलण्याची कला चांगल्याप्रकारे माहीत आहे. कुठलीही दुर्घटना घडो, त्यावेळेस तो मी नव्हेच, याचा प्रत्येय पुन्हा एकदा मुठा उजवा कालवा फुटीच्या दुर्घटनेच्या रूपाने पुणेकरांना अनुभवायला मिळाला. या दुर्घटनेची पूर्ण माहिती घेऊन अभ्यास करायला हवा.

जलसंपदा अधिकाऱ्यांच्या म्हणण्यानुसार कालव्याला ज्या भागात तडा गेला, त्या ठिकाणची जागा ही अनेक खाजगी कंपन्यांनी आपली केबल्स खोदकाम करून टाकल्यामुळे भुसभुशीत, व पोकळ झालेली आहे, व खोदकाम झाल्यानंतर तो खड्डा व्यवस्थितरीत्या बुजवलेला देखील नाही, मग प्रश्न असा निर्माण होतो की याच निरीक्षण कोणी करायचं? तर या प्रकरणी खडकवासला धरणाचे कार्यकारी अभियंता म्हणतात की, या कालव्याला लागूनच सर्व्हिस पथ आहे, व बाजूला नाला आहे ज्यावर लोकांनी मोठ्या प्रमाणात अतिक्रमण करून अनधिकृतरित्या घरे बांधली आहेत, त्यामुळे नाल्याची डागडुजीचे काम करता येत नाही, परंतु आम्हाला नेहमीच वराती मागून घोडे पळवण्याची घाणेरडी सवय आहे, एकंदर या दुर्घटनेच्या लोकप्रतिनिधी, व प्रशासन हे दोघेही समान जबाबदार आहेत, कारण जर माहीत आहे की नाला व सर्व्हिस पथ या दोन्हीवर मोठ्या प्रमाणावर अतिक्रमणे झालेली आहेत, तर तुम्ही भविष्याशी चिंता किंवा आपले काम म्हणून त्यावर कारवाई का केली नाही? किंवा ती बसेपर्यंत तुम्ही कसे काय थांबला ती अतिक्रमणे तोडली का नाहीत? लोकप्रतिनिधीही मग तो निवडून आलेले असो किंवा सामाजिक कार्यकर्ता त्याने आपल्या मतदारांची चांगलीच काळजी घेतल्याचं दुष्परिणाम या दुर्घटनेनंतर पुन्हा एकदा दिसून आले आहे.

आमचा आपत्ती व्यवस्थापन विभाग अकार्यक्षम असल्याचे आज महापालिकेने पुन्हा एकदा या दुर्घटनेच्या माध्यमातून सिद्ध केले आहे, सकाळी ११.१५ वाजता घडलेल्या दुर्घटनेनंतर तब्बल २ तासानंतर आपत्तीव्यवस्थापनेचे कर्मचारी व अधिकारी घटनास्थळी येतात, तोवर बिचारा फायर ब्रिगेड आहेच की प्रत्येक दुर्घटनेत आमचे रक्षण करायला.

दुसरी यंत्रणा म्हणजे महावितरण, एवढी मोठ्या दुर्घटनेनंतरही या भागाचा वीजपुरवठा सायंकाळी पाचनंतर बंद होतोय. हा निष्काळजीपणा नव्हे तर काय? कारण जर वीज बिल भरले नाही तर लगेचच वीजजोड तोडण्याचा अधिकार महावितरणला आहे, परंतु मानवी जीवाशी खेळण्याचा अधिकार यांना कोणी दिलाय? धरण, सिंचन प्रकल्प बांधलेली नाहीत, त्याच्या निवीदा जाहीर होऊन कामाची बिल देखील अदा करण्यात आलेली आहेत. परंतु, मुठा उजवा कालव्याप्रमाणे महाराष्ट्रात अनेक कालवे, धरण, सिंचनक्षेत्र यांची दुरुस्ती करण्याचे धाडस आज एकही लोकप्रतिनिधी, व प्रशासनाने केलेलं नऊ, नवी धरण , सिंचने, कालवे गरजेची आहेतच, परंतु जाण्याची देखभाल देखील अत्यंत महत्वाची आहे, याचे भान सर्वांनी ठेवायला हवं, तरच मुठा उजवा कालवा फुटी सारखी घटना पुन्हा घडणार नाही.

ऋणानुबंध

सचिन गोरवे,
समन्वयक, पीजीडीएमएम

'डिप्लोमा इन मास मीडिया'च्या हा मुळात अर्धवेळ अभ्यासक्रम असूनही या विद्यार्थ्यांनी 'इन्कलाब' हे नियतकालिक काढण्याचे धाडस केले. तसेच ते काम पूर्णत्वास नेले, ही अभिमानाची गोष्ट आहे. विद्यार्थी आपली कामे पाहून नियतकालिकाच्या कामासाठी वेळ देत होती, लेख लिहीत होती. एकमेकांना लिहिते करत होती. नियतकालिक हा सामुहिक प्रयत्न होता. यामध्ये प्रत्येक विद्यार्थ्याचा स्वतःहून घेतलेला पुढाकार हा खरोखरच प्रेरणा देणारा होता, आहे आणि कायम राहील. 'इन्कलाब' च्या माध्यमातून शब्दसेवेचे व्रतच या विद्यार्थ्यांनी घेतले. वेगवेगळे विषय घेऊन लिहितं होणं, तेही स्वयंप्रेरणेने! कुणीतरी जोरदार चिमटा काढावा, "हो, खरंच आहे ते!" अशी भावना झाली तरच नवल.

हे नियतकालिक तयार करताना विविध अनुभवांनी समृद्ध झालेले लेखक, संपादक भविष्यामध्ये पत्रकारितेत भरीव योगदान देतील यात तिळमात्र शंका वाटत नाही. साहित्य, संस्कृती, समाजमन आणि समाजभान जपत या सर्व लेखकांनी आपल्या लिखाणातून विविध मुद्द्यांना हात घातला आहे. विविध कामे सांभाळून लेखांसाठी मनापासून प्रयत्न करणारे, संपादन करताना चर्चेतून नवनवीन मुद्द्यांना स्पर्श करत नाविण्याचा शोध घेणारे हे संशोधक विद्यार्थी सर्जनशीलतेला कायमच चालना देत राहतील.

या नियतकालिकामध्ये लिखाण करणारे लेखक अनुभवी नसतीलही, मात्र हे प्रयत्न त्यांचे अनुभवविश्व समृद्ध करणारे आहेत. गॅझेट, ऑनलाईन पत्रकारितेच्या काळामध्ये नियतकालिकासारख्या माध्यमातून लिखाण करून आपल्या विचारांना शब्दांनी मूर्त स्वरूप देतात, हे सुखावह आहे. हे लोक जेव्हा 'पाणीदार बारीपाडा, एड्सविषयीची मानसिकता बदलणार कधी?, रोजगारीचा सवाल मोठा!, 'ति'ची अस्मिता खुडू नका, संतकवी कबीर आणि तुकाराम यांचा मानवतावाद, टीकाकारांच्या दृष्टीतून गांधी' अशा लेखांच्या माध्यमातून व्यक्त होतात, तेव्हा त्यांची प्रतिभा संथ वाहणाऱ्या नदीप्रमाणे प्रवाही होते. नियतकालिक काढताना विशेष विषयांपेक्षा सहज सोपे ज्यांना हवेतसे प्रवाही लेखन करणारे लेख अपेक्षेप्रमाणे आले, याचे समाधान आहेच. या विद्यार्थ्यांनी हाताळलेले विषय आणि त्याचे केलेले विश्लेषण हे समतोल असल्याचे आपल्या लक्षात येते. युवा लेखकांमध्ये चैतन्यशीलता आणि मनाचा तजेलदारपणा या गोष्टी आवश्यक असतात. लेख, कविता, व्यंग्यचित्रे आदी विविध प्रकारे विद्यार्थ्यांनी या कामासाठी योगदान दिले आहे. या विद्यार्थ्यांनी आपल्या लेखनाच्या माध्यमातून विषयांना न्याय देण्याचा पुरेपूर प्रयत्न केला आहे. प्रत्येकाच्या लिखाणामध्ये वेगळेपण आहे. हे वेगळेपण जपण्याचा पूर्ण प्रयत्न या सर्व लेखकांनी केला आहे. या नियतकालिकाचा अनुभव पत्रकार व लेखक म्हणून या विद्यार्थांच्या जडघडणीत मोलाचे योगदान देणारा ठरेल.

या कामासाठी संज्ञापन व वृत्तपत्रविद्या विभागप्रमुख डॉ. उज्ज्वला बर्वे मॅडम यांनी संधी दिली. लिखाणापासून मुद्रितशोधन, संपादन, मांडणी आदी प्रत्येक टप्प्यावर मॅडमनी मार्गदर्शन केले. यांसह प्रा. संजय तांबट, प्रा. योगेश बोराटे आणि प्रा. संदीप नरडेले यांनीही वेळोवेळी सहाय्य केले. प्राजक्ता ढेकळे यांनीही विद्यार्थ्यांना वेळोवेळी मौलिक सल्ले दिले होते. अशा एकूण सामूहिक प्रयत्नांचा आणि विद्यार्थ्यांच्या मेहनतीचा परिपाक 'इन्कलाब'च्या रूपाने समोर येत आहे, याचा मनस्वी आनंद होत आहे. शब्दसेवेचा हा प्रामाणिक प्रयत्न या विद्यार्थ्यांकडून असाच अविरत सुरू राहील, अशी आशा वाटते. सर्वांचे अभिनंदन व शुभेच्छा!

Savitribai Phule Pune University

Department of Communication and Journalism

(since 1964)

The oldest and esteemed journalism institute in Pune

offers courses in

*Journalism

*Mass Media

*Photojournalism

For enquiries: Ranade Institute Building, Ferguson College Road,
Pune 4110005, Maharashtra, India
+91-020-2565 4069